

irodalmi magazin

2023/1 XI. évfolyam 2000 Ft

P E T Ő F I

A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM ÚJ ÁLLANDÓ PETŐFI-KIÁLLÍTÁSA

PETŐFI
200

KÖLTŐ LENNI VAGY NEM LENNI

Kedves Olvasó!

Személyes Petőfi-képet szeretnénk árnyalni összeállításunkkal, amely a kétszáz éve született költő egyedülálló vonzerejének okait kutatja interjúk, tanulmányok, műértelmezések és kortárs alkotók vallomásain keresztül.

Hogyan lehet megérteni, aktualizálni Petőfi ikonikus szerepét irodalomtörténetünkben és nemzeti emlékezetünkben a szakmai tisztánlátás igényével? Számunkra e kérdés megválaszolásának kihívását jelenti az emlékév.

Célunk egy korszerű és sokoldalú portré felvázolása mellett a Petőfi-kultusz kritikus elemzése, a korszakkal foglalkozó szakértők paradigmaváltó vizsgálati eredményeinek ismertetése és az új megközelítések előtérbe helyezése, mint például Szendrey Júlia munkásságának, a pályatársakkal való kapcsolatnak vagy a kevésbé ismert prózai és drámai szövegek jelentőségének bemutatása.

Teret kap az életmű utóéletének pedagógiai, zenei, filmművészeti és popkulturális aspektusa, továbbá a 19. századi magyar irodalom alapkérdéseinek – többek között a romantika, a politikum, a népiesség – újragondolása.

Kiadványunkat Petőfi-inspirálta képzőművészeti alkotások, portrék, a költő saját grafikái és kéziratai, továbbá tárgyi emlékei illusztrálják gazdag fotóanyagon keresztül.

Molnár Krisztina

IMPRESSZUM

Kiadja | Írott Szó Alapítvány
1092 Budapest, Ferenc krt. 14.
Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Országos Széchényi Könyvtár
1014 Budapest, Szent György tér 4-5-6.
Petőfi Irodalmi Múzeum
1053 Budapest, Károlyi utca 16.
Felelős kiadó | Szentmártoni János ügyvezető
Terjeszti | Magyar Lapterjesztő Zrt.
Nyomdai kivitelezés | Séd Nyomda
Elérhetőség | 7100 Szekszárd, Epreskert u. 10.

Főszerkesztő | Kondor Péter János
Főmunkatárs | Molnár Krisztina
Szerkesztő | Pataky Adrienn
Szerkesztő, képszerkesztő | László Laura
Olvasószerkesztő | Győri Orsolya
Korrektor | Lipp Mónika Mária
Alapítók | Oláh János főszerkesztő (1942–2016)
Réger Ádám szerkesztő
Lapterv | Szita Barnabás
Tördelőszerkesztő | Horváth Zoltán
Borító | Zámbo Gergő
Fotó | Czimbal Gyula
Gyakornok | Aczél Gábor Oláh János szerkesztői ösztöndíjas
Gazdasági | Szentmártoni Anikó
ügymintéző | Havasajlai Matild

info@irodalmimagazin.hu

Magyar Napló Kiadó © / 2023 ISSN 2063-8019

A lapszám szerkesztésében közreműködtek az Irodalmi Magazin gyakornokai: Aczél Gábor, Ágoston Enikő Anna, Gombor Lili, Szabó Máté. Az illusztrációk engedélyezéséért, a művek reprodukcióinak rendelkezésre bocsátásáért és a szakmai segítségért köszönetet mondunk Bészabó Andrásnak, Czimbal Gyulának, Éberling Anikónak, Filus Erikának, ifj. Gyergyádesz Lászlónak, Kiss Ilonának, Lisányi Endrének, Lonovics Lászlónak, Mátrai Istvánnak, Miklosovits Lászlónak, Sipos Tündének, Zilahi Nononak, minden közreműködő képzőművésznek és kurátornak, valamint a következő intézmények vezetőinek és munkatársainak: Kecskeméti Katona József Múzeum, Kieselbach Galéria, Magyar Nemzeti Múzeum, MANK Galéria, Petőfi Irodalmi Múzeum, Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum (Kiskőrös), Országos Széchényi Könyvtár, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria.

Aczél Gábor a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János-ösztöndíjasa.

A köszöntő fölötti fotó: Mátrai István: *Petőfi QR-kód portré*, digitális nyomat, 50x50 cm, 2013 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, az alkotó engedélyével).

A borítót a Petőfi-dagerrotípa felhasználásával Zámbo Gergő készítette.

Tartalomjegyzék

ím Petőfi Sándor

1 Molnár Krisztina: Köszöntő

„szemével farkasszemet nézni”

- 5 Molnár Krisztina: Petőfivel foglalkozni nem irodalomtudományos belügy. Interjú Szilágyi Mártonnal
- 9 Babits Mihály: Petőfi koszorú
- 16 Rákai Orsolya: Irodalmi és politikai nyilvánosság konfliktusa Petőfi munkásságában
- 23 Lackfi János: Petőfi-inspiráció
- 24 Vaderna Gábor: Petőfi és Arany. A népiesség két politikai modelljéről

Fotó: Czímbal Gyula

Molnár Krisztina
Petőfivel foglalkozni nem irodalomtudományos belügy
Interjú Szilágyi Mártonnal

- 30 Lőrincz P. Gabriella: Petőfi-inspiráció
- 31 Gyimesi Emese: Egy „szellemdús” író és az irodalmi iparlovagok

„Kelj föl és járj, Petőfi Sándor”

- 39 Pataky Adrienn: Az újraértelmezés korszakoként kötelező. Interjú Margócsy Istvánnal
- 40 Utassy József: Zúg Március

Mátrai István: Petőfi, 200. plexiobjekt, 2022 (az alkotó engedélyével)

Vaderna Gábor
Petőfi és Arany. A népiesség két politikai modelljéről

- 47 Balogh Piroska: Töprengések a *Felhők* felett
- 54 G. István László: Petőfi-inspiráció
- 55 Petőfi Sándor: Mögöttem a múlt...
- 56 Z. Kovács Zoltán: A *János vitéz* az iskolában
- 61 Bánki Éva: Petőfi-inspiráció
- 62 Cserhalmi Zsuzsa: Petőfi a közoktatásban

„ereszkedsz / idegrendszerünkbe, mint a pók”

- 69 Kondor Péter János: „Én magammal akarok békében élni, nem a világgal.” Interjú Kulin Ferencsel
- 71 Gergely Ágnes: Petőfi

Pataky Adrienn
Az újraértelmezés korszakoként kötelező
Interjú Margócsy Istvánnal

Fotó: Czímbal Gyula

- 72 Petőfi Sándor: A hegyek közt
- 77 Hász-Fehér Katalin: Apostol vagy mártír? Néhány gondolat *Az apostol* olvasatairól
- 84 Lövétei László László: Petőfi-inspiráció
- 85 Petőfi Sándor: Egri hangok
- 86 Kalla Zsuzsa: Petőfi tárgyi hagyatéka
- 93 Kovács István: Petőfi-inspiráció
- 94 Tari Lujza: Petőfi verseinek zenei kapcsolatai
- 100 Zsille Gábor: Petőfi-inspiráció

Fotó: Czímbal Gyula

Kondor Péter János
„Én magammal akarok békében élni, nem a világgal.”
Interjú Kulin Ferencsel

„Sorsa az én sorsom”

- 103 Aczél Gábor: Petőfi is hús-vér ember volt. Interjú Ratzky Ritával
- 106 Arany János: Válasz Petőfinek
- 110 Tolvaj Zoltán: Petőfi-inspiráció
- 111 Petőfi Sándor: Álmos vagyok és mégsem alhatom...
- 112 Hirsch Tibor: Petőfi a moziban és a hiányérzet meséi
- 117 Vajna Ádám: Petőfi-inspiráció

Fotó: Czímbal Gyula

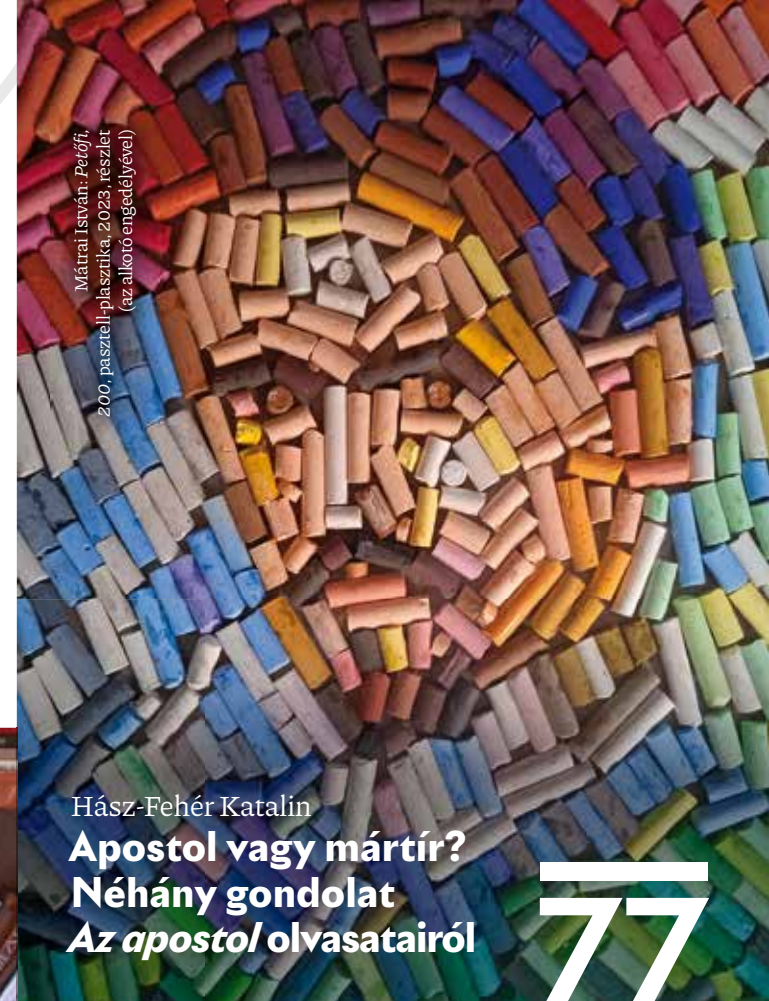

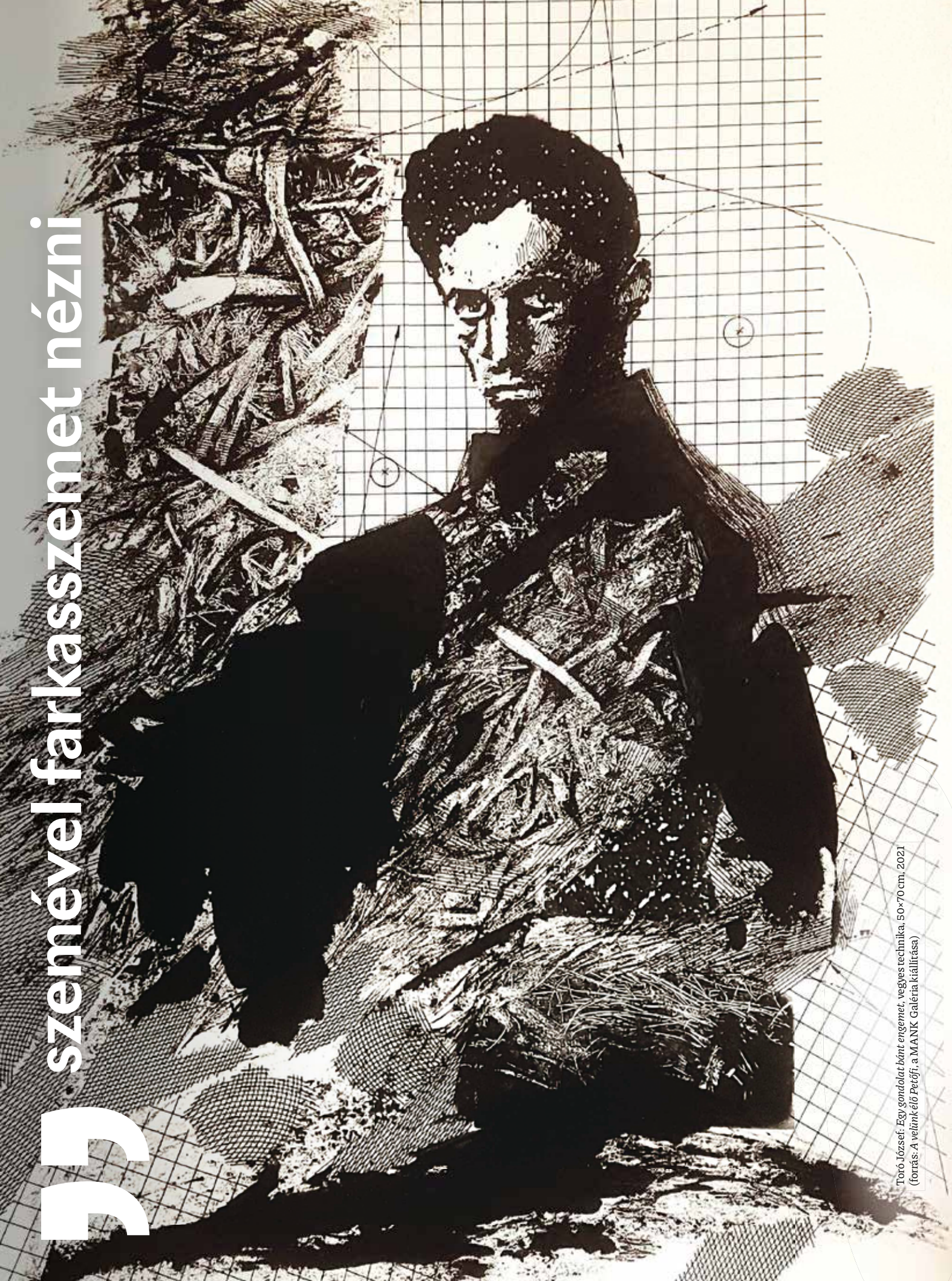
Aczél Gábor
Petőfi is hús-vér ember volt
Interjú Ratzky Ritával

- 118 Lang Ádám: Slágerlista: a tíz legjobb megzenésítés Petőfi verseiből
- 124 Nagypál István: Petőfi-inspiráció
- 125 Petőfi Sándor: Az örült
- 126 Petőfi Sándor: Az álom
- 126 Petőfi Sándor: Vajon mi ér?
- 127 Vaskó Péter: Petőfi-inspiráció
- 128 Krisztina Molnár: Editor's greeting

Hász-Fehér Katalin
Apostol vagy mártír? Néhány gondolat *Az apostol* olvasatairól

Mátrai István: Petőfi, 200. pasztell-plasztyka, 2023, részlet (az alkotó engedélyével)

Toró József: Egy gondolat bánt engemet, vegyes technika, 50x70 cm, 2021
(forrás: A velünk élő Petőfi, a MANK Galéria kiállítása)

Petőfivel foglalkozni nem irodalomtudományos belügy

Szilágyi Márton egyetemi tanárral, az MTA doktorával, az ELTE BTK XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének vezetőjével, az Irodalomismeret című folyóirat főszerkesztőjével, az Irodalomtörténet című folyóirat szerkesztőbizottságának tagjával a Petőfi-jelenség tudományos kritikájáról, az életműkutatás történetéről és kortárs feladatairól beszélgettünk.

Molnár
Krisztina

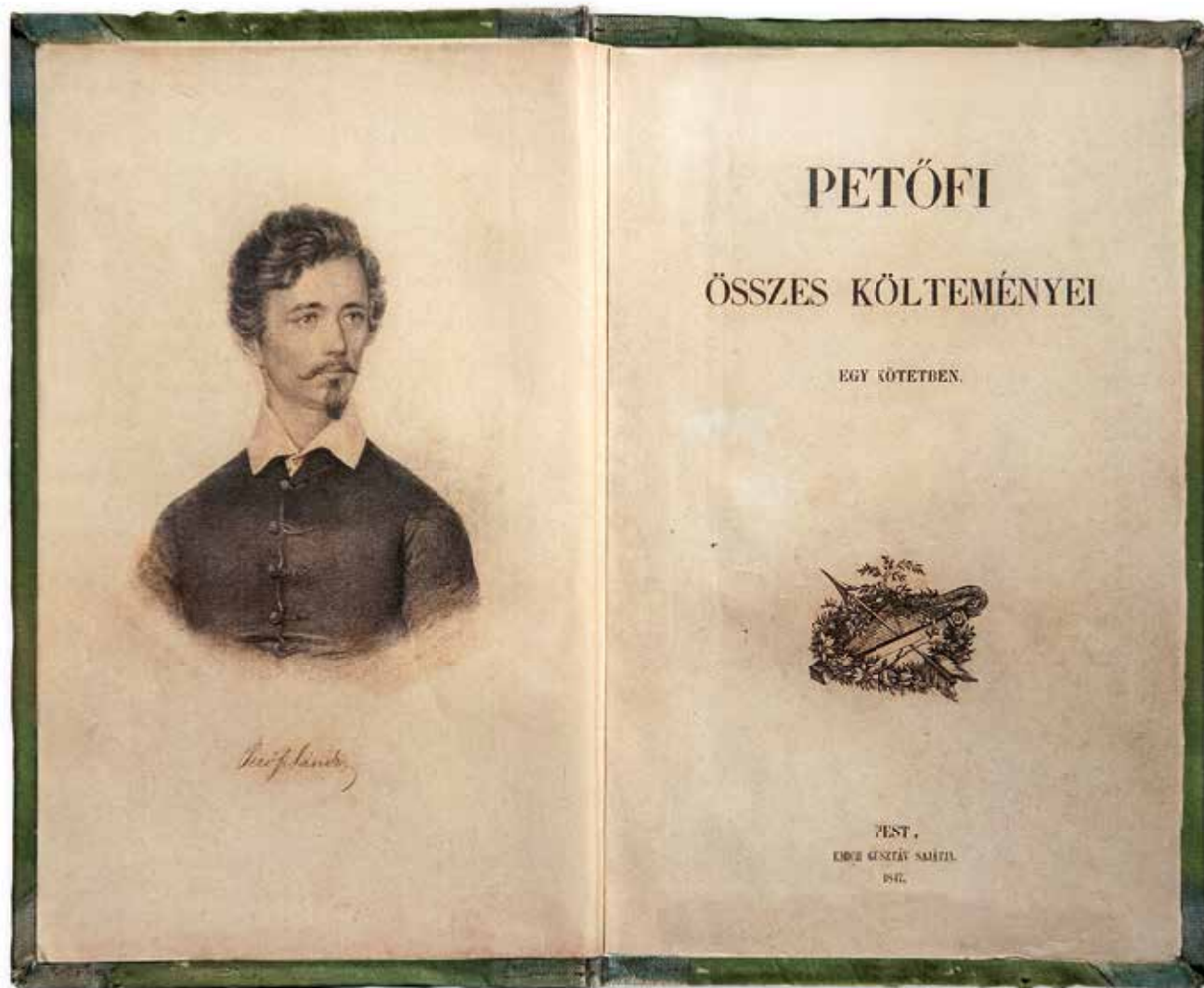
Miből fakad Petőfi egyedülálló népszerűsége? Mennyire árnyékolja le a szélesebb közönség körében az életmű irodalmi értékeire vonatkozó ismereteket a szerző alakját övező kultusz?

Nehezen megválaszolható kérdés Petőfi vonzerejének titka. Már csak azért is, mert ez történeti feltételektől is függ, azaz aligha arról van szó, hogy az 1840-es évektől egészen máig mindig ugyanazt jelentette mindenkinek Petőfi. A változó érdeklődés konstans elemeiről összegző módon keveset tudhatunk – arról persze többet (bár ezt is inkább kaleidoszkópszerűen), hogy egyszerre mennyi mindent jelenthetett különböző értelmezőknek ez az életmű. S nem is mindig csak az életmű, hiszen legalább ennyire a (vélt vagy valós) személyiség állt az érdeklődés homlokterében, s ez is olyan módon, hogy fontosabbnak bizonyult az a funkció, amelyet éppen a Petőfi-névvel jelezhető fenomen látszott megjeleníteni... Ebben persze mindig szerepet játszott az írói életmű is, de Petőfi hatása nem egyszerűen irodalmi szövegek befogadását jelentette. Éppen ezért nem gondolom azt, hogy az irodalmi kultusz, amelynek a magyar irodalomban a legkiterjedtebb formáját alighanem Petőfi kapcsán tanulmányozhatjuk (előképként legföljebb Csokonai lenne említhető), feltétlenül elhárítandó, torzító

Nem gondolom azt, hogy az irodalmi kultusz, amelynek a magyar irodalomban a legkiterjedtebb formáját alighanem Petőfi kapcsán tanulmányozhatjuk [...], feltétlenül elhárítandó, torzító nehézséget jelentene.

Fotó: Czímber Gyula

▲ *Petőfi Sándor* összes költeményének első kiadása (forrás: Petőfi Szülőháza és Emlékmúzeum, Kiskőrös, fotó: Czímber Gyula)

nehézséget jelentene. Számomra a kultusz inkább az irodalom társadalmi használatának a praxisa, amely nagyon fontos mutatója lehet annak, miképpen viszonyul egy közösség saját írásos hagyományához. Ezt a jelenséget tehát érdemes a saját helyén, egyfajta sajátos értéként kezelni – persze úgy, hogy nem tévesztjük össze a kultusz jelenségeit az irodalmi szövegek értelmezésének a feladatával.

A Petőfire vonatkozó recepció adatok olyan mennyiségben és jól tagoltan állnak rendelkezésre, ahogy az egyetlen más, 19. századi személyiség vonatkozásában sem figyelhető meg.

Az irodalomtudós számára milyen speciális felelősséget jelent a nyilvánosság hiteles tájékoztatásában és a társtudományokkal való együttműködésben az a tény, hogy Petőfi jelensége túlmutat az irodalmiság keretein?

A kérdésben már benne foglaltatik egy implicit válasz: *van* ilyen felelőssége az irodalomtudománynak. S azt mondhatom, ennek a felelősségnek folyamatosan tudatában is volt, hiszen a Petőfire vonatkozó recepció adatok olyan mennyiségben és jól tagoltan állnak rendelkezésre, ahogy az egyetlen más, 19. századi személyiség vonatkozásában sem figyelhető meg. Ez Endrődi Sándornak köszönhető, aki 1911-ben publikálta az adatgyűjtését Petőfi egykorú sajtójelenlétéről, s ezt a munkát folytatta az 1980-as években a Petőfi-adattár három kötetének kiadásával Kiss József (Oltványi Ambrus közreműködésével). S nem feledkezhetünk meg Hatvany Lajos monumentális szövegkiadásáról, az *Így élt Petőfi* című munkáról, amely a költőre vonatkozó emlékezések dzsungelében

A Petőfi-kutatás lehetőségeit [...] leginkább egy interdiszciplináris, több tudományág együttműködésére épülő kooperációban látom [...].

▲ Egressy Gábor: *Petőfi Sándor portréja*, 1845
(forrás: PIM)

segít tájékozódni – az, hogy ez valóban használható forráskiadvánnyá változott, szintén Kiss Józsefnek köszönhető, aki a második kiadás számára pontosította az idézett szöveghelyeket. Mindez azt is jelenti, hogy Petőfi kapcsán jóval többről van szó, mint egy írói életrajz használható forrásbázisáról: bárki, aki arra kíváncsi akár történészként, akár néprajzusként, hogy mit jelentett egy írói karrierminta a 19. század első felében, magától értetődően a Petőfi-szakirodalomban találhat erre kiindulópontot. S ez olyan értékes hagyomány, amelynek jelenleg is meg kell felelnünk. Petőfivel foglalkozni nem irodalomtudományos

belügy, már csak azért sem, mert nagyon sokat köszönhetünk olyan kutatásoknak, amelyek az irodalomtudományon kívülről érkeznek, s amelyek olyan forrásanyagot tudnak mozgósítani, amelyhez egy irodalomtörténész kevésbé ért. Hadd utaljak csak a hadtörténet-írás eredményeire, amelyek nem csupán életrajzi vonatkozásban tettek hozzá sokat a Petőfi-kép újraalakításához, hanem ennek révén bizonyos versek poétikai sajátosságait is jobban meg tudjuk érteni. A kutatás interdiszciplináris mederben tartása, s a társtudományokkal való további együttműködés tehát fenntartandó erénye lehet a Petőfire irányuló érdeklődésnek.

A 2021-ben megjelent *A magyar romantika ikercsillagai. Jókai Mór és Petőfi Sándor* című tanulmánykötetének bevezetőjében kiemeli, hogy az utóbbi időben megtorpant a Petőfi-kutatás. Mi ennek az oka? A 19. századi irodalom szakértői napjainkban mennyire tartják ikonikus értékűnek Petőfit?

A Petőfi-kutatás válságát – amelyet én szeretnék átmenetinek gondolni – leginkább az a sajnálatos tény idézte elő, hogy elhunytak a kérdés legjobb szakértői, legutóbb, 2008-ban Kerényi Ferenc. S ez láthatóvá tette azt, amit persze már korábban is tudni lehetett, de ezt inkább nem akartuk észrevenni, hogy az utóbbi évtizedekben folyamatosan szűkült

Az 1840-es évek irodalmisága Petőfi életművének és személyiségének a kihagyásával éppúgy nem érthető meg, mint a későbbi évtizedek irodalmi hagyományértelmezései sem.

az a szakember-bázis, amely elsőrendűen és kiemelten Petőfivel akart foglalkozni, egészen odáig, hogy ez már szinte néhány ember magánügyévé vált. Kerényi hihetetlen munkabírása ezt a tényt jó darabig elfedte, hiszen a legnehezebb feladatokat ő mind magára vállalta, s jórészt el is végezte: megírta az első igazi Petőfi-biográfiát és a kritikai kiadást is egyedül csinálta. Igaz, ez utóbbit már nem volt ideje teljesen befejezni. Az ő halála óta eltelt idő azonban talán elegendő volt arra, hogy ezt a helyzetet felmérje a szakma, s megpróbálja végiggondolni az újabb feladatokat. 2022 őszén a Magyar Tudományos Akadémián rendezték meg azt a konferenciát, amely a Petőfi-kutatás helyzetét volt hivatva felmérni, s ennek a tanácskozásnak az a reményre okot adó üzenete is volt, hogy lehetett találni megfelelő előadókat, s az elhangzott előadások nagyon világosan kijelölték a megoldandó kérdések körét. Azaz talán valóban új erőre kaphat a Petőfivel való foglalatosság, hiszen az nem változott, hogy az 1840-es évek irodalmisága Petőfi életművének és személyiségének a kihagyásával éppúgy nem érthető meg, mint a későbbi évtizedek irodalmi hagyományértelmezései sem. S ha ennek valamiféle leírására törekszünk, akkor nem elegendő az eddig felhalmozott, nem csekély méretű tudományos eredmény egyszerű rekapitulálása, hanem a saját kérdéseinket is újra kell fogalmaznunk.

Melyek voltak a Petőfi-kutatás legfontosabb mérföldkövei?

Endrődi Sándor gyűjtésének a kiadása a 20. század elején alapozó jelentőségű volt. Emellé egy fontos, máig nélkülözhetetlen monográfia említése kívánkozik még feltétlenül: Ferenczi Zoltán háromkötetes Petőfi életrajza a 19. század végéről, amely

Babits Mihály Petőfi koszorúi

„Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága”

Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?
Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát?
Ünnepe vak ünnep, s e máj napoknak
Szűk folyosóin a szavak úgy lobognak,
mint az olcsó gyertyák.

Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar:
talány zaja, csöndje
és úgy támolyog az idők sikátorán,
mint átvezetett rab a fogház udvarán
börtönből börtönbe.

Ki ünnepli ŐT *ma*, mikor a vágó, a gond
messze az Övétől, mint sastól a vakond
avagy gyáván bujik,
s a bilincses ajak rab szavakat hadar?
Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal
hozza koszoruit.

Óh vannak, koszoruk, keményebbek, mint a
deszkák, súlyosabbak, mint hantjai kint a
hideg temetőnek!...
Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot,
melyet eszméinek ellensége rádob
emlékére – kőnek!

Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos fűzérbe görbítve – légy szabad
virág szabad földön:
hogy árván maradvá megrablott birtokán
mondhassa a magyar: „Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!”

Avagy virág vagy te?... légy virág, légy vigasz!
Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz
az Ő ünnepegén:
Koporsó tömlőcét akit elkerülte,
most hazug koszorúk láncait ne túsíja
eleven emléken!

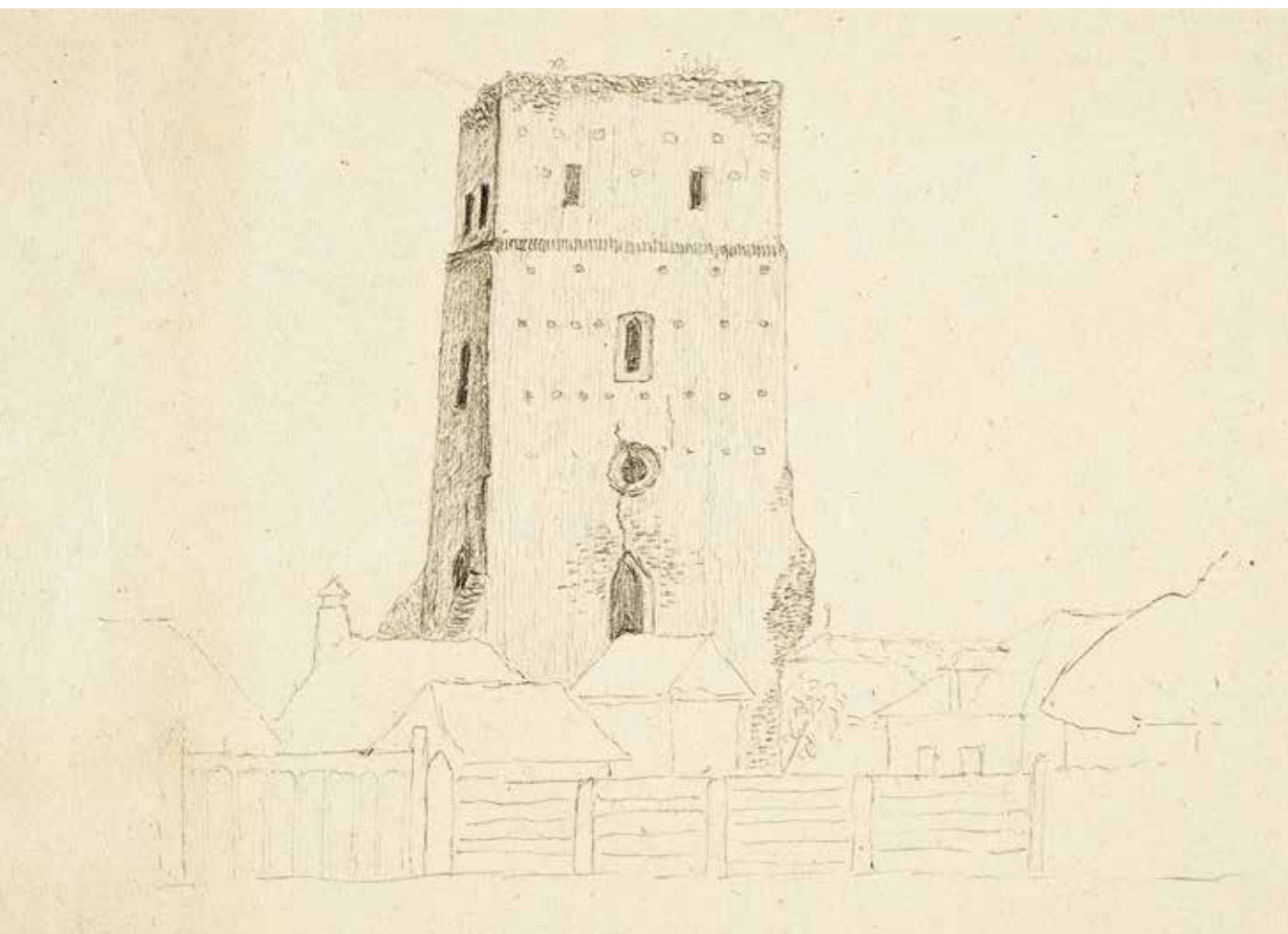
Az utóbbi évtizedekben folyamatosan szűkült az a szakember-bázis, amely elsőrendűen és kiemelten Petőfivel akart foglalkozni.

Olyan diákkal, aki eleve úgy érkezik az egyetemre, hogy szereti Petőfit, az utóbbi évtizedekben nem volt alkalmam találkozni.

azt a feladatot is igyekezett magára vállalni, hogy az akkor még nem létező, csak vágyott kritikai kiadás helyett a versek keletkezési időpontját is meghatározza (az első kritikai igényű kiadás, Havas Adolf munkája párhuzamosan készült Ferenczi könyvével, tehát Ferenczi erre nem tudott minden ponton támaszkodni, s Havas munkája amúgyis számos ponton felülvizsgálatra szorult). A 20. század egyik legjelentősebb teljesítménye Horváth János 1922-ben megjelent Petőfi-monográfiája volt, amely nem életrajzi munka, hanem kifejezetten az életmű poétikai értelmezésére tett kísérletet, hatalmas anyagismeret és finom esztétikai érzék birtokában. Ennek a könyvnek is volt olyan része, amely a nem létező kritikai

kiadást akarta pótolni: Horváth az egyes versekhez olyan világirodalmi párhuzamokat csatolt hozzá függetlenül, amelyeknek – akár forrásértékű szövegek, akár csak parallel jelenségeket felvillantó példák voltak – inkább egy szövegkiadás jegyzeteiben lett volna helyük. Csak hát ilyen kritikai kiadás akkor nem volt, továbbra is csak Havas munkája állt rendelkezésre. Ezt a helyzetet a második világháború után igyekezett pótolni az irodalomtörténeti kutatás (persze nem függetlenül attól a politikai nyomástól sem, amely éppen Petőfiben vélte megtalálni az aktuálisan felhasználható forradalmi előképet). Az első kritikai kiadás, amely az 1950-es, 1960-as években látott napvilágot, számos új eredményt

▼ Petőfi Sándor rajza a nagyszalontai Csonkatoronyról, 1847. június (forrás: OSZK)

hozott, de a jegyzetelése nem volt kellően tagolt és sokrétű, s a szöveg pontosságát is befolyásolta, hogy külső nyomásra meg kellett felelnie egy közművelődési igénynek is. Ezért aztán, alighogy véget ért ez a Varjas Béla nevéhez köthető kiadás, szinte azonnal elkezdődött egy új, immár harmadik változat: az első kötete 1973-ban jelent meg. Ez csak a verses művekre akart kiterjedni (tehát a prózai, drámai műveket, a fordításokat és a leveleket nem kívánta újból kiadni) – s ez már valóban kielégítette mindazon igényeket, amelyeket egy kritikai kiadástól elvárhatunk. Ez Kiss József és Martinkó András hatalmas teljesítménye volt, a munkát aztán – Martinkó halála után – Kiss egyedül vitte tovább szerkesztőként. Az ő halála után pedig Kerényi Ferenc vette át. Ez alighanem a Petőfi-kutatás legfontosabb, centrális teljesítménye. Semellett persze nem szabad elfelejtenünk arról sem, hogy hányan vitték előbbre a Petőfi-kutatást (nem feltétlenül textológiai vagy filológiai munkájukkal, hanem szövegértelmezésekkel, akár olyan irányúakkal is, amelyeket ma már nem látunk annyira termékenynek): a marxista Petőfi-kutatás irányítója, Pándi Pál is ilyennek tekinthető, vagy akár a Petőfi forradalmiságáról elkezdett vitát folytató Fekete Sándor és Lukácsy Sándor. S persze említsünk meg azokat a napjainkban is aktív Petőfi-kutatókat is, akiknek a téma iránti elkötelezettsége példaértékű, Ratzky Ritát, vagy a Petőfi-kérdés alighanem legismertebb, kiváló kutatóját, Margócsy Istvánt is.

Mely megközelítési módokra és művekre fogékonyak ma az egyetemi hallgatók, doktoranduszok?

Erre a kérdésre már nehezebben tudnék válaszolni. Olyan diákkal, aki eleve úgy érkezik az egyetemre, hogy szereti Petőfit, az utóbbi évtizedekben nem volt alkalmam találkozni. A feladat tehát legfőljebb az lehet, hogy az érdeklődést fölkeltsük az életmű iránt. S annyi bizonyos, hogy ezt ideológiai szempontú megközelítéssel aligha tudjuk elérni – talán csak a költő életmű elevenségét és poétikai újszerűségét hangsúlyozó megközelítések kecsegtetnek némi sikerrel.

Kerényi Ferenc 2008-ban bekövetkezett halálát követően a kritikai kiadás utolsó kötetének gondozására Ön kapott megbízást. Milyen feladatokot foglal magába és milyen jelentőséggel bír az irodalomtörténet-írásban a szövegkiadás? Miért nevezi tanulmánykötetében mintaadónak a Petőfi-kiadást?

Kerényi váratlan halála miatt félbemaradt a kritikai kiadás hatodik kötete. Ez az 1848-as és 1849-es versanyagot tartalmazta, s ebben szerepel az utolsó nagy elbeszélő költemény, *Az apostol* is. Ez egy nagyon fontos időszak az alkotói pályán, s ennek kronológiai rendbe tétele és méltó kommentálása a sajtó alá rendező feladata. Kerényi számítógépének az anyagát, s így a tőle már elkészített kiadás anyagait is,

▲ Petőfi Sándor rajza Bem József tábornokról, 1849. április (forrás: OSZK)

örökösei átadták az Irodalomtudományi Intézetnek, innen kapta meg az MTA Textológiai Bizottsága, amely felkérte a kiváló Petőfi-kutatót, a korábbi kritikai kiadás-kötetek egykori lektorát, Fried Istvánt

Petőfi személyében [...] rendelkezünk egy nem nemesi származású, alföldi mezővárosi háttérű, szlovák családból származó evangélikus mobilizációs stratégiájának a tüzetes és adatközpontú értelmezésével [...].

arra, hogy mérje föl a munka készülségét, s tegyen javaslatot, ki fejezze be a munkát. Fried tanár úr elvégezte ezt a munkát, de sokkal kevésbé érezte késznek ezt a kötetet, mint ahogyan reméltük – azaz sokkal nagyobb biznyult az elvégzendő munka, hogy ebből valóban egy megfelelő színvonalú, Kerényi Ferenc kész munkáinak színvonalához méltó kritikai kiadás lehessen. Ő nevezett meg engem, mint olyan személyt, aki képes lehet befejezni a kötetet. Ez persze óriási megtiszteltetés, de hatalmas teher is. Jó darabig nem is tudtam igazán belefogni a munkába, s ennek elsősorban lélektani okai voltak: úgy éreztem, aligha tudok méltó lenni a feladathoz. De most, az évforduló közeledtével nekiláttam, s immár majdnem kész is vagyok a sajtó alá rendezéssel. Ez a kötet, ha elkészül végre, nemzedékek sorának a munkáját zárja le, s mindezt a mai tudásunknak megfelelő színvonalon kell tennie: a szöveg pontossága persze irodalomtörténeti felelősség, de ez a kötet nem csupán ezért lesz fontos, hanem azért is, mert a szabadságharc időszakának köztörténetéhez és hadtörténetéhez is adalékokat kell szolgáltatnia. Vagyis egy komplex, számos más tudományág számára is felhasználható segédkönyvvé kell válnia – mint ahogy az egész Petőfi-kritikai kiadás is ilyen jellegű volt. A példaadó jelleg ebből fakad: nem csak magunknak, az irodalomtörténészeknek készül, hanem egy ennél sokkal szélesebb szakmai közösségnek. S ehhez természetesen olyannak is kell lennie, amely megfelel ezeknek az egészen eltérő követelményeknek. Nem egyszerű feladat.

►► Zolcsák Sándor:

Rekviem – Petőfi Sándor

emlékére, 1972

(forrás: PIM;

HUNGART © 2023)

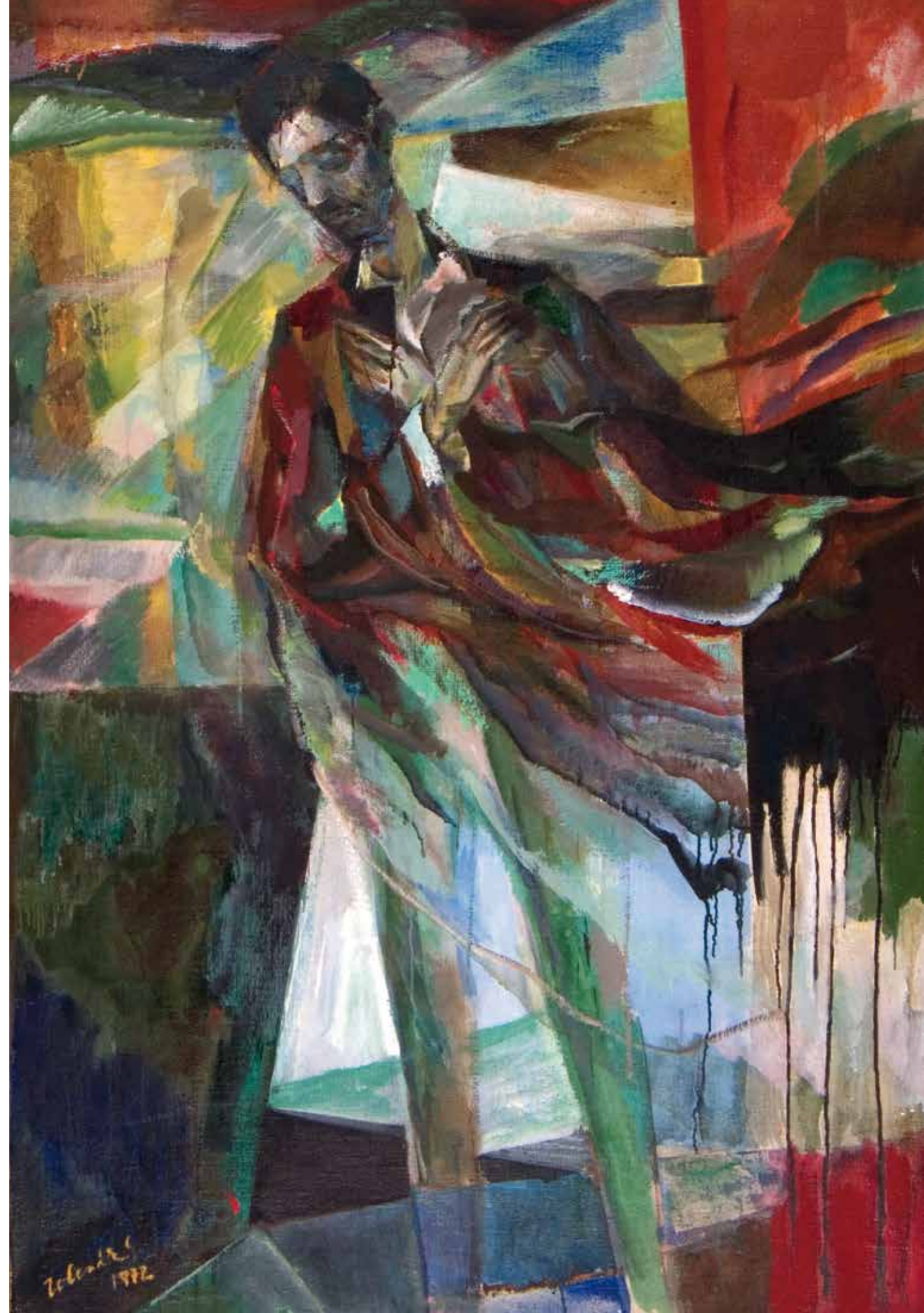
Az Ön egyik szakterülete az alkotói karrierutak vizsgálatára. Petőfi pályaeépítésének elemzéséből milyen következtetések vonhatók le? Miért tartotta fontosnak a kettős portré koncepcióját?

Petőfi karrierje valóban tüneményes volt, de ennek teljes újdonsága csak akkor tűnik föl, ha mellé tudjuk tenni nemzedékének egyéb íróit is. Én ezt igen fontos feladatnak gondolom, hiszen Petőfi személyében végre rendelkezünk egy nem nemesi származású, alföldi mezővárosi háttérű, szlovák családból származó evangélikus mobilizációs stratégiájának a tüzetes és adatközpontú értelmezésével – Kerényi Ferenc kiváló, 2008-as (2022-ben újra kiadott) Petőfi-könyve ezt elvégezte. Nekünk, utódainak az lehet most az egyik feladatunk, hogy továbbgondoljuk mindazt, amit ő ezzel az érvényesített szemponttal megnyitott. Ez sokat segíthet abban is, hogy a magyar irodalomnak a 19. században kialakuló intézményrendszerét képesek legyünk értelmezni – hiszen az is az egyik nagy feladata a magyar irodalomtörténet-írásnak, hogy az irodalmi életnek keretet adó intézményeknek is elvégezze a pontos, történeti és szociológiai aspektusokat is érvényesíteni képes leírását. S éppen ezért gondoltam úgy, hogy Petőfi értelmezését is az egyik legfontosabb kortársával, egy ideig legjobb barátjával, Jókai Mórral kontrasztban érdemes elvégezni. Azt reméltem ugyanis, hogy ezzel azt is bizonyíthatom, egy ilyen típusú megközelítés a történeti poétika oldaláról is igencsak releváns lehet. Az egymás mellé tétel ugyanis nem csupán az írói stratégiák hasonló (vagy éppen eltérő) jellegéről adhat felvilágosítást, hanem a két, párhuzamosan formálódó életmű között is számos közös poétikai megoldást segíthet feltárni. Remélem, ezt a törekvésemet legalább nagyjából sikerült megvalósítanom.

A költészet hagyományos tematikái felől nézvést új felvetés az Ön részéről Petőfi istenképének elemzése.

Hogyan jelenik meg az életműben a spiritualitás?

Én ebben a könyvben nem Petőfi személyes vallásosságának a kérdéséről beszélek (ezt amúgy is könnyen lehetne cáfolni számos olyan adalékkal, amely a költő vallási közömbösségét valószínűsíti), hanem a szövegek emlékezetéről. Ha valaki a 19. század első felében az ember helyéről vagy akár a társadalom átalakulásáról beszél, ezt kézenfekvő módon egy olyan, rendelkezésre álló retorika és toposzkincs segítségével tudja megtenni, amelyet a Biblia kínál föl. Petőfi számára is ez kínálkozott, s ő is, mint mindenki ekkor, egy felekezetbe nőtt bele, ilyen nevelést kapott (ráadásul

A költőnél legalább két szintje van a forradalom szónak. Egyfelől jelöl egy konkrét történelmi eseményt [...], másfelől viszont eljövendő eseményként egy olyan hirtelen bekövetkező társadalmi változást jelöl, amely morális és teológiai kritériumokkal van leírva.

ő éppúgy járt életének bizonyos szakaszában evangélikus iskolába, mint ahogy reformátusba és katolikusba is). Nem csoda hát, hogy Petőfi versei ilyenformán telítve vannak vallási szimbólumokkal is – természetesen ezt nem én vettem észre először, én csupán megpróbálok ezt összefüggéseiben is komolyan venni. S így valami más értelmet adni a „forradalmi látomásvers” kategóriájának, amely az 1980-as évek elején bukkant föl a szakirodalomban. Petőfi apokaliptikus beszédmódja pedig számos művének lehet a kulcsa, s ebből adódik a következtetés is, hogy a költőnél legalább két szintje van a forradalom szónak. Egyfelől jelöl egy konkrét történelmi eseményt (gondoljunk csak Petőfi ismételt rokonszenvére a francia forradalom eseményei és személyiségei iránt), másfelől viszont eljövendő eseményként egy olyan hirtelen

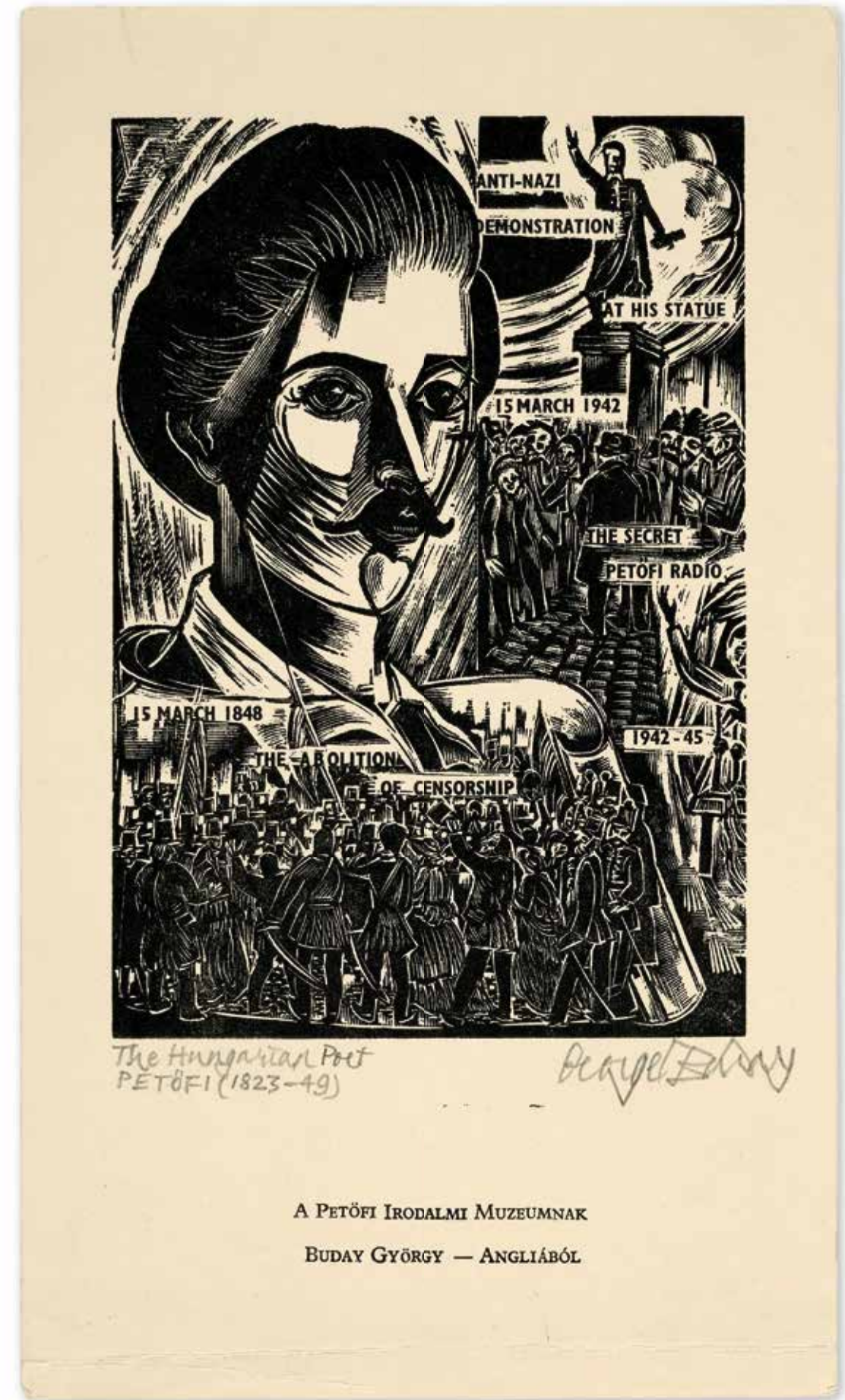
bekövetkező társadalmi változást jelöl, amely morális és teológiai kritériumokkal van leírva. S ez utóbbi az, amit az apokaliptikus fogalmával azonosíthatunk – hiszen maga Petőfi is így tett. Ennek a legnagyobb szabású kísérlete *Az apostolban* valósul meg – ez sem egy társadalmi érdekű változás szükségességéről beszél, s ezért aztán ezt az elbeszélő költeményt is érdemes lenne újragondolni.

Tanulmánykötetében a klasszikusok újraolvasása mellett figyelmet fordít Petőfi kevésbé ismert prózai és drámai műveire: ez a két szemléleti mód útjelzőként is szolgál a fiatal tudósgeneráció számára? Milyen problémafókuszokkal vázolná fel a kutatás jövőbeli lehetőségeit?

Azt nem hiszem, hogy Petőfi különböző műfajú szövegeinek a párhuzamos vizsgálata újdonság lenne – legfőképpen ennek a tölem alkalmazott módszere, a különböző szövegek egymásra vetítése lehet újszerű. A Petőfi-kutatás lehetőségeit pedig leginkább egy interdiszciplináris, több tudományág együttműködésére épülő kooperációban látom: ebből egy poétikai érdekű irodalomtudomány is nagyon sokat profitálhatna. Mint ahogy egy olyan, a térségi irodalomfejlődések tanulságait érvényesíteni tudó, komparatív megközelítésből is, amely a magyar irodalom jelenségeit, s így Petőfit is a lengyel, cseh, szlovák vagy éppen a román irodalom párhuzamos jelenségeihez tudná mérni.

Petőfi értelmezését is az egyik legfontosabb kortársával, egy ideig legjobb barátjával, Jókai Mórral kontrasztban érdemes elvégezni.

▼ Ghyczy György:
Talpra Petőfi, vegyes technika, akril, vászon, 80x80 cm, 2021–2022 (forrás: A velünk élő Petőfi, a MANK Galéria kiállítása)

◀ Buday György: Petőfi Sándor (forrás: PIM, HUNGART © 2023)

Irodalmi és politikai nyilvánosság konfliktusa Petőfi munkásságában

Rákai Orsolya

Annak a magyar irodalomtörténeti toposznak az alapját, amely szerint a költő, az irodalmár közösségi felelősséget vállal, közösségi szerepet tölt be, s nem is helyes, ha elzárkózik a(z akár) direkt politikai hatásra való törekvéstől, illetve hogy az ideális költő élete és munkássága mintegy egymásba olvasható, ennek megfelelően nyelve is áttetsző, s ezért tud könnyen megközelíthetővé tenni közösségi jelentőséggel bíró, vagy egyenesen szent, magasztos tárgyakat, talán Petőfi egyik legnagyobb hatású ön-prezentációja és erre épülő – hamar kultikussá váló – utóélete teremtette meg.

A nemzetszolgálat eme összetett toposza, mely az igazán értékes vagy igazán magyar irodalom – hiszen a 20. század első harmadának úgynevezett konzervatív irodalomkritikai, vagy

inkább irodalompolitikai nézeteiben e kettő egybecsúszik – egyik legfőbb követelményévé vált, az irodalmi modernség elképzeléseivel egyre nehezebben volt összeegyeztethető, miközben egyre nyilvánvalóbbá

E toposz az irodalom társadalmi közegét olyan kölcsönhatások hálójává teszi, amelyben sokkal inkább érvényesülnek az irodalom úgymond kívülről, más társadalmi kommunikációs formák – mindenekelőtt a politika, a közoktatás, a morál és a gazdaság metszete – felől történő leírásai, mint azok az önleírások, amelyeket az irodalom alkot saját magáról.

vált, hogy az irodalom politikai kisajátítási kísérleteit sokkal hatékonyabbá tudja tenni. E toposz az irodalom társadalmi közegét olyan kölcsönhatások hálójává teszi, amelyben sokkal inkább érvényesülnek az irodalom úgymond kívülről, más társadalmi kommunikációs formák – mindenekelőtt a politika, a közoktatás, a morál és a gazdaság metszete – felől történő leírásai, mint azok az önleírások, amelyeket az irodalom alkot saját magáról. Ezek a külső leírások persze legitimálják is az irodalom rendszerét érvényes társadalmi szegmensként, ám ennek esetenként nagy ára van: az igen leegyszerűsített, redukált leírások épp azt az összetettséget, sűrű, mindig újra más arcot mutató értelemrendszert, épp a másként is lehetséges érzésének a – modernitás számára oly nagy jelentőségű – megtapasztalását teszik lehetetlenné, illetve nyilvánítják érvénytelennek, netán egyenesen károsnak vagy veszedelmesnek, ami az irodalom felvilágosodás utáni időszakának egyik legfőbb tétje és eredménye volt.

Az irodalom külső leírásainak további fontos eleme, hogy az irodalom (megfelelő) politikai szerepvállalása, pontosabban a hegemon hatalom legitimációs és önnön status quóját megerősíteni kívánó törekvései közt nemhogy nincs ellentmondás, de ez valójában az irodalom fejlődésének szerves folyamánya. A hatalom elkülönült társadalmi rendszereként működő modern politika, mely ugyanakkor e legitimációs folyamatban morális érvekkel és értékítéletekkel él (a 20. század során időnként a vallással, időnként pedig pusztán a nacionalizmus „szekuláris vallásával” egyként tekintve fel ezeket az értékeket), így nem is tekinthető különállónak az irodalom és egyéb művészetek rendszerétől. Sőt, amennyiben az irodalom ilyen pozíciót vindikálna magának, az e külső, kollektív identifikációs célokat is szolgáló leírás nézőpontjából per definitionem nem lehet más, mint

csupa fosztóképzőkkel leírható hívság (magyartalan, nemzetietlen, erkölcstelen, értéktelen, értelmetlen), üresség, mely minél előbb megszüntetendő.

E toposz – azaz az irodalom kollektív önmegecsapást célzó törekvéseinek tematizálása – amint a Petőfi-kultuszok történetének vizsgálata számtalan kiváló publikációban bemutatta már, nagymértékben épít a „vateszköltő” Petőfi alakjára. A Petőfi politikai nézeteinek és működésének kérdésével foglalkozó újabb tanulmányokból kiindulva, Petőfi politikai tevékenységét elemezve és politikai tárgyú írásait verseivel összevetve a költő pályafutása sokkal

◀◀ Weintrager Adolf:

Felhős tanya, olaj, farost, 50x67 cm, 1986 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*)

▼ Bujdosó Ernő: *Petőfi-ikon*, 1983 (forrás: PIM, HUNGART © 2023)

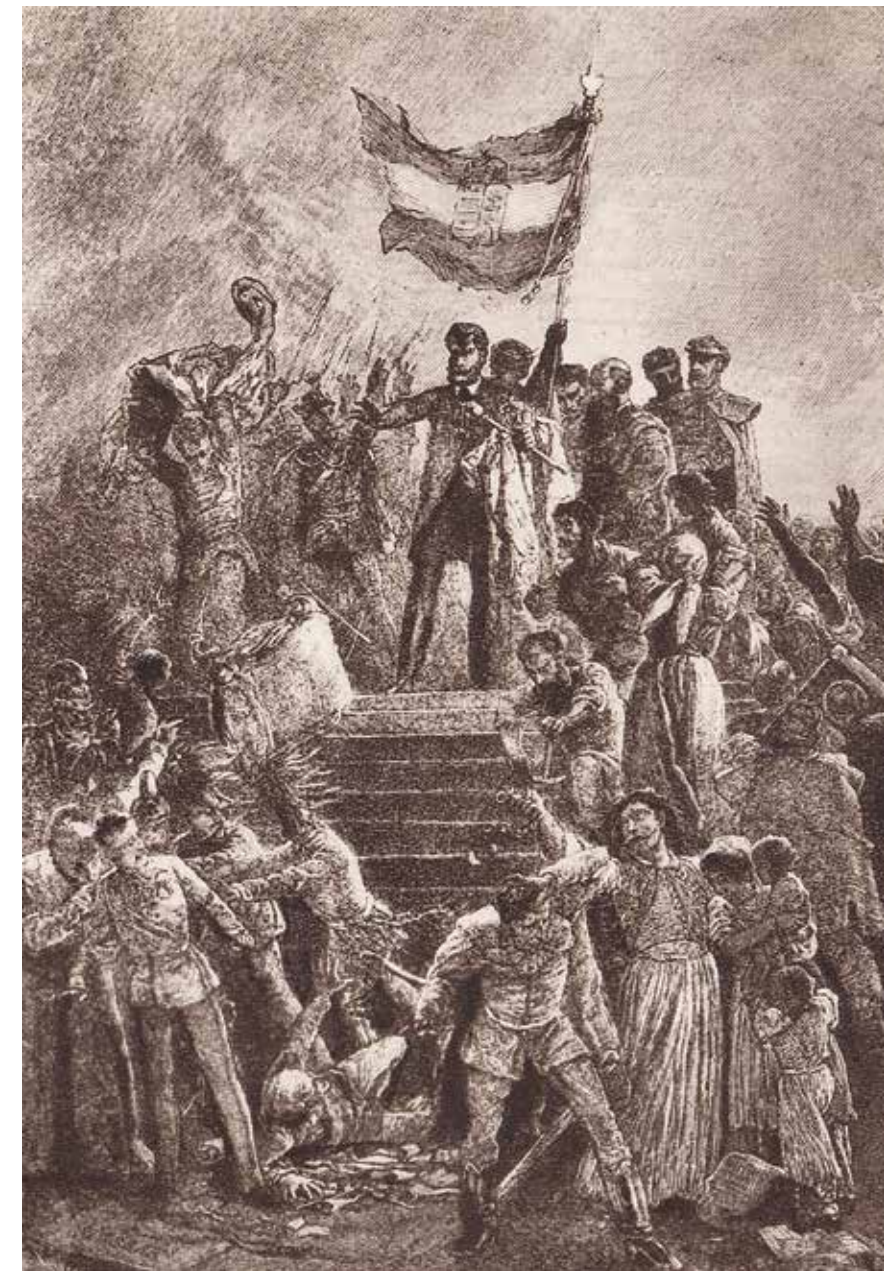

A Petőfi politikai nézeteinek és működésének kérdésével foglalkozó újabb tanulmányokból kiindulva, Petőfi politikai tevékenységét elemezve és politikai tárgyú írásait verseivel összevetve a költő pályafutása sokkal inkább látszik arról a folyamatról árulkodni, amely során az irodalmi nyilvánosság tere, kommunikációs formái és lehetőségei elkülönülnek a szintén átalakuló politikai nyilvánosságéitól.

▼ Tóth Ernő: *Petőfi 1848*, olaj, farost, 80x100 cm, 1983 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

► Zichy Mihály: *Föltámadt a tenger. Petőfi-illusztráció* (forrás: Kieselbach Galéria)

inkább látszik arról a folyamatról árulkodni, amely során az irodalmi nyilvánosság tere, kommunikációs formái és lehetőségei elkülönülnek a szintén átalakuló politikai nyilvánosságéitól.

A húszas évei elején járó fiatalember, mint e korban annyian, rajongó lelkesedéssel fedezte fel magának a közelmúlt óriási horderejű és hatású, minden öröknek tartott rendet felforgató eseményét, a francia forradalmat. A radikális, ellentmondást nem tűrő elvek mentén formálódó, provokatív társadalmi nézetek azonban, melyeket Petőfi eleinte inkább levelekben és versekben, később előszóban is gyakran hangoztat, nehezen lennének kiérlelt, következetes politikai programnak tekinthetők. Egyetérthetünk Szilágyi Mártonnal, aki szerint ezt az eljárást talán nem helyes a szó köznapi értelmében vett ideológiaként sem kezelni (SZILÁGYI Márton, *Üdvtörténeti távlat vagy társadalmi utópia? [Petőfi és a forradalom]*, *Irodalomismeret* 2017/3., 37–43.), az azonban mindezzel együtt is kétségtelen, hogy Petőfi vágyott szerep-ideáljai tárházában a forradalmaré, a látnoki népszerűségé legalább annyira jelen volt, mint a sikeres, népszerű költőé, s legalább annyira készült az előbbi megvalósítására, mint az utóbbiéra. (KALLA Zsuzsa, *Petőfi politikusi képe 1848–1849-ben = A márciusi ifjak nemzedéke*, szerk. KÖRMÖCZI Katalin, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2000, 79–101.) Kezdetől átjárhatónak tűnik esetében az irodalmi és a politikai aktivitás közti határ is: a színészekben szerzett tapasztalatok mellett ebben a Tízek Társaságában való részvétel is segíthetett.

A költő lelkesítő, csatára tüzelő feladata persze az antikvitás óta része a megvalósítható irodalmi szerepeknek, s bár e türtaoszi hagyománynak Petőfi előtt nemigen van következetes képviselője a magyar irodalomban, az irodalom harci tevékenységként,

Petőfi vágyott szerep-ideáljai tárházában a forradalmaré, a látnoki népszerűségé legalább annyira jelen volt, mint a sikeres, népszerű költőé, s legalább annyira készült az előbbi megvalósítására, mint az utóbbiéra.

A politika és az, amit Petőfi annak látszik tekinteni, meglehetősen különbözik mind egymástól, mind az irodalomtól.

nemzetvédelemként való felfogásának annál inkább. A Bessenyei György-féle program, mely a modern követelményeknek inkább megfelelő penna nemességét éppoly érvényes, ha nem érvényesebb alapnak tekintti ahhoz, hogy az illető a nemzet testéhez tartozzon, mint a kard nemességét, megnyitja az utat e hagyomány felelevenítése előtt, s első ránézésre nem is tűnik túl távolinak tőle. Fontos különbség azonban, hogy e korábbi diskurzus jórészt elvi alapvetések, programok, állásfoglalások formájában jelenik meg a 18–19. század fordulóján, s a közösség és az annak képviselőjeként megszólaló írók-költők a politikailag aktuálisan érvényes nemzetfogalmon belül állnak (vagyis a nemesi nemzet fogalmán belül) még akkor is, ha esetleg a prófétai szerephagyományt is segítségül hívva ostorozzák nemzetüket. Ezt a fajta „nemzeti egységet” majd egyébként kritikusai Petőfin is számon kérik, illetve pozitívként mutatják fel, amikor felfedezni vélik. Az is kijelenthetőnek tűnik, hogy bár az irodalom teret adhat a közt, azaz a nemzetet

érintő (politikai) célok megjelenítésének, az irodalom nem maga a politikai cselekvés – az másutt zajlik, más eszközökkel. Petőfi esetében azonban a kettő egylényegű: a költő verseit a forradalomban politikai tetteként aposztrofálja, s ezekre később mint politikai képességeit igazoló eredményekre hivatkozik. A kiskunoknak szóló kortesbeszédében művei például a nép érdekében végzett tettekként jelennek meg (PETŐFI Sándor: *A kis-kunokhoz = Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése*, sajtó alá rend., utószó és jegyz. MARTINKÓ András, Szépirodalmi, Budapest, 1974, 277–278.), Kossuthnak pedig 1848 decemberében (mint Kalla Zsuzsa is kiemeli) szintén korábbi nyilvános irodalmi-szónoki működésének politikai eredményre válthatóságára hivatkozva kér előléptetést.

Politikusi pályafutása azonban teljes kudarcnak bizonyul: az a szókimondó, elvekből nem engedő őszinteség, mely az irodalmi nyilvánosságban oly sikeres „brand”-jévé vált, itt nem bizonyul elégnek (a követválasztás sikere nem ennyin múlik), sőt kifejezetten

kontraproduktív. Az a Petőfi, aki verseiben és korábbi szónoklataiban, magánleveleiben mindig a legnagyobb reverencia hangján ír a népről, reménybeli választóit nem tartja túl sokra, és ezt nem is rejti véka alá:

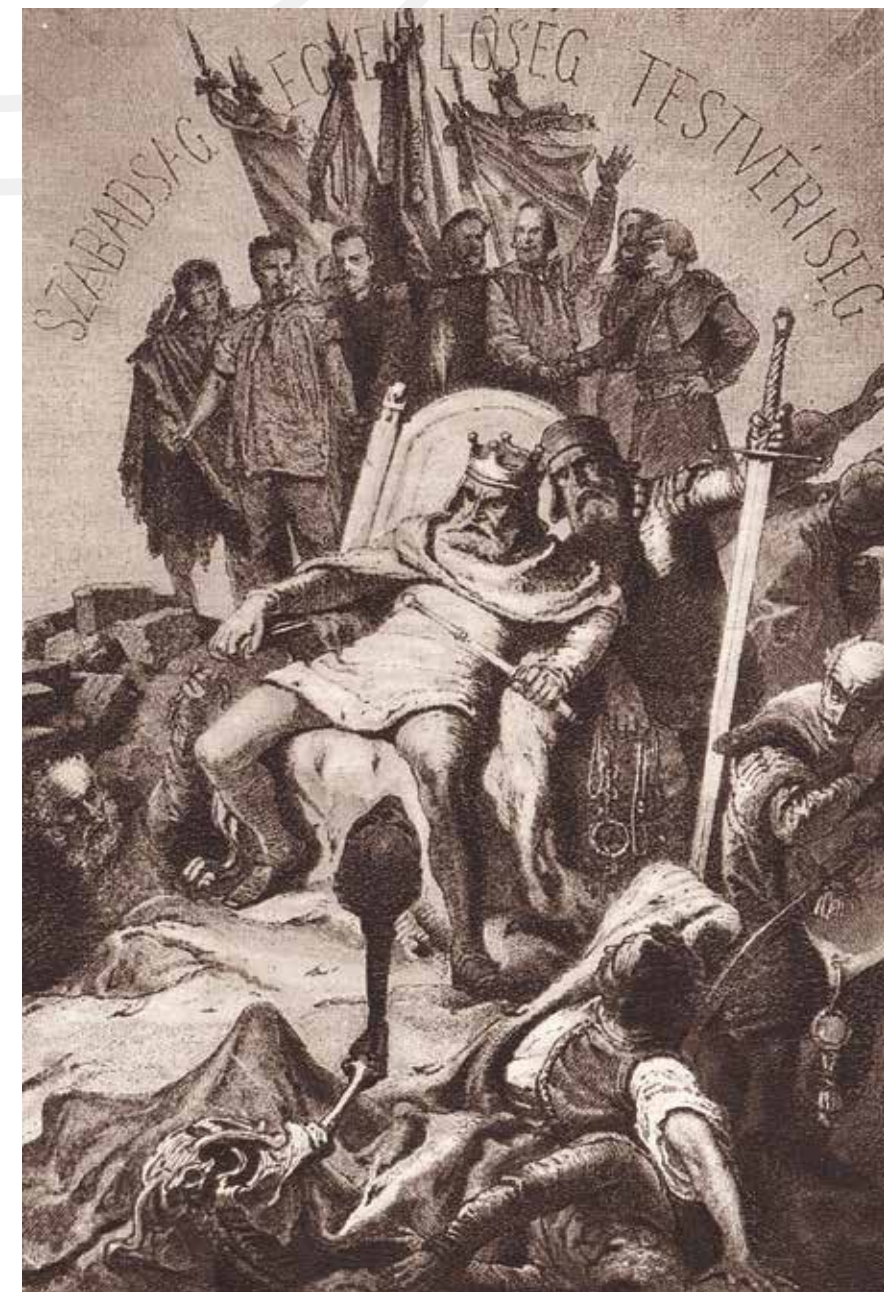
„Hanem azt koránse várjátok, hogy én titeket magasztaljalak, mert akkor szemtelenül hazudnám. Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek, vagy eddig legalább nem voltatok. Március 15-kéig az egész Magyarország nagyon szolgálalkü, kutyaalázatosságú ország volt és ti ebben a virtusban közelebb állatok az elsőkhöz, mint az utósókhöz.”

(PETŐFI Sándor, *A kis-kunokhoz = Uo.*, 278.)

Arra nézve pedig, hogy miért őt válasszák meg, azon túl, hogy műveiben kiállt a népért, érvként annyit hoz fel, hogy „ez a föld, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kun-ság, az én szülőföldem”. Választási kudarcát a szabadszállásiakhoz írt nyílt levelében ugyanabba a biblikus, apokaliptikus leírásba építi be, amely számára a szabadságharc során egyre inkább a nemzet (üdv)történetének keretévé válik, azzal a különbséggel, hogy saját szerepe itt már a megtagadott megváltóé. (ÜÖ., *A szabadszállási néphez = Uo.*, 285–286.)

Úgy tűnik, hogy a politikának ez a felfogása a kortársak számára is idegen volt a politikai tevékenység érvényesnek tekintett módjától és terepétől, s nem feltétlenül azért, mert Petőfi nem tartozott a nemességhez. Sokkal inkább a mérlegelő, következményekkel számolni tudó, társadalmi-politikai helyzetet reálisan átlátó attitűdöt, a kompromiszumra és diplomatikus meggyőzésre való képességet hiányolják, ami egy „népszónok” vagy egy költő számára nem elvárás, ám a politika professzionális terében egyre inkább az.

A politika és az, amit Petőfi annak látszik tekinteni, meglehetősen különbözik mind egymástól, mind az irodalomtól. Utóbbi különbséget jól mutatja, hogy legradikálisabb, aktivitásra buzdító „népvezér”-attitűdben megfogalmazódó költeményeitől a kortárs

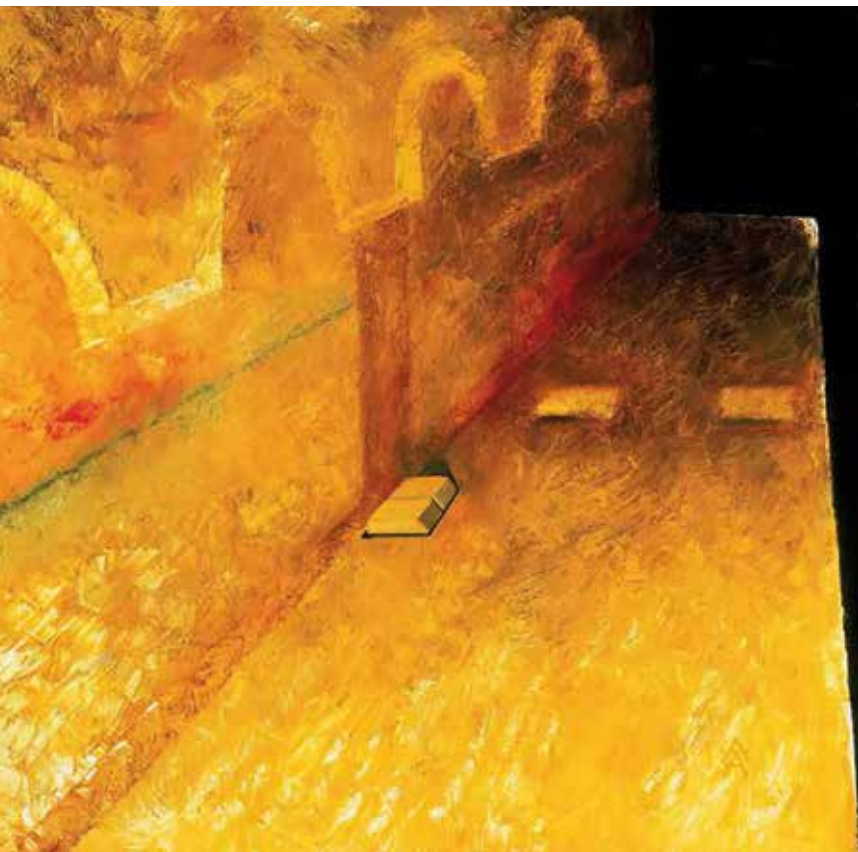

▲ Zichy Mihály: *Király és hóhér. Petőfi-illusztráció* (forrás: Kieselbach Galéria)

irodalmi élet is elzárkózik (viszont a radikalizálódó publicisztika, mint még visszatérek rá, nem), és az 1874-es Petőfi-összkiadás körüli viták is részben ezt a problémát vetik fel. Úgy tűnik ugyanis, hogy az instant, közvetlen politikai lázító szándék, program és hatás sem a politika, sem az irodalom terébe nemigen fér. Gyulai, aki maga is keresi, hogy ebben az „új típusú politikában” az irodalmi értelmiség számára milyen pozíciók léteznek a közéletben, s adott esetben fel is vállalja a modern, „a politikával és a közélettel szemben kritikus, reflexív, kételkedő” értelmiségi pozícióját, a költészet általi közvetlen politizálást következetesen elutasítja. Petőfi e körbe tartozónak érzett verseiről ezt írja:

▼ Thorma János: *Talpra magyar!*, 1900 körül (forrás: PIM)

▲ Arnóti András:
In memoriam PS, olaj,
vászon, 71x71 cm, 2001
(forrás: Kieselbach
Galéria, HUNGART
© 2023)

„Vannak e költemények között olyanok, amelyek tündökölnék a nemzeti gyűléstől! [...] S a nemzeti gyűléstől ragyogó költemények nem lesznek főlvéve ez idő szerint Petőfi hagyományai közé. – Az oltárról loptam le ezt a lángot én magam: *hogy fel ne gyújtsa magát a templomot*. Valóságos vandalizmus volt: a Niebelungen kincsei a Rajnába dobva. Gyilkos voltam, több: *monitor voltam!* – De nem! *Fajgyűlöletet hirdetni még egy Petőfinek sem szabad!*”

(T. SZABÓ Levente, *A megszelídített Petőfi? Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológia egyidejű egyidejűtlenségei* = „*Szirt a habok közt*”. *Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*, szerk. BÉNYEI Péter – GÖNCZY Monika – S. VARGA Pál, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014, 161.)

Holott, úgy tűnik, Petőfi célja épp ez volt. Nem a (19. századi kifejezéssel élve) „fajgyűlölet”, azaz a nemzeti megosztás, gyilkos radikalizmus szítása, hanem a tömeg lángra gyújtása – a sokat idézett levélrészlet

szerint még tervezett követi, azaz „szakpolitikusi” feladatát is ebben látja.

Hogy képes a „fanaticus lelkesedés” felkeltésére, ezt mindenki el is ismerte. „Petőfi előtt emeljük kalapunkat, az egyik legnagyobb embere az országnak. Amily varázserőt fejtett ki az izgalom előteremtésében s áthatott verseivel, szónoklataival mindent, úgy uralkodik most a rend felett” írta például Kovács Lajos, Széchenyi titkára. (KALLA ZSUSZA, *I. m.*, 85.)

A politika Petőfi számára tehát inkább a tömegekkel való kommunikálást, a tömegekre való irányított, pontosabban egy irányban működő hatás elérését, terjesztését jelenti úgy a tömegmédiá, mint a jelenléten alapuló aktivitás interakciós terében. Idézett tanulmányában Kalla Zsuzsa is kiemeli, hogy a márciusi ifjak, Petőfivel az élen,

„a városi tömegekkel való kommunikálásnak más eszközeit is sikeresen alkalmazták [...] ilyenek a falragaszok, röpiratok. **Fellépésükkel jelenik meg a színen egy – a magyar közéletben eddig alig ismert – hathatós politikai fegyver, a népgyűlés, a forradalmi Pest erejét újra és újra bizonyító erődemonstráció, a diétával, az udvarral szembeni nyomásgyakorlás eszköze.**”

(KALLA ZSUSZA, *I. m.*, 86.)

Az ilyen értelmű „politizálás” – mely nem a politikai érdekvényesítést, a politikai ellenfelek meggyőzését s a velük való kompromisszumos együttműködést, politikai programok megvalósítását jelenti, hanem a politika rendszerének „passzív”, felhatalmazói felével való egyirányú kommunikálást, a reménybeli választók (Petőfi szavával élve) „fanatizálását” takarja, off-regime téren, az „utcán” és a nagy nyilvánosság előtt – számára, mintegy színdarabként, tudatosan retorizált drámaként rendezve vitetik színre. Tény, hogy e kommunikációs forma kapcsolódik a politika modern teréhez, de nem azonos azzal, s ugyanakkor az antikvitás politizálásának rétori hagyományával sem. Roppant hatékony 20. (és 21.) századi politikai kisajátíthatóságát és a modern irodalom rendszerétől való elkülönülését épp az eredményezi, hogy egy a 20. század tömegtársadalmában óriási szerepre szert tevő új forma születik: a politikai tömegkommunikáció, vagy még inkább a politika megjelenése a születőben lévő modern tömegmédiá társadalmi rendszerében.

Petőfi- inspiráció

Hatalmas tüntetés, kapunk egy mikrofont. Nekiállhatunk finomkodó, cizellált okfejtéseknek, de itt olaj kell a tűzre. És Sándor, a *Rajta, magyar!* szerzője tudja ezt. A vers kizárásos választásokra épül, izzít, nem magyaráz. Ezért jól kiáltható a refrén. Jelentkezzen a majom, aki rab szeretne lenni! Na? Még mindig senki? Az „Esküszünk, esküszünk!” erősíti a hatást. Kipirul az arcunk, dobog a szívünk, része lettünk a tömegnek...

Ám a lázadásnak oka is kell legyen...

Először is lázadjunk, mert itt az idő (most vagy soha)! És kész. Semmi vacakolás a dicső és nem dicső múlttal, mint a méltóságteljes Vörösmarty-nál a *Szózat* vagy a komótos Kölcsey-nél a *Himnusz* soraiban. Történelmi freskót festsen más, Sándornál festékspray van, s nem fél használni.

Kit érdekel, közgazdaságtanilag, világpolitikailag alkalmas-e pillanat? Sándor bízik a csatakiáltás és a profi retorika erejében. Nem alkudozik, nem indokol.

Lázadni kell, ismétli, és lazán behoz egy adag „ősapát”, akik mostanáig rabok voltak. Kinek a rabjai, és miért? Mindegy! Régi történetekért lapozgassunk poros könyveket, a napi politika nem vár!

Lázadjunk, mert a lánc nem divatos viselet, sokkal férfiasabb a kardsuhogtatás. A büszkeségünkre hat. Ki ne akart volna huszár lenni oviban? Vágtatunk tovább.

Lázadni kell, s aki nem így tesz, az egy utolsó senki. Sehonnai bitangok lépjenek elő! Nincs tolongás. Az emberi életről szólva pedig nem szüreti mulatságot, pompás aratást, remek táncot, jóízű vacsorát emleget, mint más verseiben. Lekicsinylően annyit vakkant: „rongy” az egész.

Lázadjunk végül, mert unokáink hálásak lesznek. Ez romantikus jelenet, mi odalenn, a „domboruló” földben, unokáink idefenn „leborulva”. Hálás lesz-e az utókor? Csuda tudja!

Viszont gyermekeiknek, unokáinak mindenkori a legjobbat akarja.

Közben dübörög a refrén, mert a jó rocker tudja: anélkül sláger nincsen. Az ismétlődés a fejünkbe kalapálja a lényegét. Felmérhetetlen egy harsogó jelszó ereje... Íme a költő, aki tudta azt is, miként válnak a szavak dinamittá!

Lackfi
János

Petőfi és Arany

A népiesség két politikai modelljéről

190. 7. 2008.

Vaderna Gábor

Petőfi Sándor és Arany János barátságáról születtek már szubtilis elemzések – nem is egy. A két költő neve, legkésőbb a 19. század végén, Arany halála idején, szorosan összefonódott. Sokszor elmondatik, hogy Petőfi mindenivel összeveszett, de Arannyal jellemük, alkatuk különbsége ellenére sem. Mint minden kultikus megközelítés, ez sem feltétlenül igaz: Petőfinek voltak hosszabb és tartósabb barátságai, s még e meglehetősen rövid idő alatt is, ami kettejük barátságának rendeltetett, majdnem szakításig jutottak olykor-olykor. Az emberi kapcsolatok bonyolultak.

▲ Prohászka Antal: *Tanyasor*, olaj, farost, 30x43,5 cm, 2002 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*)

Hozzátehetjük, hogy Aranyban senki sem szabadított fel olyan önfelelt humort, mint Petőfi – bár ki tudja azt ma már, hogy a nagyszalontai segédjegyző egy otthoni borozás közben mire volt képes. Mindenesetre kettejük lelki közelségét alaposan körüljárta Barta János (BARTA János, *Géniuszok találkozása [Petőfi és Arany barátsága]* = Uő., *Arany János és kortársai. I. Arany-tanulmányok*, válogatta, sajtó

alá rendezte IMRE László, előszó GÖRÖMBEI András, Kossuth Egyetemi, Debrecen, 2003, 132–168); kapcsolatuk problémáit, a versengés szenvedélyét és veszélyeit, egymáshoz képesti pozíciójukat (Petőfi mint mentor versus Arany mint apafigura) összefoglalta Milbacher Róbert (MILBACHER Róbert, *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*, Ráció, Budapest, 2009, 147–167).

Aranyban senki sem szabadított fel olyan önfelelt humort, mint Petőfi – bár ki tudja azt ma már, hogy a nagyszalontai segédjegyző egy otthoni borozás közben mire volt képes.

Hogy miként jött létre az az ikerkapcsolat, mely máig hatóan elválaszthatatlannak tételezi a két irodalmi nagyságot, s mely mindig akkor kapcsolja össze őket, hol végtelen ellentétükben (lírai és epikus költő, szubjektív és objektív költészet), hol éppen rokon vonásaikban (népnemzeti iskola, nemzeti klasszicizmus), amikor a hagyományban valamiféle nemzeti egységet vagy legalább közös nemzeti programot kívánnak felmutatni, Margócsy István tekintette át gazdag példaanyagban. (MARGÓCSY István, „...ikerszülöttek, egymás kiegészítői...” [Petőfi és Arany kettős kultusza és kettős kanonizációja] = Uő., *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Kalligram, Pozsony, 2011, 303–349.)

A továbbiakban arról ejtenék néhány szót, hogy a két költő felfogása miben hasonlított és különbözött, amikor a népről beszéltek. Mind a ketten népköltőnek tartották magukat, bármit is jelentsen ez. Mind a ketten oly magától értetődőnek tételezték, hogy ennek jelentése egyértelmű, hogy ezért aztán vitán felül állt az is, hogy ez egy bizonyos dolog. A kérdés nélküli, axiomaticus tudás hagyományozódott az utókorra is. De mit is jelent népköltőnek lenni? S ki az a nép? A nép a parasztokat jelenti? A nemzetet? Azokat, akik úgymond rendez hazafiak? A népköltő egyszerű hangon szól a néphez? Netán ő a nép egyik reprezentáns tagja? Esetleg a természet vadvirága? A népi az folklorikus, ősi hagyomány? Egyáltalán: a folklorikus és az ősi hagyomány

▼ Szurcsik János: *Üszkös fatörzsek*, olaj, vászon, 77x110 cm, 1986 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

De mit is jelent népköltőnek lenni? S ki az a nép? A nép a parasztokat jelenti? A nemzetet? Azokat, akik úgymond rendes hazafiak? A népköltő egyszerű hangon szól a néphez? Netán ő a nép egyik reprezentáns tagja? Esetleg a természet vadvirága? A népi az folklorikus, ősi hagyomány? Egyáltalán: a folklorikus és az ősi hagyomány ugyanaz?

ugyanaz? Vagy a népi az, amit a nép fogyaszt, ami népszerű? Arany és Petőfi levelezésében e kérdések folyamatosan ott állnak a háttérben anélkül, hogy bármelyikük feltenné őket. Legalább három levélváltásban ezzel kapcsolatos ügyekről tárgyalnak. Először, megismerkedésükkor rögtön ezzel kezdenek. Petőfi ezt taglalja a *Toldi* utáni lelkendező levelében, s erről beszélgetnek pár levélváltás erejéig látszólag a legnagyobb egyetértésben. Aztán utóbb szóba kerül a kérdés, amikor Petőfi, Arany és Tompa Mihály ugyanazt a témát, Murány bevételének történetét dolgozta fel

▼ Petőfi Sándor Arany Jánosról készült rajza, Szalonta, 1847. június (forrás: OSZK)

egymással versengve-veszekedve 1847 kora őszén. S végül Arany akkor is fejtegette nézeteit nép és művelődés viszonyáról, amikor a forradalom után Petőfi segítségével az állami propagandalap, a Nép barátja szerkesztőjének szegődött. (Ez utóbbi nem volt egy sikertörténet Arany pályáján, hamar csalódnia kellett.) A kettejük közötti különbségek azért nehezen megragadhatóak, mert látszólag a legnagyobb egyetértésben vannak. Petőfi írja Aranyhoz első levelében 1847. február 4-én, miután elolvasta a *Toldi* kéziratát:

„Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallta már látni, mint mártírnak milliók, hogy egypár ezren henyel-hessenek és élvezenek. Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát!”
(Petőfi összes prózai írásai és levelezése, szerk. SZALISZNYÓ Lilla – ZENTAI Mária, Osiris, Budapest, 2022, 423.)

Sokat idézett sorok ezek. A gondolatmenet szerint a „század feladata” az, hogy a nép uralomra jusson a politikában, s ennek eszköze volna a népművelés. Van egy aufklärer (felvilágosodás kori) logika emögött: egy hit abban, hogy a műveltség magasabbra visz, és ez történelmi szükségszerűség is. A civilizáció ugyanis fejlődik, egyre magasabb művelődési fokozaton, egyre jobb minőségű társadalmak jönnek létre. Persze ezt a haladáselvű, heurisztikus civilizációs logikát Petőfi forradalmi logikává teszi (azért ezt nem minden haladáselvű gondolkodó tette meg), egyszerűen evidenciának tartja, hogy a művelődés nemcsak előre visz,

▼ Dorozyuk István: Petőfi vad álma a rónán, ceruza, tus, papír, 100x70 cm, 2009 (forrás: Ihletünk: Petőfi, A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa, HUNGART © 2023)

▲ Ismeretlen festő:
Petőfi Sándor, színezett,
rézkarc, papír,
14x10 cm (forrás:
Kieselbach Galéria)

hanem hatalmat is ad, és egy következő civilizációs stádiumban át fogja venni egy új társadalmi csoport az uralmat. 1847-ben járunk, amikor már Petőfi egyre élesebben és egyre többször mondja ki, hogy a rabszolganepek fel fognak lázadni uraik ellen. 1846 nyarán még csak a látélet van *A nép* című versének axiomatikus zárlatában („Haza csak ott van, hol jog is van, / S a népnek nincs joga.”), de az év végén már papírra veti az *Egy gondolat bánt engemet...* ismert utópiáját („Ha majd minden rabszolga-nép / Jármát megunva síkra lép / Pirosló arccal és piros zászlókkal / És a zászlókon eme szent jelszóval: / »Világszabadság! «”), majd 1847 januárjában ott van *A XIX. század költői* („Előre hát mind, aki költő, / A néppel tűzön-vízen át!”), 1847 februárjában jön az Arany által írt levél (verses mellékletében: „S ez az igaz költő, ki a nép ajkára / Hullatja

keblének mennyei manóját. / A szegény nép! olyan felhős láthatára, / S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.”), márciusban *A nép nevében* („Még kér a nép, most adjatok neki! / Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, / Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? / Nem hallottátok Dózsa György hírét?”). Tehát éppen itt van egy kulminációs pont, amikor Petőfi egyértelműen bejelenti politikai igényeit. Nem mellesleg ekkor lesz tagja az Ellenzéki Körnek: 1847. március 16-án *A nép nevében* mintegy beavatási rítusként hangzik el.

Arany válasza Petőfi levelére (1847. február 11.) önmagát versben népi sarjadéknak határozza meg („S mi vagyok én kérde. Egy népi sarjadék, / Ki törzsömnek élek, érette, általa: / Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék, / Otthon leli magát ajakimondala.”), s vershez tartozó levelében is reagál Petőfire:

„Önnek elveit a nép és költészete felől forró kebellem osztom, hisz nekem önzésből is azt kell tennem! Nemzeti költészetet csak azontúl remélek, ha előbb népi költészet virágozott. Mit szólna Ön hozzám, ha valaki tisztán népi szellemben és nyelven írt (komoly) eposzra vetné fejét? Kiméra lenne ez?”
(*Uo.*, 427.)

„Oszlja az elveket”, de valami mellett mégiscsak szó nélkül megy el. Voltaképpen érintetlenül hagyja Petőfi meglehetősen erős politikai irányultságát („Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát!”). A továbbiakban erről, műfaji-tematikus kérdésekről, irodalmi hangnemről leveleznek. Petőfi 1847. február 23-án kelt levelében nem szeretné, hogy Arany királyokról írjon eposzt (így egy kicsit visszacsempészi a népet eláruló elit problémáját), Arany válaszában (február 28.) jelzi, hogy ő akár Dózsáról is írna (mellékszál, nem eldönthető, de vajon Petőfinek innen jött az ötlet *A nép nevében* megírásához?), ám amit itt előad, merőben különbözik Petőfi látásmódjától:

„Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet: a fejedelmek korából venném tárgyat. Festeném a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak..., a fejedelmet atyának, pátriárkának, elsőnek az egyenlők közt. Festenék szabad hazát, közös hazát, megtanítanám a népet, miképp szeresse a hont, melyért előde

Arany tehát a reformkori politika rendi-nemesi nyelvét beszéli – azt a nyelvet, mely alapjául szolgált a nemesi szemléletű bárdköltészetnek Berzsenytől Kölcseytől át Vörösmartyig. A nép művelése ebben az értelemben egy rekonstrukciós folyamat, a hagyomány visszaszerzésének, az ősi rend helyreállításának kalandja, s nem pedig valami történelmi determinizmus követelése.

vére folyt. Mert bizony nem a mai nemes-ség vére volt az, mely visszaszerelte Etele birodalmát: az a vér részint csatatéren folyt el, részint a magvetők igénytelen gubája alatt rejlik. Az a vér szolgálavérré sohasem fajulhatott, mai napig is dacol a zsarnoksággal, azért durva, nyakas, megigázhatatlan, de azért merész, őszinte és tiszta is. Se nemes vér, mint-hogy az egy igaz úr előtt szolgálilag csúszkálni nem tudta, szolgálavá kényszerített: ellenben jöttek idegen földről, támadtak a haza megnyűgött idegen népe közül szolgálak, s azok lőnek urakká. [...] Egy ilyen eposzt, remélem, vérré tanulna a nép, s buzgóbban énekelné azt, mint az olasz matróz *Gerusalemme liberatáját*, a nemesi rend (talán) elszégyellné magát, átvénné a néptől, mint most a népdalokat, s lenne a költészet nemcsak az »írastudók és farizeusok«, hanem a *nemzet költészete*.”
(*Uo.*, 434–435.)

Arany nem az elitek ellen lázadó rabszolgák történelmi vízióját rajzolja meg, hanem a magyar nemesség klaszszikus kritikájára utal, mely a reformkorban, de már előtte is igen népszerű volt. Eszerint az erényes ősök vére megromlott: korábban a nyakas magyar dacolt a zsarnoksággal, de szabadságát szolgálásra váltotta, ennek oka pedig az idegen hatásokban keresendő. Ez a visszavonás ismert története. A magyar nemzet feladata ezért nem az elit leváltása egy másikra, hanem az ősi erényközösség helyreállítása. Arany tehát a reformkori politika rendi-nemesi nyelvét beszéli – azt a nyelvet, mely alapjául szolgált a nemesi szemléletű bárdköltészetnek Berzsenytől Kölcseytől át Vörösmartyig. A nép művelése ebben az értelemben egy

rekonstrukciós folyamat, a hagyomány visszaszerzésének, az ősi rend helyreállításának kalandja, s nem pedig valami történelmi determinizmus követelése.

Ehhez Arany az utolsó mondatokban egy Petőfi-höz hasonló politikai programot látszik hozzácsapni. Miként az olasz matróz éneklő Tasso eposzát, úgy dalolná a magyar nép a Petőfiét, ha megírná az elvesztett nemzeti eposzt. Ekkor Petőfi álma valóra válhatna – így Arany –, mert létrejönne a nemzet költészete, azaz: népből nemzet alakulna az ország. (Az persze részletkérdés, hogy mit énekeltek az olasz matrózok valójában. Lehetnek kétségeink.) Az elitek váltásáról Arany nem beszél olyan élesen, mint Petőfi. Sőt, fel sem merül nála, hogy a rendi társadalom idejétmúlt volna, hiszen a nemesség visszatalálhat még a népéhez.

Itt van a kettejük közötti különbség politikai alapja, amely aztán a feldolgozott hagyományhoz való hozzáfordulásban lesz tetten érhető. Petőfi folklorikust és populárist megejtő bátorsággal önti bele szövegeibe – mindazt, ami népinek tűnik, s forrástól függetlenül rendez el a fikciós szinteket például *János vitéz*ben. Arany ezzel szemben nem a kéznél lévő Toldi-történeteket írja meg. A Szalontán gyerekkorában hallott meséket ugyanis egy valahai nagyelbeszélés eltorzult változatainak tartja, s a nyomokban fellelhető hagyományt vállalt filológizálással igyekszik helyreállítani (erre utalnak az Ilosvai-mottók a szövegben). Mindez azt mutatja, hogy Arany számára a történelmi hagyomány megszakadt, s a saját feladatát abban látja, hogy a történelem folytonosságát helyreállítsa. Ezzel szemben Petőfi számára a hagyomány sodródó történettörédek halmaza, mely nem rekonstruálható egészé – s nem is kell rekonstruálni ezt az egészet, hanem szintet kell lépni.

Voltaképpen mind a ketten a reformkori politika nyelveit beszélték. Arany az ősi alkotmány és a republikánizmus rendi politikában gyakori egyvelegét, Petőfi az inkább művészek körében népszerű csinosodását.

Petőfi- inspiráció

Lőrincz P.
Gabriella

Kárpátalján Petőfit tanulni, abban az időben, amikor én gyermek voltam, talán kissé eltér attól, mintha Magyarországon jártam volna iskolába. Az épp éledező, öntudatkereső lélek, aki egyébként is tele van kérdőjellel, épp táplálkozni akar szüntelen, keresi önmagát, kisebbségiként még intenzívebben fogadja be a Petőfi-verseket, mint ott, ahol természetes állapot megélni a nemzettudatot. Ha ehhez párosul egy olyan tanár, aki ennek nyomatékot ad, és párosul egy olyan otthoni közeg, ami erre nyitott, akkor elkerülhetetlen, hogy úgy tekintsen a diák a Petőfi-életműre, mint az Igére. Velem ez történt. Nem csupán a versek, talán az ifjú élet derékba törése, a hazaszeretet mindek felé való helyezése szinte azonnal magával ragadott. Petőfi nem csupán tananyag volt, hanem példakép. Mint minden tini, aki verset írogat, szinte azonnal, az első tanórák alatt, amikor Petőfiről tanultunk, elkezdtem a saját Petőfi-hangomat próbálgatni. De nem volt elég. El akartam mondani, úgy akartam, ahogyan az az én fejemben jelen volt. Így igazán nekem nem csak a vers olvasása, elemzése, értése kellett, kifelé szerettem volna sugározni, azt, amit én éreztem. Az *Egy gondolat bánt engemet...*

című vers volt az, amit kiemeltem magamnak, amit megtanultam előadni, amivel versmondóversenyekre készültem. És egyre csak írtam a verseket, meghatódva, dühösen, fájdalmasan. Természetesen, ezek az akkor megírt sorok, a gyermeki érzelmesség viszatükröződései voltak, mégis, azt gondolom, hogy olyan gyakorlást nyújtottak számomra, ami a későbbiekben elengedhetetlenek voltak. Éveken át szavaltam Petőfi Sándor verseit, mindig azon igyekeztem, hogy úgy kapja meg tőlem azokat a közönség, hogy abba beleremegjen, úgy, ahogyan én beleremegtem. Hogy kellőképpen eltávolítsam magamtól, gyakran kiparodizáltam a szövegeket, hogy ne kezdjek el sírni, amikor előadom. Érdekes megtapasztalás volt számomra, hogy nem a szerelmi líra volt az, ami első ízben megfogott, mert az ember azt gondolná... Ott, ahol napjainkban is kérdéses a kisebbségi lét, ahol a Petőfi-szobrokat meggyalázták olyan sokszor, a városban, ahol a költő is eltöltött egy rövid időt, remélem, örökké lángol majd a Petőfi-vers a gyermekek szívében.

▼ Damó István: Petőfi Sándor: Nem csoda, ha újra élek..., PC-nyomat, 16x32 cm, 2009 (forrás: Hiteitök: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa)

Egy „szellemdús” író és az irodalmi iparlovagok

*Szendrey Júlia és Petőfi Sándor mézesheteinek idején a koltói kastély nem csupán egy kivételesen hosszú nászút helyszíne volt, hanem egyben különleges alkotói műhely is. Ennek hangulatát Petőfi így rögzítette az **Úti levelek**ben: „Feleségem ott a másik asztalon naplóját írja; én ma már vágtam egy verset [...]” Szendrey Júlia irodalmi pályafutása lényegében innen indult.*

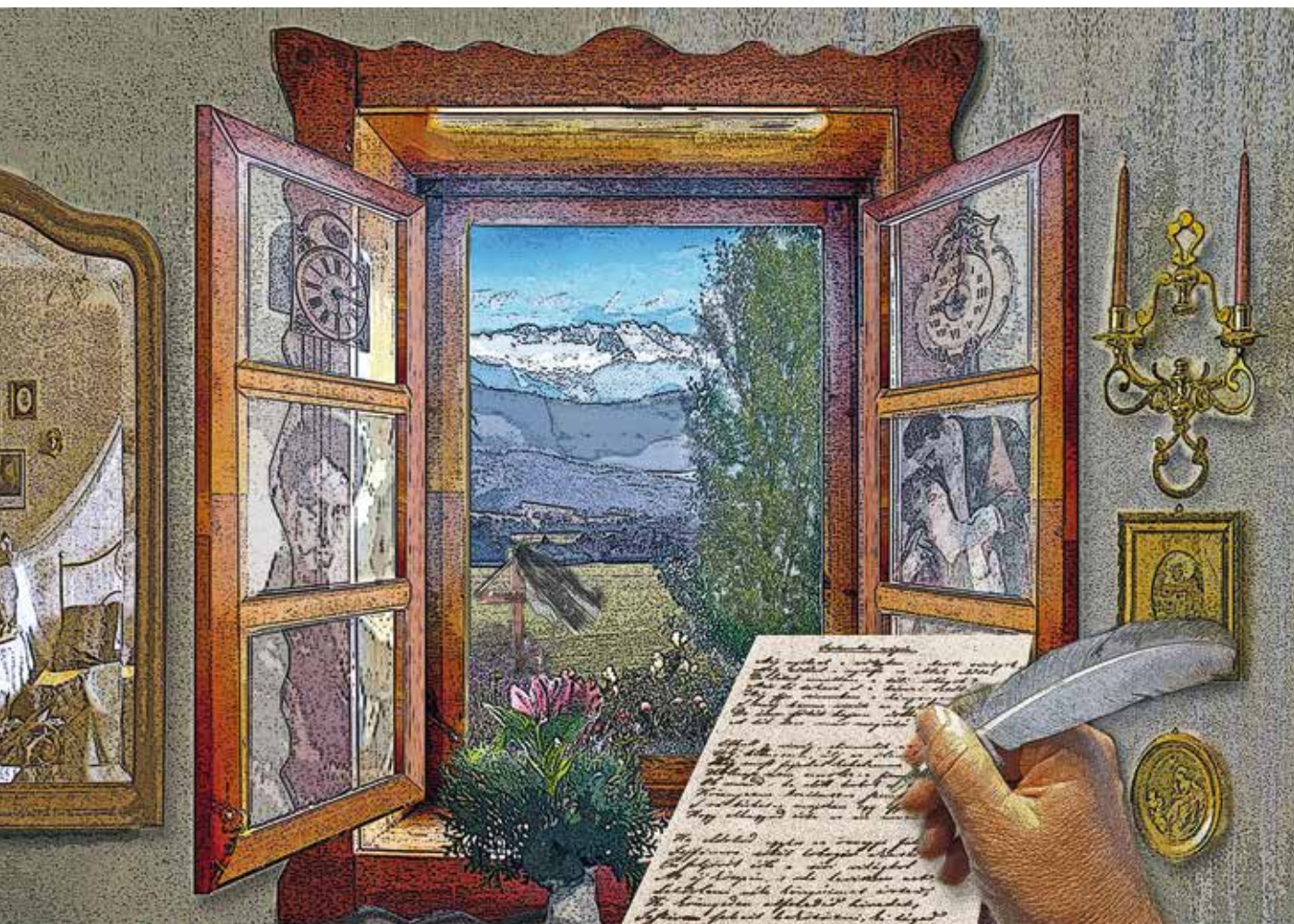
Férje ugyanis mind a leánykori, mind a koltói naplójából kimásolt egyes részleteket és némi módosítás után elküldte őket két folyóirat számára: az *Életképek* huszonkét éves szerkesztőjének, Jókai Mórnak, valamint a győri Hazánk szerkesztőjének, Kovács Pálnak. Jókai előszót is írt a *Petőfiné naplója* címen, két részletben megjelentetett naplófeljegyzések elé, amelyben szenzációként, izgalmas szerelmi történetként reklámozta azokat. Nem véletlenül, hiszen az eredeti naplók feljegyzései közül az *Életképek* Hölgyesalon rovatában csak azokat publikálták, amelyek az újdonsült házaspár szerelmi kapcsolatának történetét voltak hivatottak illusztrálni. Az önelemző, elmélkedő, természetleíró bejegyzések jelentős részét egyszerűen kihagyták. Bár ez a megoldás meglehetősen egyoldalú képet mutatott Szendrey Júlia naplóírói tevékenységéről, marketingstratégiaként remekül működött. Az olvasóközönség felvillanyozva olvasta Petőfi ifjú feleségének sorait. Voltak olyanok, akik

olyannyira megdöbbentek a szerelmi érzések kifejezésének nyíltságán, hogy úgy gondolták, ezeket a naplófeljegyzéseket nem is lett volna szabad publikálni. Ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy Szendrey Júlia

Voltak olyanok, akik olyannyira megdöbbentek a szerelmi érzések kifejezésének nyíltságán, hogy úgy gondolták, ezeket a naplófeljegyzéseket nem is lett volna szabad publikálni. Ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy Szendrey Júlia írói imázsa kialakult.

Gyimesi
Emese

▲ Mátrai István: „Szeptembervégén”, papír, digitális montázs, nyomtat, 61x91 cm, 2018 (forrás: Petőfi költészete a kortárs képző- és iparművészetben, a Kecskeméti Katona József Múzeum kiállítása, az alkotó engedélyével)

írói imázsa kialakult. A korabeli sajtószevegekben és a későbbi visszaemlékezésekben is állandó jelzőjévé vált a *szelleműs* kifejezés. Amikor a hosszúra nyúlt koltoi nászút és az ezt követő kolozsvári és nagyszalontai látogatások után a férjével együtt megérkezett Pestre, a korábban asztalfiókjának rejtékében lapuló írásait már javában olvasták a pesti polgárok.

A naplószevegek kiadásának körülményeit alapvetően meghatározta, hogy az üzleti alapokon működő sajtóélet, az irodalmi piac és a modern média kialakulásának kellős közepén történt.

A Pesti Divatlap neves szerkesztője, a patriarchális irodalmi viszonyokhoz szokott Vahot Imre „iparlovasággal”, „irodalmi iparúzással” vádolta a legfiatalabb generációt, a huszonkét éves Jókai viszont bátran vállalta ezt a vádat: „Az írók bizony a piacról élnek, s sehogy nem lehet rávenni őket, hogy koplaljanak”. Az *iparlovas* kifejezés a korszakban a pesti ingyenélők, városi naplopók és csalók gúnyneve volt, akiknek jellegzetes életmódját Degré Alajos külön vígjátékban örökítette meg. (DEGRÉ Alajos, *Iparlovas. Vígjáték három felvonásban*, Schmid Nyomda, Pozsony, 1844.)

A kibontakozóban lévő polgári társadalom radikálisan újszerű irodalmi viszonyait rosszallóan figyelő Vahot Imre és az „Észarisztochrácia” programját meghirdető, a szellemi teljesítményértékéért jogos anyagi ellenértéket követelő Jókai Mór vitájában a patriarchális és a piacosított kulturális élet logikájának összeütközését láthatjuk.

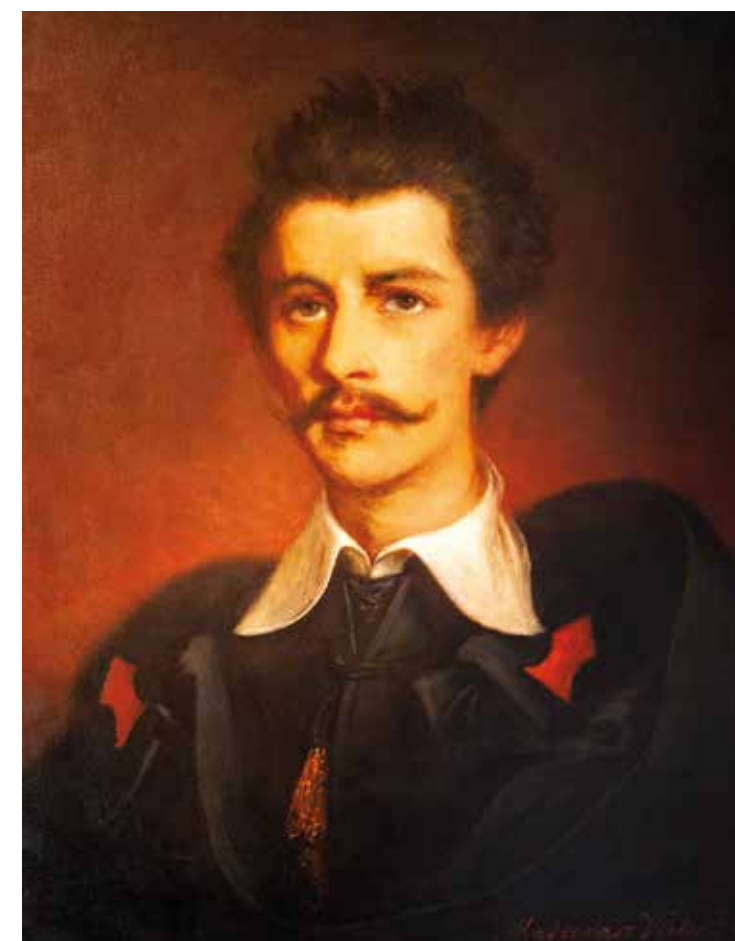
- Szendrey Júlia portréja Barabás Miklós rajza alapján (forrás: Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, Kiskőrös, fotó: Czimbal Gyula)
- Madarász Viktor: *Petőfi Sándor portréja*, 1909 (forrás: Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, Kiskőrös, fotó: Czimbal Gyula)

A kibontakozóban lévő polgári társadalom radikálisan újszerű irodalmi viszonyait rosszallóan figyelő Vahot Imre és az úgynevezett *Észarisztochrácia* programját meghirdető, a szellemi teljesítményértékéért jogos anyagi ellenértéket követelő Jókai Mór vitájában a patriarchális és a piacosított kulturális élet logikájának összeütközését láthatjuk. (SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór 1825–1904*, Kalligram, Pozsony, 2010, 32.)

Az irodalom legifjabb képviselői számára a siker receptje a folyamatos médiajelenlétre épült. (MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Korona, Budapest, 1999.) Az olvasók figyelmének megragadására irányuló törekvéseik óhatatlanul egyfajta „kulturális marketingstratégiává” váltak. Ennek keretében értelmezhető, hogy az irodalmi piac terepén otthonosan mozgó Jókai Mór olyan gesztusok sorozatával vette körül a Szendrey Júliától kiadandó szövegeket, amelyek nyilvánvalóan a közönségsikert célozták. A szerelmi narratíva koncepcióját a szövegtagolás mellett igen hatékonyan erősítette maga a címadás (*Petőfiné naplója*) és a Jókai által írt előszó is, amelyben ugyan „szellemkincs”-nek nevezte, magasztalta Szendrey Júlia írásának irodalmi értékeit, de közben olyan elvárásokat implikált az olvasókban, amelyekkel jelentősen behatárolta az értelmezési lehetőségeket. Az utolsó mondat Petőfi szerelmi történetének vázlatként kínálta a naplórészleteket a közönség számára, s ezzel egy konkrét olvasási stratégiát jelölt ki:

„Most Petőfi ott van, hol az ég a földre leér, hol a szívárványa a földet átöleli: legyenek e következő sorok, üdve mennyországának vázlatául kiosztva boldogok és szenvedők között.”
(JÓKAI Mór, *Hölgyesalon*, Életképek 1847/5., 561.)

Az előszó egyik legfeltűnőbb jellemzője az a törekvés, amely Petőfi imázsának erősítésére irányul. Jókai ugyanis úgy tüntette fel barátját az Életképek hasábjain, hogy fel sem merült kérdésként, miért fontos információ az olvasók számára az ő szerelmi boldogsága.

Az újdonsült feleség naplópublikációjának funkciója gyakorlatilag nem más, mint a híres költő örömeinek dokumentálása, s ezáltal hírnevének erősítése.

Jókai nemcsak az előszóban segítette Petőfi imázs-építését. Az Életképek szerkesztői tisztjét Frankenburg Adolftól 1847 júniusában átvéve új rovatot indított Hölgy salon címmel, amelynek már első darabjában bejelentette – név nélkül, de egyértelműen – a Petőfi leendő menyasszonyától várható írást. A házasság és a naplópublikáció marketingje szorosán összekapcsolódott a „reklámszövegben”:

„Legmélyebb titoktartás feltétele mellett megígjuk nagysáinknak, hogy kedvencz költőjök, a' – – (nem mondjuk ki nevét, meglátjuk: rá ismernek-e?), kinek műveit a' kunyhók és paloták lakói ismerik, kit a' nemzet tenyerén hord, ki az ifju nemzedék fején a' rózsakoszorú, a' költészet egén csattogányszavó sólyom, műveiben ezerszinű kedély, de lelkében

örökké egyszínű jellem, kinek szavaiban kezd észre venni a' külföld: hogy mi is élünk, mi pedig azt: hogy még élni fogunk Tehát azoknak, a' kik kitalálták nevét, megígjuk: hogy költő barátunk – fogva van, kemény rabságban, nehéz lánczokra téve, Szathmár vármegyében. Fogva egy szép lelkű gyönyörű kis leány szerelmes szívében. Ily állapotban az ember mit tehessen okosabbat: mint hogy börtönét magával vigye. Így tesz ő is. Jövő hónapban esküszik meg szép arájával. [...] Megígjuk, de csak négy szem között, miszerint költő barátunk szív-választotta azon költői eszme-magasságnál fogva, – mellynek nyilatkozatát honnét lestük el, honnét nem? mélységes titok, – párosultan olly gyöngéd érzelemlétséggel, minőnek csak nőkebelben lehet kifejezni és szépirodalmunk világos ismeretével, – jogot érzünk azon reményre, miszerint rövid év alatt költő barátunk hölgynék nevében olly csillagát fogjuk látni a' szépirodalomnak, melly még az övére is fényt vetend.” (JÓKAI MÓR, *Hölgy salon*, *Életképek* 1847/2., 56.)

Az, hogy Jókai és Petőfi miként érte el, hogy mindez az olvasók számára fontos és érdekes információ legyen (hogyan lett a magánéletből hírtévé?), jobban érthető, ha összevetjük Jókai „reklámszövegeit” Petőfi egykorú cikkeinek hangvételével. Az 1847 második felében, éppen a Hazánkban publikált *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* című sorozatban a költő látszólag minden érzését, gondolatát közli a közönséggel. Nem lehet véletlen az sem, hogy éppen 1847 augusztusától kezdte el publikálni ezt a sorozatot, melynek utolsó darabja november 30-án jelent meg. Ez az időszak pontosan egybeesett Szendrey Júlia naplóinak Jókai által gerjesztett marketingjével és megjelentetésével. A párhuzamos publikálás azért sem érdektelen, mert médiatörténetileg ugyanazt a funkciót töltötte be mindkét szöveg: a közönség kíváncsiságának kielégítését a magánélet feltárása által. Ez a gesztus is beleilleszkedett abba a folyamatos, Petőfi magánéletéről, verseiről szóló, speciális reklámértékkel bíró híradásba, amely – Margócsy István szavaival – „a költő és versei iránti keresletet folytonosan ingerelte

és újratermelte.” (MARGÓCSY ISTVÁN, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Korona, Budapest, 1999, 54.)

A naplórészletek és az *Úti levelek* párhuzamos publikálásának reklámértékét az is növelhette, hogy ugyanazt a történetet, a közös szerelem történetét mesélik el két különböző oldalról: a férfi és a nő szemszögéből. Csakhogy amíg Szendrey Júlia leánykori naplója privát írásgyakorlatnak indult, melynek egyetlen célja az önelemzés, addig Petőfi szövege végig a publikálás tudatában íródott. Szendrey Júlia 1846-ban és 1847 első felében nem számolt a leendő közönséggel írás közben, ezzel szemben Petőfi folyamatosan, s igen erőteljesen reflektált nemcsak az olvasókra, hanem az intimitás problémájára is: arra, ahogyan a közönség és a saját szerelmi kapcsolata közötti viszonyt látta. Ennek során mindvégig a cáfolat eszközét használta fel arra, hogy folyamatosan, újra meg újra felhozhassa a kényes témát:

„Élet-halál harcát küzdöm jövőm boldogságaért... / Most jut eszembe, hogy utazásomat kell írnom 's nem szerelmemet. Bocsánat. Visszatérek hát az utazáshoz, 's ígérem, hogy ezután tárgyamnál maradok mathematicai pontossággal... ha csak lehetséges. / Nagy Károlyból Erdődre jöttem, hol kedvesem lakik... hó, pardon! már megint ott vagyok, hol nem kellene lennem. No de többet nem mondok róla, csak hogy Erdődön lakik.” (PETŐFI SÁNDOR, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*, *Hazánk* 1847/106., 422.)

A látszólagos információmegvonás által Petőfi nagyon ügyesen, módszeresen érte el az olvasók kíváncsiságának felcsigázását: tolmácsolásában

A naplórészletek és az *Úti levelek* párhuzamos publikálásának reklámértékét az is növelhette, hogy ugyanazt a történetet, a közös szerelem történetét mesélik el két különböző oldalról: a férfi és a nő szemszögéből. Csakhogy amíg Szendrey Júlia leánykori naplója privát írásgyakorlatnak indult, melynek egyetlen célja az önelemzés, addig Petőfi szövege végig a publikálás tudatában íródott.

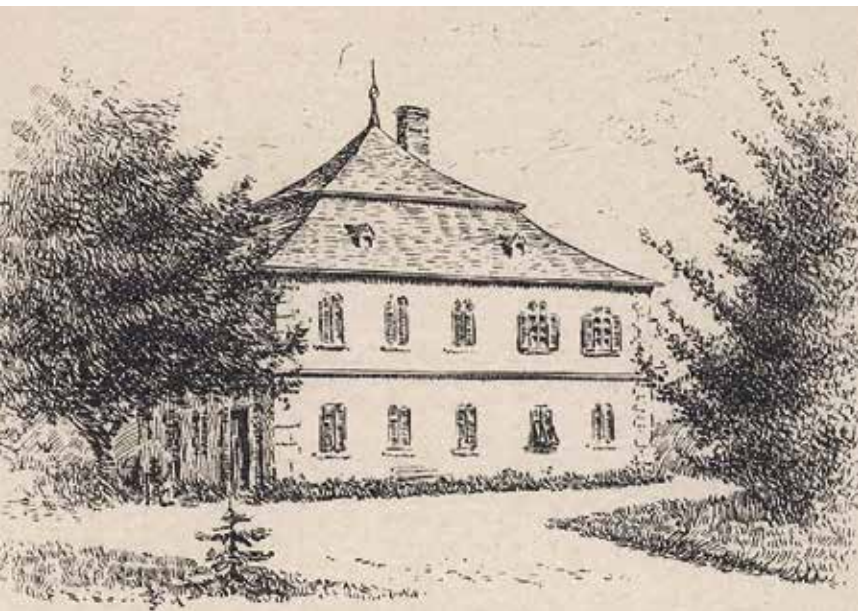

egy igazi szerelmi szabadságharc történetét olvashatta a közönség, de nem nyíltan, hanem burkolt formában, olyan elejtett információk nyomán, amelyek azt az illúziót kelthették az olvasóban, hogy a szerző csak véletlenül árulja el magát. A levélsorozat a leánykérőbe induló Petőfi aktuális helyzetének leírásával indult („A napokban indulok Szatmár felé, hol egy pár ölelő kar 's talán egy pár ólmosbot vár.”), a IV. levél a szerelem kezdetének pontos időbeli és térbeli kereteit rögzítette („Amott a' fogadóval átel-lenben a' kert és benne a' fák, mellyek alatt először

▲ Petőfi Zoltán egynapos korában Petőfi Sándor rajzán (forrás: OSZK)

▼ Tóth-Visso Árpád: *Szeptember végén*, olaj, farost, 80x70 cm, 1983 (forrás: *Ihletők: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

A látszólagos titoktartás, a nem minden ember számára elérhető információ illúziójának fenntartása olyan reklámfogás volt Petőfi részéről, amely által saját történetének különlegességét, egyediségét tudta hangsúlyozni. Miközben kijelentette, hogy „jaj be rut, jaj be czudar, piacra vinni a' boldogságot!”, ő pontosan ezt tette mind az *Úti levelek*, mind felesége naplójának speciális reklámfogásokkal kísért közlésével.

▲ Grafika a költői kastélyról
(forrás: OSZK)

láttam őt, taval, september 8-án, délután 6 és 7 óra között.”), míg a XX. levél azzal zárult, hogy „a vándormadárból házimadár lett.” Az elbeszélés során fontos szerep jutott a nehézségek hangsúlyozásának („Millyen félév volt ez! hánykódtak-e ez alatt a' tengerek annyit, mint az én lelkem?”), a legjellemzőbb azonban az az állandóan visszatérő gesztus volt, amely tabunak állította be a szerelmi kapcsolatot. Az intimitás és a nyilvánosság között az elbeszélő látszólag éles határvonalat húzott, miközben ezt a határt újra meg újra megszegte:

„Szeretnék neked, barátom, sokat hosszan beszélni szerelmemről, de minthogy e' leveleket ki fogod adni, hallgatok róla. A' közönséget nem igen érdeklik a' szerelmi történetek, csak ha regényben olvassák... aztán meg nem is érdemli minden ember, hogy az én szerelmem történetét megtudja.”

(Uo., 1847/105., 419.)

A látszólagos titoktartás, a nem minden ember számára elérhető információ illúziójának fenntartása olyan reklámfogás volt Petőfi részéről, amely által saját történetének különlegességét, egyediségét tudta hangsúlyozni. Miközben kijelentette, hogy „jaj be rut, jaj be czudar, piacra vinni a' boldogságot!”, ő pontosan ezt tette mind az *Úti levelek*, mind felesége naplójának speciális reklámfogásokkal kísért közlésével.

A tudatosan táplált szenzáció hónapokon át foglalkoztatta a korabeli sajtót. Az *Úti levelek* párhuzamos közlése nem kis mértékben befolyásolta Szendrey Júlia naplórészleteinek korabeli értelmezését, s az irodalmi köztudatban való rögzülését. Ezt bizonyítja az a híradás, amely a Családi Körben Szendrey Júlia halálakor megjelent. Kánya Emília lapja úgy emlékezett az elhunyt írónőre, hogy „ő írta 1847-ben azt az »Úti napló«-t, mely ország-szerte nagy figyelmet keltett.” (Családi Kör 1868/37., 886.) A két különböző szöveg szerzőjének, Petőfiné és Szendrey Júliának összekeverése azt jelzi, hogy az olvasók tudatában a házasság által keltett szenzáció úgy hagyott nyomot, hogy az ezt tárgyaló különböző szövegek elválaszthatatlanul összefonódtak, egyetlen nagy szövegcsoporttá alakultak az értelmezés során.

Jókai és Petőfi szerkesztői manővereinek hátterében egy olyan „marketingkonceptió” állt, amelynek következtében különböző reklámfogások sorozata (például előszó, folytatásos közlés, két különböző publikációs fórum) kísérte a naplókíadást. Így az tökéletesen beleilleszkedett az ifjú szerkesztők egyébként is jól dokumentálható imázsépítési stratégiáinak folyamatába, ugyanakkor alapvetően hozzájárult ahhoz is, hogy Szendrey Júlia naplói a Petőfi-szerelme termékeként, sőt a férj szerkesztői munkájaként rögzültek a köztudatban. Ma már eljött az ideje annak, hogy végre úgy értelmezzük a naplófeljegyzéseket, ahogyan azok eredetileg létrejöttek: önálló alkotásként, mély és egyedi önelemző írásokként, amelyek nem pusztán azért érdemelnek figyelmet, mert a leghíresebb magyar költő múzsája vetette papírra őket.

Petőfi
**SZÜLŐHÁZ
ÉS EMLÉKMŰZEUM**

Petőfi Sándor szülőháza 1880 óta látogatható, ez az első magyar irodalmi emlékház, 2021 óta történelmi emlékhely. Kiállítása a költő születését és keresztelését, a Petrovics család kiskőrösi tartózkodását mutatja be. Közvetlen környezetében található a Petőfi Műfordítói Szoborpark, az életművet bemutató emlékmúzeum, a Petőfi ihlette kortárs alkotásokat összegyűjtő képzőművészeti látványtár és az interaktív János Vitéz Látogatóközpont. Az intézményhez tartozik a Szlovák Tájház is.

Nyitvatartás:
keddtől vasárnapig 9–17 óráig

Csoportoknak előzetes bejelentkezés:
+36 20 426 7041; +36 20 332 2960

e-mail:
petofimuzeum@koroskabel.hu;
janosvitezkiskoros@gmail.com

Web:
www.petofimuzeum.hu
www.janosvitezlatogatokozpont.hu

„Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!”

Bécszabó András: Petőfi reinkarnációja napeltemes-digitalis kötet-bemutatót tart az úrból érkezésűnek az Alföld tengerevidékén. Kecskemétfőterén, farostlemez, akril, egyedi grafika, 107,5x77,5 cm, 2022 (az alkotó engedélyével)

Az újraértelmezés korszakonként kötelező

Margócsy István József Attila- és Széchenyi-díjas irodalomtörténész, szerkesztő, kritikus, az ELTE BTK habilitált egyetemi docense, nyugdíjazásáig a XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék vezetője volt. Jelenleg óraadóként, illetve az Irodalomtörténet és a 2000 című folyóiratok szerkesztőjeként dolgozik.

Pataky
Adrienn

Az első kötete Petőfi Sándorral foglalkozott (*Jöjjön el a te országod. Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból*, 1988), később monográfiát is írt róla (*Kísérlet*, 1999), azután tanulmánykötetet publikált (*Petőfi-kísérletek*, 2011), legutóbbi vállalkozása pedig Petőfi irodalmi, irodalomtörténeti recepcióját követi nyomon (*Petőfi Sándor emlékezete*, 2022). **Miért esett annak idején Petőfire a választása, s hogyan vált évtizedeket átívelő kutatási témájává?**

A hetvenes évek elején az egyetemen a szakdolgozatomban Petőfi rímelését vizsgáltam meg, s ez a kérdés lett doktori disszertációmnak is a tárgya. Nagy sikere nem lett – az egyetem számára túlságosan strukturalista volt, a strukturalisták számára túlságosan történeti jellegű volt; a rímelés egyébként sem érdekelt senkit –, így kiadatlan maradt (nem baj, gyorsan rájöttem, hogy jobban kellett volna kidolgozni). A rendszerváltásig aztán nem is akartam Petőfivel foglalkozni, oly erős volt az ideológia elvárás mindennel szemben, ami Petőfi, hogy inkább más területek felé fordultam. De Petőfit továbbra is fontosnak és érdekesnek láttam, továbbá oly szerencsétlennek éreztem a köztudatban és a tananyagban élő konvencionális Petőfi-képet, hogy amikor az irodalomtudomány is „felszabadult”, örömmel fordultam vissza hozzá; s ma is fontosnak érzem, hogy lebontsuk a Petőfi-képzetekhez tapadó évszázados beidegződéseket, legendákat és előítéleteket.

Úgy fogalmaz, Petőfinek előbb állítottak szobrot, minthogy verseinek gyűjteményes kiadása megjelent volna. Hamar tananyag lett, országsszerte Petőfi-ünnepeket tartottak, utcákat és tereket neveztek el róla. Az 1909-ben létrehozott Petőfi-Ház is részben a kultusz intézményesülését szolgálta. **Hogyan alakult ki rendkívül rövid idő alatt a Petőfi-kultusz?**

Petőfi már életében a korabeli nyilvános életnek egyik legismertebb figurája s legnépszerűbb költője volt, s hatalmas a szerepe az 1848-as események elindításában, majd tragikus pusztulása a szabadságharcban hamar szimbolikus alakká növesztette – mintha

Fotó: Czimbál Gyula

A kiegyezés utáni magyar kultúrpolitika és politikai manipuláció elsősorban az ő alakját használta fel az ideológiai indoktrinációra: költészetét a népies vonulatra szűkítették le, társadalmi forradalmiságáról nem ejtettek szót, csak a függetlenségi harcban betöltött szerepét hangsúlyozták – így belőle teremtették meg a korabeli nacionalizmus legvonzóbb és legpropagandisztikusabb alakját.

egyszerre személyesítette volna meg a nemzet dicsőségét és bukását, ezért emlékezete és tisztelete rövid idő alatt páratlan intenzitással kezdett működni. A 19. század második felében kultusza hihetetlen nagyságúra nőtt, s a kiegyezés utáni magyar kultúrpolitika és politikai manipuláció elsősorban az ő alakját használta fel az ideológiai indoktrinációra: költészetét a népies vonulatra szűkítették le, társadalmi forradalmiságáról nem ejtettek szót, csak a függetlenségi harcban betöltött szerepét hangsúlyozták – így belőle teremtették meg a korabeli nacionalizmus legvonzóbb és legpropagandisztikusabb alakját. Ennek a hivatalos, az iskolák és

az ünnepélyek által sulykolt Petőfi-képnek mintegy ellenképeként jött létre a 20. század elején Petőfinek az átértelmezése mind irodalmi-esztétikai, mind politikai szempontok alapján. A Petőfi-kultusz legérdekesebb – máig élő – jelensége pedig meglátásom szerint az, hogy a Petőfi halála óta eltelt több mint másfél évszázad alatt nemigen akadt olyan klaszszikus, jelentős, de akár másodosztályú vagy vérdilettáns magyar író vagy költő, aki ne próbálta volna meg akár versben, akár prózában, akár esszében, tanulmányban megfogalmazni Petőfiről alkotott véleményét, Petőfihez való viszonyát (e megnyilatkozások persze rendkívül széles skálán helyezkednek el: a hódolat, a tisztelet, a kizárólagos csodálat gesztusai mellett megtalálhatjuk az ironikus, sőt szatirikus gesztusokat is) – alighanem e beláthatatlan, végtelen recepcióból látszik igazán, mennyire felülmúlhatatlanul centrális szerepet visz Petőfi alakja és életműve a magyar irodalomban, a közvéleményben, a nemzeti emlékezetben (ellenpéldaként felidézhető, hogy az 1950–80-as évek rendkívül intenzív József Attila-kultusza az utóbbi évtizedekben hanyatlani látszik).

Jókai Mór 1882-es szoboravató beszéde szerint Petőfinél „[a] szó tetté vált.” A költészet – performatív gesztussal – politikai aktus lett. Vajon miért sikerülhetett ez éppen neki? Milyen volt Petőfi korai recepciója, hogyan vélekedett róla például Eötvös József vagy Erdélyi János?

A 19. század közepe táján az irodalomnak sokkal nagyobb súlya és tekintélye volt a nemzet nyilvános életében, mint manapság: az írók szavai (nemcsak Petőfiéi) tettekként is működtek, s az írók maguk is inkább kívántak tettel hatni a közösségre, mint a későbbiekben. Petőfi, a maga költészetének egyik

”

Utassy József Zúg Március

Én szemfedőlapod lerántom:
Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!
Zúg Március, záporos fény ver,
Suhog a zászlós tűz a vérben.
Hüvelyét veszti, brong a kardlap:
Úgy kelj föl, mint forradalmad!
Szedd össze csontjaid, barátom:
Lopnak a bőség kosarából,
A jognak asztalánál lopnak,
Népek nevében! S te halott vagy?!
Holnap a szellem napvilágát
Roppantják ránk a kétszer gyávák.
Talpra Petőfi! Sírodat rázom:
Szólj még egyszer a Szabadságról!

”
Fontosnak érzem, hogy lebontsuk a Petőfi-képzetekhez tapadó évszázados beidegződéseket, legendákat és előítéleteket.

Anno 1823to Baptisati in Ecclesia Evang. A. Cad. His-Hungarica
per Michaiem Martinij et Josephum Tschepshij. V.D.M. Locales.

Id.	Datum	Nomen Infantis.	Nomen et Cognomen Parentum.	Nomen et Cognomen Susceptorum et Testium.
Mense Januario.				
1.	1.	Alexander.	Stephanus Petrovius. Maria Hruj.	Leo. Nob: Juvene, Carolo & Martinij cum Soni Sua Ludovica. Nob: Samale Dinga. cum Con: Va. Th: Vicipian, et Na Kovattaj
2.	2.	Susanna.	Paulus Stolko Susanna Gyurik.	Leo: Johanne Stolko. cum Con: Maria Michaile Turdan, cum Con: Helena.
3.	2.	Andreas.	Jorgius Pombar Susanna Feldinshij.	Leo: Paulo Videt cum Con: Maria, Elisabetha Kerstkemijti, Elisabetha Leyindi.

▲ Petőfi Sándor keresztelési anyakönyve, hiteles másolat (forrás: Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, Kis-kőrös, fotó: Czimbala Gyula)

részeiben (de csak az egyikben) roppant közel hozta a költészetet a politikai cselekvéshez (nemegyszer mintha fel is cserélte volna őket) – s bár e tekintetben nem mindenki értett vele egyet, sőt, nagyon szigorú bírálatok is érték emiatt, e gesztusa is hozzájárult ismertségének terjedéséhez. Költészete a maga korában nagyon éles viták közepette alakult, poétikai és nyelvhasználati újításait sokan támadták, sokan javallták – azt azonban, hogy a maga korá-

másrészt azonban meglehetősen szűk határok közé szerette volna szorítani Petőfinek a továbbiakban érződő vagy kialakuló hatását, s mind a népies, mind a romantikus szélsőségeket szerette volna lenyesni a Petőfi-korpuszról.

A 19. század közepén fontossá válik a szerzői jog kérdése és hogy a szerzők honoráriumot kapjanak a műveikért. Milyen „marketingtevékenységet” végzett Petőfi?

Petőfiről az a közhelyes elképzelés él, miszerint ő a „természet vadvirága” lett volna, aki a „koldusbot és függetlenség” jegyében vitte volna életét – ám azt kell látnunk, hogy a maga idejében Petőfi az elsők között volt, aki az irodalmat megélhetési formának vélte, a költészetet munkának (is) tekintette, s irodalmi tevékenységét üzleti alapon (is) folytatta: az emlékezések szerint ő volt az első magyar író, aki kizárólag írásainak jövedelméből élt meg és tartotta el családját, s mind költőként, mind lapszerkesztőként az épp kialakuló kapitalista irodalmi üzlet normái szerint működtette alkotóerejét. S saját személyiségének, az önmagáról kialakított képnek a folyamatos jelenléte és súlykolása a korabeli idősajjtóban (arcképe is megjelent nyomtatásban!) alighanem – mai értelemben vett – reklámtevékenységnek is minősíthető: kitűnő költői teljesítménye, folyamatos jelenléte a folyóirat-irodalomban és a könyvpiaccon (1844 és 1847 között tíz kötete jelent meg), feltűnő kritikai fogadtatása, aktív, mondhatni harcos részvétele a kritikai vitákban, továbbá nagyon ügyes üzleti, önmenedzselési stratégiája együttesen eredményezték meglepő sikerességét, aminek talán leglátványosabb eredménye az volt, hogy huszonhárom

Költészete a maga korában nagyon éles viták közepette alakult, poétikai és nyelvhasználati újításait sokan támadták, sokan javallták – azt azonban, hogy a maga korának középponti figurája volt, senki nem vonta kétségbe.

►► Schéner Mihály: Petőfi Sándor szülőháza Kis-kőrösön, 2006, olaj, farost, 47x57 cm (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

nak középponti figurája volt, senki nem vonta kétségbe. Jelentős kortársai (például Vörösmarty Mihály) segítették, kritikus barátja, a népiesség ideológusa, Erdélyi János komolyan hozzájárult szinkron kanonizációjához, Eötvös József, a kor egyik legnagyobb tekintélye pedig teljes mellszélességgel kiállt mellette. Petőfi költészetének részletes (tudományos) vizsgálata persze csak halála után következett be – s az a nagy hatású tanulmány, amelyet Gyulai Pál írt róla, egyrészt biztosította Petőfi számára a legmagasabb elismerést,

éves korában megjelenhetett (addigi) összes költeményének hatalmas gyűjteménye, amely könyvművészeti alkotásként is kiemelkedő volt – s a meglehetősen drága könyv pár hónap alatt háromezer példányban elfogyott, újra kellett nyomtatni, olcsóbb kiadásban is.

Hogyan ítélte meg Petőfit Ady Endre és Babits Mihály? Mit jelent a „meg nem alkuvó forradalmár” (Petőfi nem alkuszik)? És mit takar Babits híres mondata: „Petőfi nyárspolgár a zseni álarcában. Arany zseni a nyárspolgár álarcában.” (Petőfi és Arany)? Egyáltalán mi az oka az örökös összehasonlításnak, a kettős kanonizációnak? A 19. század végére a magyar irodalomnak oly szemlélete lett uralkodó és hivatalos, amely Petőfi és Arany kettősségében látta meg a magyar költészet

Ő volt az első magyar író, aki kizárólag írásainak jövedelméből élt meg és tartotta el családját, s mind költőként, mind lapszerkesztőként az épp kialakuló kapitalista irodalmi üzlet normái szerint működtette alkotóerejét.

teljességét. Arany halála óta tulajdonképpen minden leírás e kettősséget hangsúlyozta: a lírikus Petőfi szemben az epikus Arannyal, a lázadó Petőfi szemben a megfontolt Arannyal, az „exhibicionista” Petőfi szemben a zárkózott Arannyal – mint a magyar

A kommunista elkötelezettségű irodalompolitika, Révai József és Horváth Márton vezetésével rögtön a hatalomátvétel pillanatában kiadta a jelszót: *Lobogónk, Petőfi!*, amelyet nemcsak a szépirodalomnak, hanem az irodalomtudománynak a területére is kiterjesztettek, elsőrendű feladattá tették, hogy szakmailag igazolják az eredetileg politikai jelszóként megfogalmazódott Petőfi–Ady–József Attila irodalmi fejlődésvonalat.

► Arany János portréja Barabás Miklós litográfiája alapján (forrás: Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, Kiskőrös, fotó: Czimbal Gyula)

▼ Pirk János: *Nagybányai Petőfi utca összel*, olaj, vászon, 67,5x78 cm (forrás: Kieselbach Galéria, HUNGART © 2023)

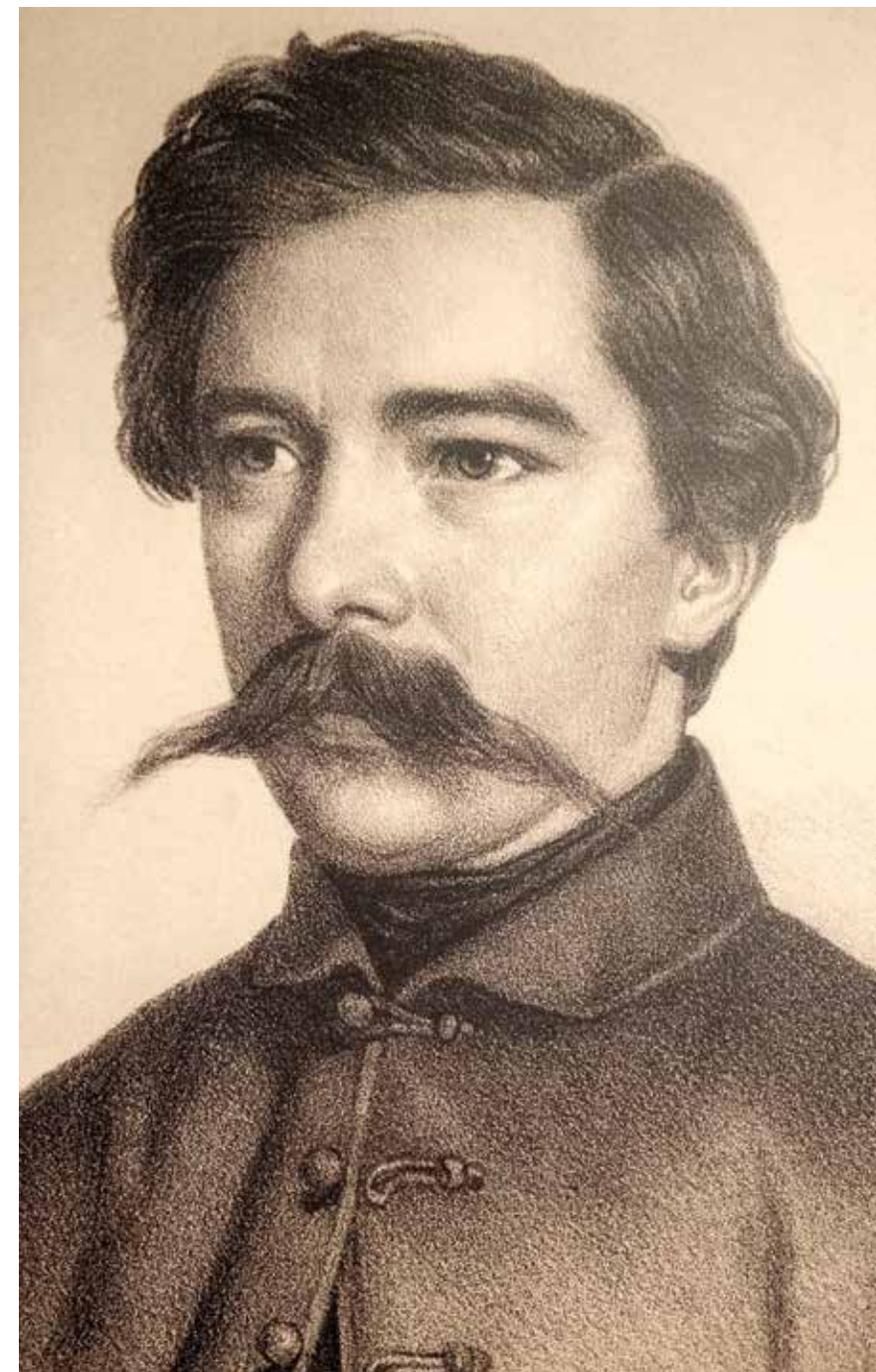
nemzeti karakter két, egymástól elszakíthatatlan véglete jelentek meg, akik egymás iránti szeretetükkel és elválaszthatatlanságukkal alkotják meg a magyar irodalom nagy egyetemességét. A századforduló után a nagy egységet kettészakították, s hol ideológiai, hol esztétikai okokból szembeállították őket egymással – de úgy, hogy egyiküket mindig a másik szempontjából világították meg. Ady Endre a forradalmárt preferálta (ugyanígy Móricz Zsigmond is, mikor Aranyt írói gyávasággal vádolta meg), míg Babits az érzékeny, „dekadens” lelkeség hiánya miatt magát a forradalmárságot is csak polgári, azaz művésziellen akcióként tudta értelmezni. A népi írók (elsősorban Illyés Gyula)

Petőfiben látták az ideált és a követendő példaképet, míg mások épp a költészet emelkedettségének nevében, a népiesség miatt kárhoztatták Petőfi „mindennapiságát”. A folyamatosan élő kettősséget nagyon szépen illusztrálja Kosztolányi Dezső lebegtetett véleménye: Arany János a legnagyobb magyar költő, Petőfi Sándor a magyarok legnagyobb költője – aminek kedves, ironikus posztmodern variációja hangzik el Kukorelly Endre szájából: „Mert bár Arany a legnagyobb, Petőfi a legnagyobb zseni”.

Melyek Petőfi utóéletének sarokpontjai a második világháború óta? Hogyan ítélték meg a kommunizmus éveiben? Mit jelent az, hogy ő „az első szélsőbalos polgári kapitalista”?

A 20. század közepétől, a szocialista kultúrpolitika diktatórikus törekvéseinek következtében a Petőfi-kutatás is központosított irányítás alá került. A kommunista elkötelezettségű irodalompolitika, Révai József és Horváth Márton vezetésével rögtön a hatalomátvétel pillanatában kiadta a jelszót: *Lobogónk, Petőfi!*, amelyet nemcsak a szépirodalomnak, hanem az irodalomtudománynak a területére is kiterjesztettek, elsőrendű feladattá tették, hogy szakmailag igazolják az eredetileg politikai jelszóként megfogalmazódott Petőfi–Ady–József Attila irodalmi fejlődésvonalat. Petőfi szerepe felnagyításának a marxista ideológia szempontjából természetesen megvolt a relatív létjogosultsága: bár nem ő volt a maga korában az egyetlen olyan költő, aki részt vállalt a politikai és a forradalmi küzdelmekben, de abban egyedüli volt, hogy – legalábbis érdeklődésének egy szakaszában, kivált 1848–49-ben – erőteljes kapcsolódást mutatott a szélsőbaloldalként jellemezhető eszmék iránt, s több olyan megnyilatkozása

is volt, amelyeket nem teljesen jogtalanul rokonítottak a korszak utópikus szocialista elképzeléseivel. Ám e forradalmárszerep túlbecsülésének és túlértékelésének az a következménye is meglelt, hogy átalakult a költőszerep általánosított modellje is: a költészet, mutatis mutandis, a forradalmisággal lett egyenértékű, s a költői műveknek értékmérőjeként a bennük megjelenő társadalmi kérdések fontossága és derekassága, osztályharcos szempontból minősíthető állásfoglalása funkcionált, s nemcsak akkor, amikor a költő valóban felvetett társadalmi-politikai kérdéseket, hanem olyan esetekben is, amikor a költő egyértelműen magánéleti kérdések megverselésére vetemedett. A szocialista korszakban ez a modell a születő irodalomban is erősen éreztette hatását, s a szépirodalom és a művészet között is sokan voltak, akik Petőfi forradalmiságát túlhangsúlyozták költészetének más mozzanataival szemben – nem kevesen pedig a forradalmár Petőfi figuráját a korabeli politikával szembeni ellenzéki töltéssel prezentálták: gondoljunk csak a *Petőfi '73* című filmre (rendezte Kardos Ferenc, 1973), amely kortárs környezetben próbálta ki a fiatalok forradalmárságának lehetőségeit, vagy Utassy József nagyhatású versére: „Én szemfedőlapod lerántom: / Kelj föl és járj, Petőfi Sándor! / [...] Talpra Petőfi! Sírodat rázom: / Szólj még egyszer a Szabadságról! (*Zúg március*, 1967). A rendszerváltást közvetlenül megelőző években, illetve már a rendszerváltás után a forradalmár Petőfi képe elvesztette kizárólagosságát: a recepcióban felerősödtek a más irányú kutatások és az ideológiától mentes, most már szigorúan a szövegekre, a szövegek megalkotottságára koncentrázó elemzések, a szépirodalmi recepcióban pedig – ugyanúgy, mint más költők esetében is – nagyon érdekes, sokszor ironikus megközelítések lettek érzékelhetők, kivált a kultusz túlhajtásaival szemben.

A forradalmár Petőfi képe elvesztette kizárólagosságát: a recepcióban felerősödtek a más irányú kutatások és az ideológiától mentes, most már szigorúan a szövegekre, a szövegek megalkotottságára koncentrázó elemzések, a szépirodalmi recepcióban pedig – ugyanúgy, mint más költők esetében is – nagyon érdekes, sokszor ironikus megközelítések lettek érzékelhetők, kivált a kultusz túlhajtásaival szemben.

▲ Adorján János: *Petőfi Sándor mellszobra*, 1959
(forrás: PIM, HUNGART © 2023)

▶ ▲ Izsó Miklós: *Petőfi Sándor mellszobra*, 1870-es évek eleje (forrás: PIM)

Átértelmezésre buzdít azzal kapcsolatban is, hogy „Petőfiben csak vagy elsősorban egy speciális magyar népiességnek és népies realizmusnak” a megtestesülését lássuk. Romantikus költő volt-e Petőfi? Miért szükséges a Petőfi-képüket folyton újraértelmezni?

Az újraértelmezés feladata nemcsak Petőfi esetében, de minden régi, régebbi, mai irodalmi mű esetében szükséges, sőt kötelező: minden korszak, a mai is,

másként látja a megelőző műveket, mint a megelőző korok – a költőknek és a műveknek az arca és nézete folyamatosan átalakulásban van. Petőfi kapcsán e feladatot azért kell állandóan hangsúlyozni, mert a róla szóló vélekedések, épp a hatalmas Petőfi-kultusz okán, a többi költőhöz viszonyítva, sokkal konzervatívabban rögzültek a köztudatban (nyilván az iskolai oktatás folyamatos nyomására), s a Petőfiről szóló megnyilatkozások nagy többsége több mint százéves ítéleteket vagy előítéleteket ismétel meg. Petőfi romantikus vonásait a 19. századi nép-nemzeti iskola metszete le először, aztán Horváth János nagy monográfiája ítélte el a romantikus műveket, s a marxista realizmus-konceptió szinte magától értetődő módon hagyta el a romantika értelmezését, s Petőfit realista költőként mint a romantika meghaladóját állította be – s e több mint százéves romantika-ellenesség eredményezte a népiesség túlhangsúlyozását: mintha a népiesség nem romantikus irányzat lett volna, hanem a népi realizmus győzelme a romantika fölött. Az én véleményem szerint a romantika nem rosszabb, mint a realizmus – s mára a realizmusok felett is ugyanúgy eljárt az idő, mint a romantikák fölött. Tehát ha Petőfit ma értelmezni szeretnénk, a művekből kiindulva, az irányzatok iránti elkötelezettségünket félretéve, szabadabban járhatunk el; ezt remélvén, hogy a Petőfi-olvasás új interpretációi új lehetőségeket nyitnak minden más régebbi irodalom újraolvasása felé is.

E több mint százéves romantika-ellenesség eredményezte a népiesség túlhangsúlyozását: mintha a népiesség nem romantikus irányzat lett volna, hanem a népi realizmus győzelme a romantika fölött. Az én véleményem szerint a romantika nem rosszabb, mint a realizmus – s mára a realizmusok felett is ugyanúgy eljárt az idő, mint a romantikák fölött.

Töprengések a *Felhők* felett

„Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versbe venni,
de még tovább magamnál nem jutottam.”

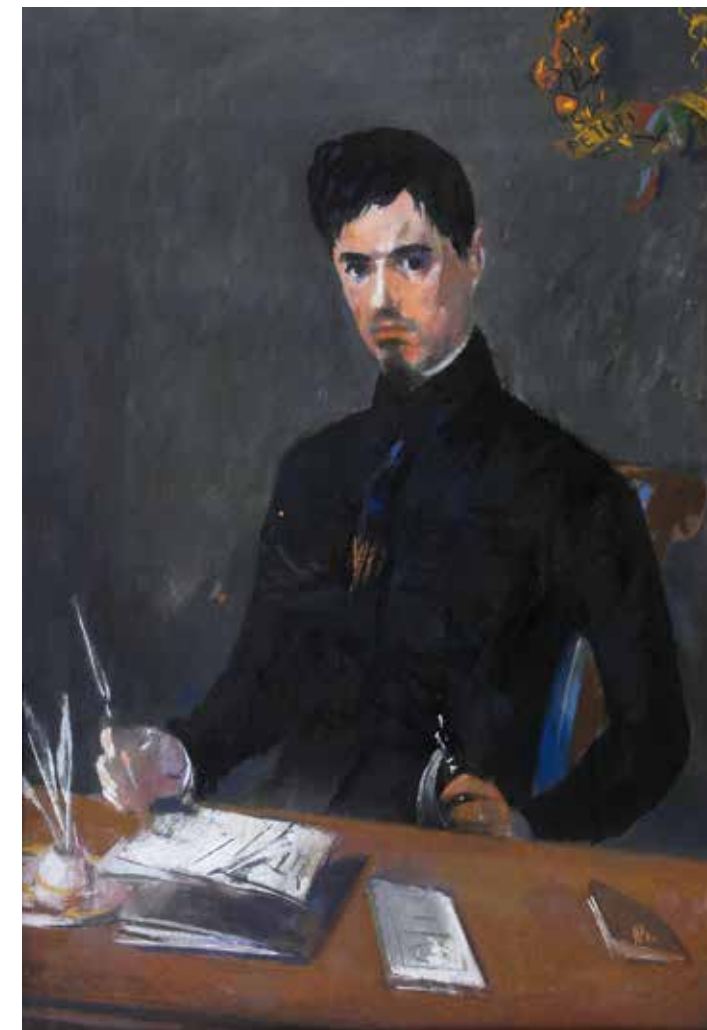
Babits Mihály: *A lírikus epilógja*

Balogh Piroska

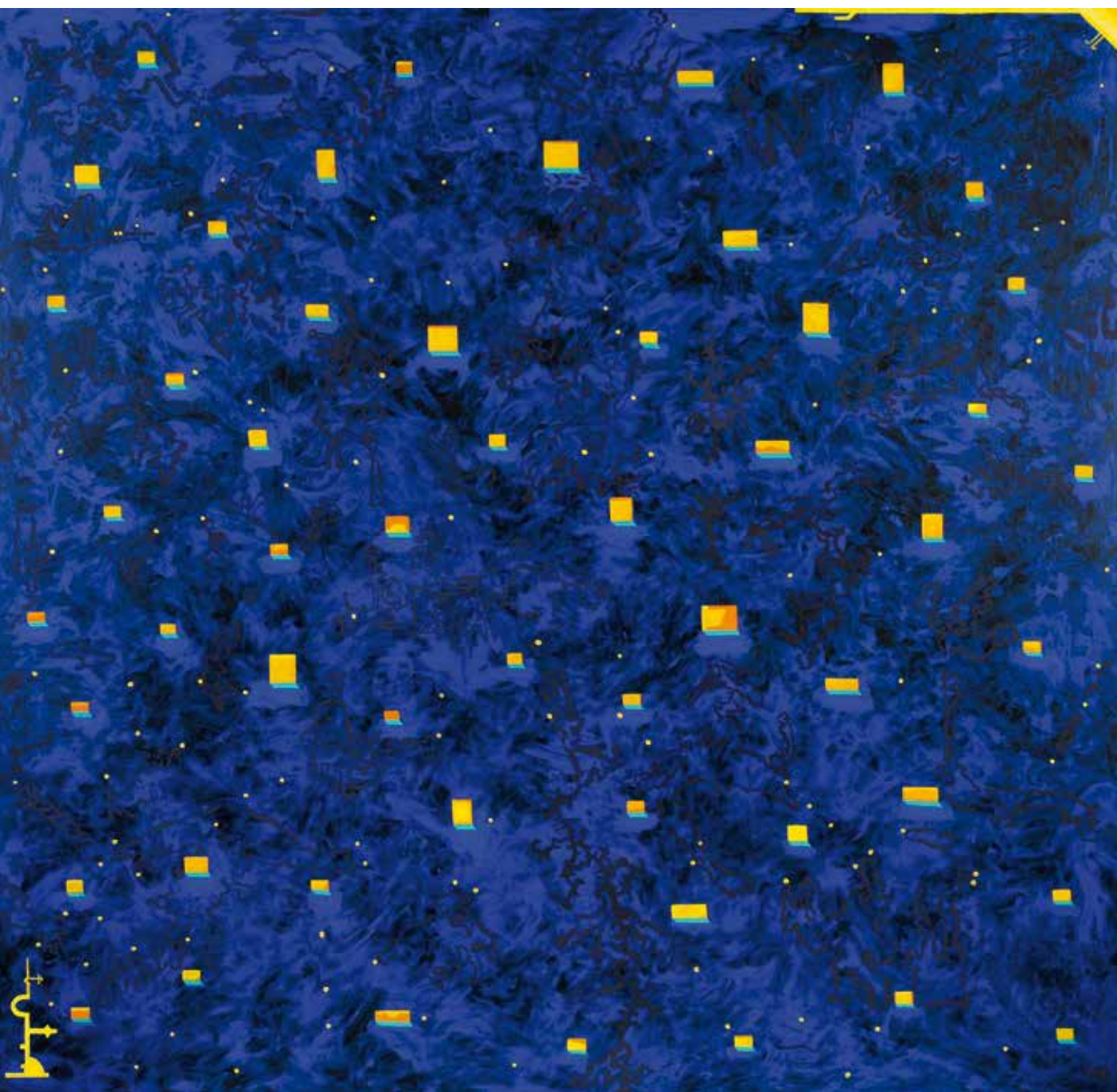
A Petőfi által 1845–46 telén, Szalkszentmártonban írt, és nem sokkal később, 1846 áprilisában megjelentetett *Felhők*-ciklust sem a kortárs kritika, sem pedig a későbbi recepció nem tekintette az életmű kiemelkedő darabjának. Petőfi korábbi versciklusaival ellentétben a *Felhők* nem szerelmi narratívára épülő petrarkista struktúrát követ, a versekben megszólaló lírai szubjektum változatos, egymásnak hangsúlyosan ellentmondó, paradox módon egyszerre érvényesnek tekintett szerepekben jelenik meg. Elsősorban ennek tulajdonítható, hogy a kortársak értetlenül fogadják, több kritikusa „sületlenségnek” nevezi egyes részleteit, a későbbi szakirodalom jelentős része pedig egyfajta kisiklasként, egy depresszív időszak kusza érzelmi lenyomataként értelmezi, pontosabban erre hivatkozva mentegeti a rendhagyó versfűzért, a címadó felhő-motívumot egyértelműen 'ború' jelentéssel dekódolva. Holott mind a ciklus címe, mind egyes szövegrészletei lehetőséget adnak más, ettől eltérő olvasatokra.

Bár a gyűjteményes kötetek olvasói számára ez kevésbé egyértelmű, az eredeti, 1846-os *Felhők*-kötet már vizuálisan, tipográfiai jegyei mentén is felkínált egy sajátos értelmezési lehetőséget. A ciklust alkotó hatvanhat rövid, epigramma-jellegű, verselésében, rímtechnikájában változatos szövegrészlet nem egységes sem formailag, sem tipográfiaiailag: nyomtatott képük szaggatott, szabálytalan, felhőszerű

▲ Bernáth Aurél: *Petőfi Sándor*, olaj, farost, 96x65 cm (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

A Petőfi-kötet esetében a ciklust különálló, epigrammatikus költemények láncolataként bemutató értelmezések mellett indokolt lehet a kötetet egységes, bár hangsúlyosan fragmentált költeményként, az egyes oldalakon különféle sűrűségben és alakzatban gomolygó, szabálytalan körvonalú, szaggatott, aforisztikus hosszúversként olvasó értelmezés is.

lenyomatot ad, mintegy vizuálisan is leképezve a romantika fragmentum-vízióját. Felerősíti ezt a vizuális sajátosságot az is, hogy az eredeti kiadásban egyetlen cím szerepel csak, tudniillik a ciklus főcíme, a *Felhők* – a gyűjteményes szövegkiadásokban szereplő címek utólag, filológiai eljárásként az egyes versszövegek első sorainak kiemelésével keletkezett címadások. Az eredeti kötetben minden vers új oldalra került, elválasztásuk az oldaltörés mellett egy-egy vízszintes vonallal és római sorszámjegyekkel történt.

A sorszámozás és elválasztás e gyakorlata erősen emlékeztet a német romantikában gyakori, hangsúlyosan fragmentált, ugyanakkor összességében egységes műnek tekintett szöveggglomerátumokra. Remek párhuzam erre az az épp 1846-ban publikált kötet, melyben Tieck és Bülow adta ki Novalis *Fragmente* című prózai szöveggglomerátumát. (NOVALIS, *Schriften. 3. Fragmente*, Reimer, Berlin, 1846). Ezt a párhuzamot egyébiránt a kortársak is érzékelték, a Honderű 1846. december 1-i számának 422. oldalán a német irodalomban jól tájékozódó Zerffi Gusztáv ugyanis felvetette a kérdést, miszerint a ciklus darabjait „nem tudom költeményeknek nevezem-e, vagy szaggatott gondolatoknak prózában”? Végül a szatirikus „nemversek” elnevezést választja, melyek szerinte akár „aphorismáknak” is tekinthetők. Vagyis: a Petőfi-kötet esetében a ciklust különálló, epigrammatikus költemények láncolataként bemutató értelmezések mellett indokolt lehet a kötetet egységes, bár hangsúlyosan fragmentált költeményként, az egyes oldalakon különféle sűrűségben és alakzatban gomolygó, szabálytalan körvonalú, szaggatott, aforisztikus hosszúversként olvasó értelmezés is.

Az effajta olvasatban azonban szükségképp megnő a cím értelmezésének jelentősége, melynek így már nem csupán formai szinten feladata a szöveg egész kohézióját biztosítani. A versszövegek bibliai utalásai (gondoljunk például a *Főnséges éj!*, *E gazdag úr...*, *Kereszt* vagy az *Átok és áldás* kezdősorú szövegegységekre), illetve a töredékek számának (hatvanhat) egyértelmű számszimbolikai utalása nyomán a felhő-metafora biblikus-szakraális kontextusa jelentéstelevé válik a cím tekintetében. Ebben a biblikus-szakraális kontextusban a felhő-motívum a teofánia, valamint a reveláció aktusát, pontosabban azok ironikus, luciferi ellentettjét kapcsolja a ciklushoz. Ezt a szövegbéli, saját egóját helyenként kozmikussá növesztő vagy épp szörnnyetegként bemutató, szkeptikus, értéktulajdonításokat megkérdőjelező lírai szólam

bölcselkedő-kinyilatkoztató, aforizmatikus retorikája is kihangsúlyozza, ezáltal a *Felhők* szövege jól kapcsolhatóvá válik az angolszász romantikából, különösen Shelley és Byron műveiből Petőfi számára is jól ismert luciferi nézőponthoz, a tagadás és ironia szelleméhez.

A szakraális-ironikus asszociációs kör azonban az angol romantika mellett egy másik lehetséges előzményre is ráirányítja a figyelmet, nevezetesen Arisztophanész azonos című vígjátékára, melyet nem sokkal később Arany János fordít majd magyarra. Itt a felhő-motívum elsősorban Szókratész szofisztikus bölcsességének ironikus kritikáját célozza, és erős rokonságot mutat a *Madarak* című komédia *Felhőkakukkvarának* anyagával: a felhők, amelyek nagy és szubsztanciális dolgoknak látszanak a földről (vagy ahogy Szókratész szemléli a darabban: egy fellógatott kosárból), közelről azonban illúziók – szétfosló, üres ködnek, párának bizonyulnak, mintegy szétfoslának a kezeink között. Arisztophanész vígjátékában a kórusként fellépő *Felhők* mindemellett különös istennők is, akik mintegy médiumként közvetítik, értelmezik a szerző üzenetét a nézők felé, persze ironikusan és megkérdőjelezhető hittel. A Petőfi-szöveg címe így nemcsak a kortárs romantikus közegben ugyancsak kedvelt szókratészi pozíciót, és az ahhoz Kierkegaard által kapcsolt végtelen abszolút negativitást idézi meg, hanem az illúziófosztás aktusát is, mégpedig önironikus, a szerzői hangra utaló éllel. A *Felhők* szövegeinek valóban központi gesztusa az illúziófosztás, ironikus önszereprombolás, annál is inkább, mert a *Felhők* szövegdarabjai megidézik Petőfi lírai életművének

A Petőfi-szöveg címe így nemcsak a kortárs romantikus közegben ugyancsak kedvelt szókratészi pozíciót, és az ahhoz Kierkegaard által kapcsolt végtelen abszolút negativitást idézi meg, hanem az illúziófosztás aktusát is, mégpedig önironikus, a szerzői hangra utaló éllel.

◀◀ Wrobel Péter:
Vándor-út, akril, farost-
lemez, 100x100 cm,
2013 (forrás: *Ihletőnk:*
Petőfi. A Petőfi Szülőház
és Emlékmúzeum
képzőművészeti
katalógusa, HUNGART
© 2023)

kedvelt tematikáit, motívumait – sőt, nemcsak megidézük, de egyszersem szembesítik is egymással, ezáltal relativizálják, helyenként parodizálják azokat.

Nem véletlen, hogy a ciklus megjelenése után nem sokkal, 1846 júliusában írta meg Petőfi a később *Dalaim* címen ismertté vált versét, melyben ugyanezt a stratégiát mintegy koncentráltan alkalmazva egybegyűjti, egymás mellé helyezi, és hasonló játékosággal természeti, időjárási jelenségekkel jeleníti meg lírai

való kitettséggel. A minden logikát nélkülöző érzelmi változékonyság az idő elkerülhetetlen múlásának szubjektív megtapasztalásává alakul a versben: a lírai szubjektum nem valamiféle fejlődés, formálódás koherens narratívája mentén, hanem a végletek váltakozásának való kiszolgáltatottság, egyszersem a változékonyságban megélt önazonosság impresszióján át jeleníti meg saját sorstörténetét. Ennek megerősítésképp a Himfy-strófára erősen emlékeztető verselés, vala-

mint a felhő-, pára-, füst-motívum-sor megidézi a vanitas-irodalom Kölcseyre is nagy hatást gyakorló, végletesen relativizáló világát is.

Remek vizuális párhuzam (és lehetséges ihletforrás) mindehhez a korabeli angol tájképfestő, John Constable (1776–1837) impresszionista festőiskolákra nagy hatást gyakorló 1822-es *Cloud Study* festmény-sorozata. Constable salisbury-i birtokán plein air technikával alkotta meg olajfestményeit: minden darab egy óra alatt készült, az időpont pontos feljegyzésével. Festmény-sorozatában tehát a felhő-impressziók

egymásutánja képi szinten ugyancsak a változékonyságot, a végletességet, a változásban megtapasztalt azonosságot kapcsolja össze a szubjektív, vizuálisan megtestesített időtapasztalattal.

Ez a kontextus pedig igen termékenynek bizonyul a *Felhők*-ciklus olvasása során is. Az olvasók számára az egyik legnagyobb fejtörést ugyanis az okozta és okozza, hogy a ciklus egyes darabjai látszólag „ütik” egymást: olyan, logikailag paradox, inkonzisztens szubjektum-képet és világértelmezést sugallnak, ahol mindennek, ami érvényes érték vagy jelenség, érvényesnek tételeztetik az ellenkezője is. Az egyik versben (*Szép kedvesem...*) arról olvasunk, hogy a szerelem áldásként működik, a gyermekek és unokák révén mintegy meghosszabbítja az emberi életet, és hogy a szerelem maga hétköznapióságában is súlyos, örök dolog (*Mintha a nagy, nehéz...*) – míg más versek szerint a szerelem nagyon is tünékeny, szinte átkos módon csalóka (*A férj haza jő betegem...*), nem hogy nem tart a síron túl is, hanem épp sírba visz (*Az özvegy...*). Az emberi búról egy helyütt azt tudjuk meg, hogy néhány pohár borral a kocsmasztal mellett hatékonyan kezelhető (*Melly’k a legvígabb temető?*),

másutt viszont arról értesülünk, hogy az évszázados tölgyeket földből kicsavaró fürgeteg sem képes azt kitépni az emberi szívből (*Oda nézzetek!*).

A végletek illetően provokatív egymás mellé, pontosabban egymásra helyezése nem csupán az emberi érzelmek megjelenítésére érvényes a cikluson belül, hanem a ciklus emberképének teljes antropológiáját áthatja. Jó példa erre a szöveget sajátos módon átszövő, összetartó metaforaháló működése. Egyes

központi, gyakran visszatérő metaforák, szimbólumok látványosan összekapcsolnak, egymás mellé rendelnek szövegeket. Így például a csillag-metafora megjelenik a maga makrokozmikus-perspektívájában, egyrészt mint az ember által megismerhetetlen, elérhetetlen világ (*Már sokszor énekeltem...*), másrészt mint a kozmikus megsemmisülést jelző hullócsillag-raj (*Elmém ezen sokat gondolkodik...*). A harmadik szövegben ez a makrokozmikus perspektíva

▼ Szilárd Klára:

Rózsaszín szerelmi

álmok, olaj, vászon,

100x100 cm (forrás:

Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi

Szülőház és Emlékmű-

zeum képzőművészeti

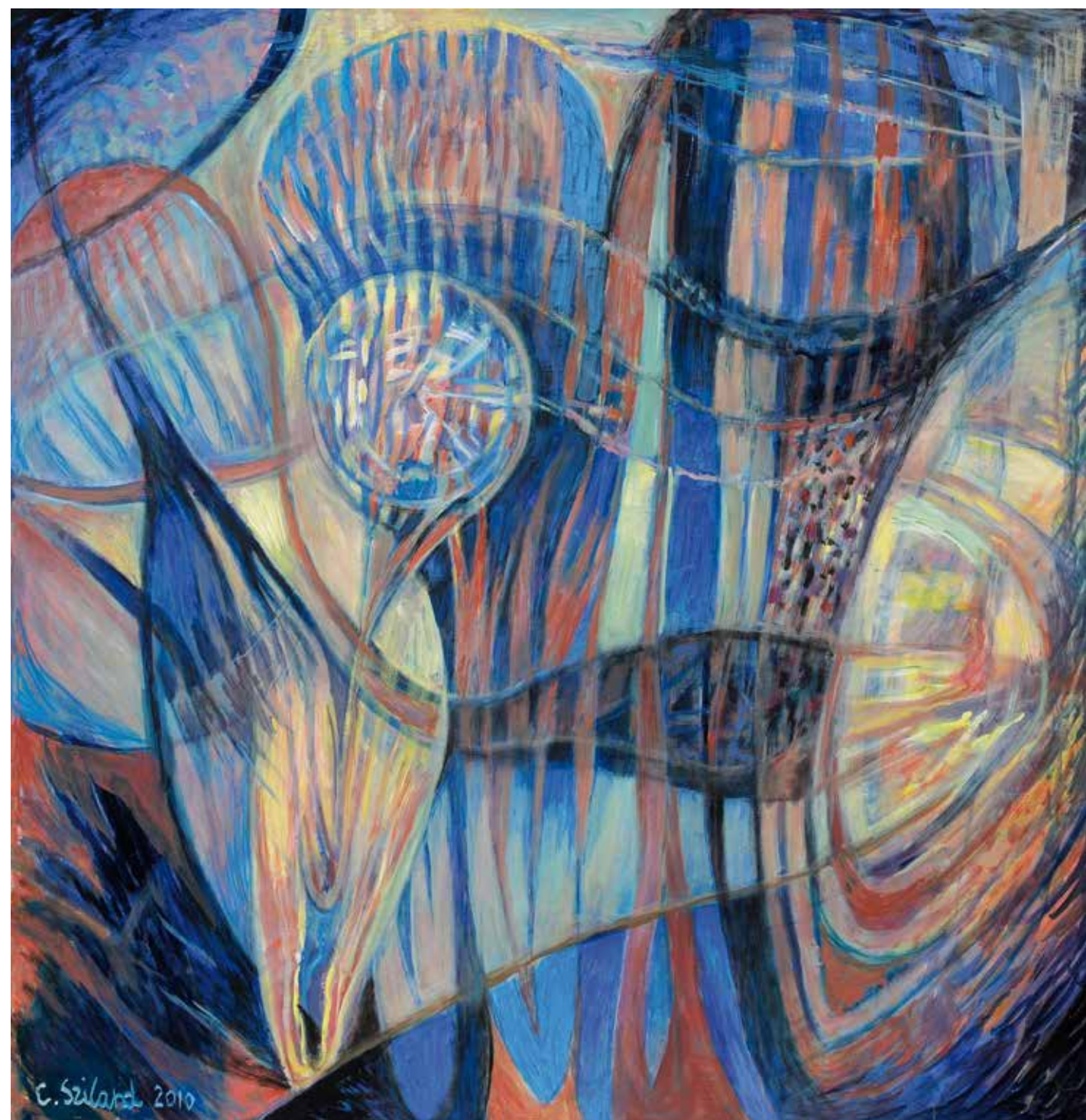
katalógusa, HUNGART

© 2023)

A minden logikát nélkülöző érzelmi változékonyság az idő elkerülhetetlen múlásának szubjektív megtapasztalásává alakul a versben: a lírai szubjektum nem valamiféle fejlődés, formálódás koherens narratívája mentén, hanem a végletek váltakozásának való kiszolgáltatottság, egyszersem a változékonyságban megélt önazonosság impresszióján át jeleníti meg saját sorstörténetét.

életművének (és egyben a *Felhők* verseinek) rétegeit; miközben minden réteget egy-egy szubjektív lélekállapothoz, érzelmi attitűdhez rendel hozzá: így lesznek a filozofikus költemények „holdsugári ábrándos lelkenek”, a zsánerversek „pillangói könnyelmű lelkenek”, a szerelmes dalok „vadrózsái szerelmes lelkenek”, a bordalok „szivárványi mámoros lelkenek”, a bárd-költészet darabjai „fellegei bánatos lelkenek”, a forradalmi versek pedig „villámlási haragos lelkenek”.

A címhez kapcsolódó másik asszociációs körre ugyancsak maga Petőfi hívta fel a figyelmet egy, a ciklus kiadásakor, 1846 áprilisában íródott versében. A gyűjteményes kötetekben *Mint felhők a nyári égen...* címen szereplő mű nem tartozik a ciklushoz, de keletkezési időpontja mellett mind a felhő-motívum, mind pedig a címtelenség erősen ahhoz kapcsolja. A versbeli felhő-motívum központi asszociációja nem a ború, hanem a változékonyság, amelyet a szöveg összekapcsol az emberi érzelmek, hangulatok és létállapotok váltakozásával, változékonyságával. Az időjárási metaforák köre a költeményben kiterjed a szél, a vihar és a napjárás motívumaira, az emberi érzelmek és létállapotok változékonyságát összekapcsolva az időnek

▲ Kádár Katalin:
A Dunán, vegyes technika, 51x51 cm, 2022
(forrás: A velünk élő Petőfi, a MANK Galéria kiállítása)

az ellenkező végletbe fordul: az emberi szubjektum mikrokozmoszában jelenik meg, ahol a csillag-metafora az emberi szubjektumra, mint magába zárt, megismerhetetlen világra applikálódik, mely idővel megsemmisül, hullócsillagként a halálban a semmibe hull (*Mondják, hogy mindenikünk...*). De a makro- és mikroperspektíva végletes, és mégis egybefonódó kettőssége mellett az emberi szereplehetőségek is,

mintegy mitikus távlatban kifeszítve, végletes változékonyságban jelennek meg itt.

A ciklus emberképe ugyanis relativizálja a humán és mitikus szerepeket és karaktert, azáltal, hogy antinomikus szélsőségre feszíti szét. Ilyen többek között az Angyal–Ördög antinómia, melyet a ciklus egyrészt az emberre alkalmazva relativizál (*Miért, hogy láthatatlanok...*), majd pedig magát a két archetípust is

A ciklus emberképe ugyanis relativizálja a humán és mitikus szerepeket és karaktert, azáltal, hogy antinomikus szélsőségre feszíti szét. Ilyen többek között az Angyal–Ördög antinómia, melyet a ciklus egyrészt az emberre alkalmazva relativizál (*Miért, hogy láthatatlanok...*), majd pedig magát a két archetípust is relativizálja egymáshoz képest (*Nem süllyed az emberiség...*).

relativizálja egymáshoz képest (*Nem süllyed az emberiség...*). De legalább ennyire izgalmas a poétikai karakterrel is bíró Megváltó (*Kereszt*) / Vates-költő (*Kivágom én...*) kontra Szörnyeteg (*Fejemben éj van...*) / Örült géniusz (*Az én szívem...*) antinómia. Míg az előbbit a végletes önfeladás, az utóbbit a végletes önkiterjesztés határozza meg, ugyanakkor mint az önpusztítás két formája, egymás mellé rendelődnek. A leg súlyosabb antinómia, amely végletek közé feszített, mintegy annak kettős vonzásában vergődő, folyvást változó embert meghatározza: az élet és halál. Nem véletlen, hogy ezt az antinómiát alkalmazza a ciklus keretként: az *Elvándorol a madár...* kezdetű felütés az életidő, és ezáltal az élet értékességét hangsúlyozza, míg az önmagában is antinomikus *Átok és áldás* című zárás átkot mond az életre (bölcső) és áldást a halálra (koporsó), azaz az élettel szemben a halált szentesíti értékként. Mindezt mellesleg két, ugyancsak természeti metafora keretében: a felütés a madár röptével jeleníti meg az idő tűnékeny voltát, a zárás a nap és eső váltakozásával felnevelt, de helyéből ki nem mozduló fa szimbólumával jelzi az életbe való be- és kilépés, mint határpont állandóságát.

A ciklus antropológiájának valódi különlegességét pedig az adja meg, hogy a végletek közé feszítettség, a folytonos változékonyság karakterjegyeihez hozzárendeli nemcsak a köztes lét, hanem a szubjektumba zárttság állapotát is. *Az Itt állok a rónaközépen...* kezdetű szöveg, egyébként tipográfiailag is szinte a ciklus közepén állva, egy hatásos tér-metaforával érzékelteti, hogy minden szubjektum szükségképp a világ közepén állónak érzékeli önmagát, és szükségképp önnön középpontjából, önnön látómezejéből látja az őt körbevevő világot: voltaképp mindkét versbeli szereplő a róna közepén áll, és mindkettő arról gondolkodik, mit gondolhat a másik, a megismerés, a saját ön-középpontból való kimozdulás

esélye nélkül. Ugyanez a játék jelenik meg a *Mögöttem a múlt szép kék erdősége...* kezdetű szövegrészlet kronotoposz jellegű út-metaforájában: a szubjektum létállapotát a vers a folytonos úton-levés, a múlt és jövő végletei közé feszített, pillanatba zárt, folyvást mozgó-változó pozíció szimbolikus erőterével jelöli ki.

A *Felhők*-ciklus – vagy épp fragmentált hosszúvers – tehát egy sok szállal a romantikus diskurzusokhoz kapcsolódó, a Petőfi-líra korábbi formáit, szerepeit részben lebontó, részben új, dinamikus összefüggésekbe állító, kísérletező, a modernitás irányába mutató poétikát látszik kirajzolni. És ha e poétika sajátosságait vizsgáljuk, akkor egyáltalán nem biztos, hogy Petőfi alkotói válsághelyzetével való esetleges összefüggése lesz a legérdekesebb vonatkozása.

▼ Tóth Pitya István:
Holnap vihar leszek..., akril, vászon, 100x100 cm, 2022
(forrás: A velünk élő Petőfi, a MANK Galéria kiállítása)

Petőfi– inspiráció

G. István
László

Petőfi *Felhők*-ciklusának egyik alapverse, a *Mögöttem a múlt...* számomra a legnagyobb talány. A dallényege, amelynek nem témája, hanem – ahogy Tandori írja *Dal*-füzetében – „eldalolási hője” számít, bennem Hölderlin, Dickinson költészetén keresztül érett evidenciává. Ott jelentés-örvények, titkok, letisztult, mégis termékeny homályban hagyott sejtések polifóniája babonáz meg. Ez meg népdaltisztaságú, üvegszerűen csillog, törékeny, bárki megéri. Mégis fantasztikusan nagy vers! Igen, áttetsző, de olyan, mint egy görög vázakép vésett rajza. A múlt-jelen-jövő időfilozófiai nagytémái térben, mozgásban kivetítve, látszólag pontos, szinte franciakeresztűen rendezett összefüggésben bomlanak ki a nyolc sorban. Úgy látszik, Einstein téridője (másképp), de a 19. századi magyar költészetben is érvényes. Nem csak arról van szó, hogy az idő: a múlt emlékei, a jövő vágyai és a jelen sivárságának örökideje térbeli analógiát kap, hanem az Énhez viszonyított relativitás mozgása torzítja-emeli lírai nagy témává, epigrammatikus tömörségű meditációs ikonná. Az elégikus zárlat nem lesz önsajnálkozó, mert az „örökkétartó” jelzője visszamenőleg kitöröl minden korábbi, a verstérbe

tolakodó idősejtelmet, sőt magát az időkoordinátát is megszünteti az egyneműsítés misztériumában.

Mindezt mozarti rafinériával éri el. Az első két sor tökéletes izokolonjához (teljes mondattani párhuzamosságához) ütemhangsúlyos kiazmus (keresztalakzat) társul. Ütemmozaik: 5//6, 6//5. A második két sorban mondattani kiazmus van, miközben a ritmus felező-tízessé szelődül. Az ötödik sor folytatja az 5//5-öt. A hatodik sor egy darab 5-ös csonka sor, gyönyörű, mert a megfelelő hosszúságú sor rövidségével modellálja a „lepustulás”-t. „Mely puszta, vadon.” Az utolsó két sor aztán szabálytalanabban kezdene egy 3//4-es kiazmust, de „az örökkétartó” pont két szótaggal hosszabb, mint a „franciakertes” elvárásunk: négy helyett hat szótag! Így válik két felesleges szótag „örökkétartó”-vá.

Performatívan is. A vers nem elmond valamit az időről, hanem megjelenti az idő megfoghatatlanságát a vers kifejlésének idejében, vagyis ikonná lesz, önmagát teljesíti be.

Petőfi Sándor Mögöttem a múlt...

Mögöttem a múlt szép kék erdősége,
Elöttem a jövő szép zöld vetése;
Az mindig messze, és még sem hagy el,
Ezt el nem érem, bár mindig közel.
Ekkép vándorlok az országuton,
Melly puszta, vadon,
Vándorlok csüggedetten
Az örökkétartó jelenben.

Szalkszentmárton,
1846. március 10. előtt

▲ Szarka Hajnalka: Emlékművek, egyes technika, vászon, 50x80 cm, 2022 (forrás: A velünk élő Petőfi, a MANK Galéria kiállítása)

A János vitéz az iskolában

Z. Kovács Zoltán

Petőfi Sándor *János vitéz* című művét az általános iskolák ötödik osztályos tanulóinak kell olvasniuk a jelenleg érvényben lévő, az új Nemzeti alaptanterv alapján 2020-ban kibocsátott kerettanterv szerint, amely felsorolja azokat a hosszabb kötelező olvasmányokat, amelyeket az ötödiktől a nyolcadik évfolyamig meg kell tanítani. (Magyar Közlöny 2020/17., 309.) Az ötödik évfolyamban a törzsanyag részét képezi a *János vitéz* megelőző („Család, otthon, nemzet”) és követő tematikus egységeken („Szülőföld, táj”) túl a *Pál utcai fiúk*, és kiegészül a szépirodalmi lista egy kötelezően választandó

magyar ifjúsági vagy meseregénnyel is. Az Oktatási Hivatal által kiadott ötödikes irodalomkönyvekben, megfelelően a kerettantervben előírtaknak, mindkét tematikus fejezetben Petőfi jegyzi a legtöbb szöveget (három-három), s az egyik tankönyvváltozat ki is fejtí, miért bír különleges jelentőséggel a *János vitéz* a nemzeti tudat szempontjából. A rövid életrajzi áttekintést követően a könyv így fogalmaz:

„Petőfi Sándor elbeszélő költeménye, a *János vitéz*, sokkal több, mint egy alkotás a sok közül. Jancsi története nemzeti

A *János vitéz*nek a nemzeti hagyományhoz való szoros kapcsolódása, népiessége már megjelenése óta részét képezi a recepciónak. Amikor Petőfi alcímként a „népmese” megjelölést használja szövegére, akkor ezzel a gesztussal jelzi, hogy a népiesség eszménye szerint az addig az irodalom körén kívül lévő olvasóközönséget is szeretné megszólítani, ahogy Arany János a *Toldival* [...].

Az 1879-ben kiadott, a polgári iskolákra vonatkozó rendelet a nyolc „kötelezett tantárgy” közül a magyar nyelv és irodalomra osztja a legtöbb órát, s felsorolja évfolyamonként a tananyagot és az elérendő célokat. Nem nevez meg kötelezően olvasandó szerzőket vagy címeket, egyetlen kivétellel: a negyedik osztály (vagyis a mai rendszer szerinti nyolcadik évfolyam) számára Arany *Toldiját*.

kultúránk egyik alapköve. [...] János vitéz történetét minden magyar ismeri. Ezáltal a történet olyan közös emlékképünké válik, amely a sok viszálly és bosszúság közepette is arra emlékeztet: egy közösséghez tartozunk. Ugyanazt a nyelvet beszéljük, és nem csak akkor, amikor magyarul szólalunk meg, hanem akkor is, amikor kimondjuk: János vitéz. Kimondjuk, és mindannyian értjük, miről van szó.”

(Irodalom tankönyv 5., Oktatási Hivatal, Budapest, 2020, 95.)

A *János vitéz*nek a nemzeti hagyományhoz való szoros kapcsolódása, népiessége már megjelenése óta részét képezi a recepciónak. Amikor Petőfi alcímként a „népmese” megjelölést használja szövegére, akkor ezzel a gesztussal jelzi, hogy a népiesség eszménye szerint az addig az irodalom körén kívül lévő olvasóközönséget is szeretné megszólítani, ahogy Arany János a *Toldival* (ugyanakkor Petőfi pályáján nem jelent olyan döntő fordulatot a *János vitéz*, mint a *Toldi* Arany esetében).

Mindkét mű bekerül az első magyar kerettantervekbe (igaz, Petőfi műve kicsit később és nem minden esetben a teljes szöveg). Az 1868-as 38. törvény alapján az új iskolarendszer kialakulásával párhuzamosan jelentek meg a tanterveket szabályozó rendeletek. Az 1879-ben kiadott, a polgári iskolákra vonatkozó rendelet a nyolc „kötelezett tantárgy” közül a magyar nyelv és irodalomra osztja a legtöbb órát, s felsorolja évfolyamonként a tananyagot és az elérendő célokat. Nem nevez meg kötelezően olvasandó szerzőket vagy címeket, egyetlen kivétellel: a negyedik osztály (vagyis a mai rendszer szerinti nyolcadik évfolyam) számára Arany *Toldiját*. (*Népoktatási törvények, tantervek és*

vizsgálati szabályrendeletek, Eggenberger, Budapest, 1884, 202.) Néhány évvel később aztán a *János vitéz* is megérkezik a kötelezők közé: egy 1883-as rendeletnek megfelelően a „felső leányiskolák” harmadik osztályában (a mai hetedik évfolyamban) kellett olvasni mindkettőt. (Az állami felsőbb leányiskolák szervezete, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1883, 7.) Ugyanakkor a Riedl Frigyes és Lehr Albert

▼ Szabó Melinda Diána: *Találkozás*, digitális rajz, 21x29,7 cm, 2022 (forrás: A velünk élő Petőfi, a MANK Galéria kiállítása)

A János vitéz a tanulói korosztály szempontjából a mai helyét 1905-ben foglalja el, amikor az elemi népiskolák tanterve az ötödik osztályban írja elő Petőfi művének olvasást – de csak az „óriásokkal foglalkozó részt” (ahogy elemiben a hatodik osztályban is csak részletet kell olvasni a *Toldiból*).

által szerkesztett *Magyar Olvasókönyv*, amelynek a középiskolák első osztályának szánt kötete 1883-ban jelent meg, már szerepelteti azt a szövegrészt, amely később az elemi iskolák ötödikeseinek lesz kötelező. (*Magyar olvasókönyv. Első kötet. A középiskolák első osztálya számára*, szerk. RIEDL Frigyes – LEHR Albert, Franklin, Budapest, 1883, 16–23.)

A *János vitéz* a tanulói korosztály szempontjából a mai helyét 1905-ben foglalja el, amikor az elemi népiskolák tanterve az ötödik osztályban írja elő Petőfi művének olvasást – de csak az „óriásokkal foglalkozó részt” (ahogy elemiben a hatodik osztályban is csak részletet kell olvasni a *Toldiból*). (*Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára*, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, Budapest, 1905, 64.) Ugyanakkor a Középiskolai Szakbizottság már az 1897-es, a reáliskolai tanterv módosítására vonatkozó javaslatában az első osztályban (a mai ötödik

évfolyamon) olvastatná a *János vitézt*. (*Az Országos Közoktatási Tanács nyomtatványai IX.*, 1897, 182.) Az 1886-os rendeletben még csak a *Toldi* szerepelt. (*A reáliskolai tanítás terve s a reá vonatkozó utasítások*, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1886.)

Petőfi elbeszélő költeménye tehát viszonylag hamar bekerült a kötelező olvasmányok közé, s a tantervekben néhány évtized alatt a tíz-tizenegy éves korosztály számára előírt tananyagban stabilizálódott. A *János vitéz* lassacskán a gyermekirodalom részévé vált, hiszen egy évszázada már minden magyar, iskolát végzett állampolgárnak van tapasztalata arról, hogy a szöveget ebben az életkorban kell kötelezően elolvasni. Márpedig az irodalom nyílt kánonjára (legalábbis a jókora időbeli távolságban keletkezett szövegek esetében) az iskolában tanított szövegek korpusza gyakorolja a legnagyobb hatást. A középiskolai kerettanterv ezért aztán nem is számol vele, az oktatási gyakorlatban legfeljebb a népiesség kapcsán utalnak rá. A gyermekirodalmi olvasmányválasztásban természetesen nincs egyedül, számos klasszikus alkotás váltott olvasási módot hagyománytörténete során. Sőt, az általános iskolai hosszabb kötelező olvasmányok között alig van olyan, amit megjelenésekor gyermekeknek szóló szöveggként olvastak.

Az irodalomtörténet-írás természetesen soha nem kezelte gyermekeknek szóló műként a *János vitézt*, ami alapvetően a keletkezéstörténetre és a korabeli elvárásai horizontra összpontosító megközelítésből fakadt. A közelmúlt értelmezései a mű jelentésének egyébként is olyan összetevőit állították a figyelem középpontjába, amelyek valószínűleg kevéssé hozzáférhetők az átlagos tízéves befogadó számára – sőt, olyan vélemény is megfogalmazódott, amely egyenesen kétségbe vonja a szöveg ötödikeseivel való olvastatásának értelmét annak gondolatísága,

► Mertz Éva: *Szabadság, szerelem*, akril, vegyes technika, vászon, 114x60 cm, 2001 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

nyelvezete, meseiségének ironikussága miatt. (KIS Ádám, *Ki számára íródott a János vitéz*, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 2010/1., 131–139.)

Ha azokat az irodalomtörténeti értelmezéseket tekintjük elsődlegesnek, amelyek igyekeznek a kultusszal átítatott, s egyben a Petőfit a romantikáról leválasztó interpretációktól eltávolodva vizsgálni az életművet, akkor Margócsy István vonatkozó vizsgálatait kell kiemelni. Ennek az új szempontú megközelítésnek az eredményeként *János vitéz* olyan romantikus hősként jelenik meg, aki a boldogságot csak a tapasztalati valóság végletes megtagadása révén éri el:

„Jancsi, a természetes közösség »természetes« gyermeke [...] szenvedélyes individualitásának nagyszabású megnyilvánítása során egyénített gesztussal sérti meg a falu, a nép, a természetes közösség szabályrendszerét, s romantikusan számkivetett bujdosást kell, hogy magára vegyen, hogy aztán a választott individuális sors végigjárása után a legszélsőségesebben szubjektív döntés, azaz az öngyilkosság elhatározó gesztusának jutalmaképpen részesüljön a természet fölötti világ által kínált tündérország boldogságban”.

(MARGÓCSY István, *Petőfi-kísérletek*, Kalligram, Pozsony, 2011, 123.)

A magyar romantika hagyományába helyezve pedig fontossá válik a *János vitéz* és Vörösmarty Mihály romantikus eposzainak, illetve annak a *Csongor és Tündének* a kapcsolata, amely többszintűsége, filozofikussága miatt a középiskolai tananyagban találta meg helyét. Milbacher Róbert egyenesen úgy fogalmaz, hogy a *János vitéz* „a népi diskurzus terébe áthelyezett

▲ Baji Miklós Zoltán: *János vitéz*, ceruza, akvarell, papír, 23x30,5 cm, 2004 (forrás: *Ihletők: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

romántos eposz”. (MILBACHER Róbert, *Bábel agóráján*, Pro Pannónia, Pécs, 2015, 196.) Sőt, ezek az új szempontok elvezethetnek az életművön belüli kapcsolatok felismeréséhez vagy újraolvasásához – ami akár azt is indokolhatja, hogy együtt tanítsák a középiskolában *A János vitézt* és *Az apostolt*. (ACÉL Zsolt, *Elbeszélés és élettörténet Petőfi Sándor János vitéz című művében*, Forrás 2009/6., 62.)

*A János vitéz*nek ezek a megközelítései sem kerülhetik meg a történet lezárásának értelmezését. A népies idillként felfogott műnek természetesen a „minden jó, ha a vége jó” olvasat a megfelelő. *A János vitéz*ben romantikus vágyakozást, elvágódást felfedező interpretációk ezzel szemben úgy látják, hogy a megoldás rémisztően véletlenszerű (az öngyilkosságra készülő főhős éppen az élet vizébe hajítja a rózsát), illetve a mű zárata is romantikus, amely szerint a boldogság csak a valóságon túli világban érhető el. Nem véletlen, hogy Jankovics Marcell a gyermekeknek (is) szánt animációs filmjében a *János vitéz* lezárásakor hajtotta végre a legfontosabb változtatást a Petőfi-féle történethez képest: a főhős, bejutva Tündérországba, a tündérek gyűrűjében pillantja meg Iluskát.

Záruljon a gondolatmenet egy olyan szövegre való utalással, amely egészen sajátos módját mutatja meg a *János vitéz* és az iskola kapcsolatának, s nem utolsósorban érvel a mű olvasásának fontossága mellett. Szabó Borbála *A János vitéz-kód* című, 2020-ban megjelent regényében az irodalmat „baromságnak” tartó ötödikes Bertit – az iskolai könyvtárba számúzve – kötelezik a *János vitéz* elolvasására, ahol bekerül a szöveg világába.

Átírva a cselekményt, ráveszi János vitézt, hogy maradjon Franciaországban és vegye el a francia királylányt. Ez pedig nemcsak Petőfi művét változtatja meg, hanem az átalakult szöveget olvasó Magyarországot is, amely ennek nyomán teljes apátiába hull. *A János vitéz-kód* irodalomtörténész szereplője ezt azzal magyarázza a *János vitéz*be bekapcsolódó ötödikes szereplőknek és a regénybe bevont olvasóknak, hogy az emberek elfelejtették már azt a hitet, amelyet Kukorica Jancsi képviselt Iluska iránti, síron túl is tartó szerelmével.

„Petőfi Sándor *János vitéze* nem pusztítható el következmények nélkül – anélkül, hogy az kihatna a látható világra. Talán a fa, amit kitéptek a termőtalajából, életben marad? Ha egy nép szellemi gyökereit kitépik, akkor a társadalom szép lassan megbetegszik.”

(SZABÓ Borbála, *A János vitéz-kód*, Pagony, Budapest, 2020, 239–240.)

Szabó Borbála *A János vitéz-kód* című, 2020-ban megjelent regényében az irodalmat „baromságnak” tartó ötödikes Bertit – az iskolai könyvtárba számúzve – kötelezik a *János vitéz* elolvasására, ahol bekerül a szöveg világába.

Petőfi- inspiráció

Nekünk hős is kell? Nemcsak költő, drámaíró, regényszerző? A nyelvi produktum nemcsak önmagában lehet érdekes, hanem a csillapíthatatlan kíváncsiság, vállalkozókedv miatt is, mely az alkotóját nem engedi megpihenni a babérjain? És ami a nyelv megformálásában is megmutatkozik...

De milyen babérokra beszélhetünk egy majdnem kamaszkorú költőnél? Huszonhat évesen ma sokan az első szerelmi csalódásukból ébrednek, és készülnek befejezni az első szakjukat az egyetemen. És persze nem tudják eldönteni, hogyan, merre.

Hogyan, merre? Hát az irány Petőfinél sem volt egyértelmű. Engem személy szerint leginkább Petőfi epikus irányváltásai érdekelnek. Hiszen Petőfi rengeteg zsánerben kipróbálta magát. Írt fantasyt (*János vitéz*), írt szatírákat (*A helység kalapácsa*), próbálkozott a mai horrorra emlékeztető „bosszúregénnyel” is (*A hóhér kötele*). Csodálatos, eredeti munkák, a *János vitéz*zel ráadásul a szerző komoly közönségsikert ért el. No de miért nem jött a *János vitéz* után *Pali vitéz*, *Csaba vitéz* – vagyis egy egész sorozat? Miért érezte úgy, hogy ezután valami egészen mást kell kipróbálnia?

Petőfi személyisége, életútja (mely maga is tudatosan komponált műalkotás) mellett rám a *János vitéz* volt a legnagyobb hatással. Az önként vállalt halál, az önpusztításba hajló kamaszos konokság és autonómiavágy. A parasztfiú, aki végigjárja a boldogságkereső német fejlődésregények állomásait, ám közben végig „önmaga” marad. Ma is úgy hiszem, hogy ami bennem a legjobb, az mind ott van a *János vitéz*ben. És talán így érezték első regényem, az *Esőváros* szereplői is, akiknek János vitéz (és persze Petőfi) segített túlélni ifjúkoruk borzalmait. Nemcsak egy konkrét mű, hanem maga a „Petőfi-vírus”. Egy fiatalon meghalt költő, aki nem megbetegít, hanem élni tanít.

Azt mondják, nem korszerű az az alkotás, mely minden körülmények között életmintaként szolgál. Petőfi sorsa és számos műve viszont a maga korában úgy funkcionált, mint a rockzene a hatvanas években. Mindezt a mai irodalmárok betudják a költő ügyes „marketingjének”.

Én nem vagyok ennyire gyanakvó vagy ennyire bölcs. Engem egyszerűen elképeszt, hogy valaki a szavak (írott szavak!) segítségével nemcsak magas irodalmat teremt, hanem szét is feszíti az irodalom határait.

Bányai
Éva

▲ Hincz Gyula: Petőfi a Nemzeti Múzeum lépcsőjén szaval, 20. század közepe (forrás: PIM, HUNGART © 2023)

A műveltségszerzés és -átadás médiumainak radikális változása az elmúlt évtizedekben azzal is járt, hogy a nemzedékeknek nincsenek evidensen közös ismereteik. Legfeljebb egyes műcímeknek van felidéző ereje, tényleges tartalmi ismeret nem társul hozzájuk.

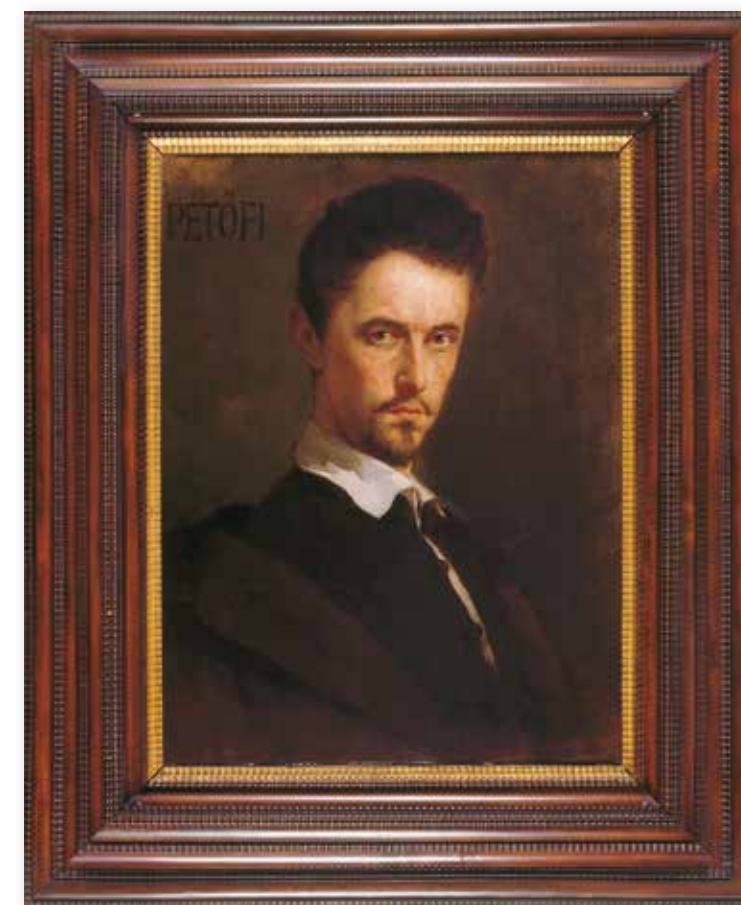
A gyakorlati irodalomtanításban mindig érdemes megmutatni a diákoknak, hogy „milyen minták vannak a szövegben”, vagyis milyen művek születtek más alkotók tollából a tárgyalt szerzők korában. Ez különösen így van Petőfi Sándor esetében, mert a legkorábbi – szinte gyermekkori, iskolás versek után – költői hangja annyira eredeti, hogy az csak a közvetlen előzmények, illetve a kortársak írásainak bemutatásával lesz érzékelhető.

A dal-népdal-tájlíra-családvers tematika minden korban, így a kölcsönösen előnyösnek vélt kompromisszumos történelmi korszakokban is problémamentesen volt tanítható, és mivel a gyermeki, iskolai tapasztalatok nemzedékeken keresztül találkoztak, sajátos műveltségi folytonosságot teremtettek a generációk között. A műveltségszerzés és -átadás médiumainak radikális változása az elmúlt évtizedekben azzal is járt, hogy a nemzedékeknek nincsenek evidensen közös ismereteik. Legfeljebb egyes műcímeknek van felidéző ereje, tényleges tartalmi ismeret nem társul hozzájuk. Ezzel együtt ma a felnőtt lakosság jelentős hányada érzi úgy, hogy mindent tud Petőfiről. Ezt a március 15-i ünnepélyek évente erősítik iskolai, helyi és országos szinten is. Ezek a töredéktudások a forradalmár, a hős Petőfiről szólnak, aki a tollal is a forradalom és a szabadságharc ügyét szolgálta. Lehet jelentéktelennek vélni azt a megközelítést, amikor politikai fennhangú megszólalások Petőfi Sándor életkorával magyarázzák a tematikusan csoportosítható lírai életmű egy-egy részét. Azt azonban nehéz nem némi keserűséggel fogadni, amikor a költő nemzeti értékrendje egyes értelmezők szerint éppen úgy a fiatalság eltűzött érzelme, miként radikalizmusa és a világszabadság vágya is.

A tanteremben folyamatosan érvelni kell amellett, hogy a befogadó életkorának jelentősége van a művek értelmezésében. Ez a tanár részéről egyszerre magyarázó és megértő gesztus, amelyben benne van az a tanári optimizmusból fakadó ígéret is, hogy a diákok később más megközelítésből olvassák újra a műveket. De az irodalomtanárnak az iskolai szintéren belül is biztosítania kellene az újraolvasás

lehetőségét. Ennek minőségét, eredményességét az első olvasás alapozza meg. A *János vitéz* a legkorábbi olvasmányok közé tartozik; felnőttként, tanárként értelmezve a művet éppúgy korszakos jelentőségűnek tartom, ahogy a szakirodalom is. A tanításhoz kapcsolódó egyik első kérdés, hogy ki olvasta, ki ismeri már. A korai olvasók száma egyre fogy, miképpen azoké is, akik az augusztus végi napokon kézhez kapott tankönyvből vagy szövegyűjteményből olvasták el: szórakozásból. A tíz-tizenegyes éveknek érdemes a tanévet felolvasással, bemutatással kezdeni, mintegy felmelve azt is, hogy egy új felső tagozatba járó osztály mennyire képes a (tartós) figyelemre. Mindent tanári, akár színművészi felolvasás során lehet fejleszteni, akár csak a műismeret megalapozását

▼ Benczúr Gyula:
Petőfi Sándor, 1909
(forrás: PIM)

Petőfi a közoktatásban

Cserhalmi
Zsuzsa

Petőfi Sándor alakja, egy-egy verse a 19. század vége óta jelen van a műveltségi anyagot előíró iskolai tantervekben. A korai tantervek műveltség- és ismeretközvetítő jellegük mellett kisajátító gesztusokat is tartalmaztak, amelyeket a történelmi-politikai körülményektől függően egy-egy korszak elperelt vagy visszaperelt. Az irodalomtörténet-írás, a rezonáló költészet, az olvasók a hangsúlyokat el-elmozdították ugyan, ám továbbra is a családversek, a tájversek, a szerelmes versek, valamint a forradalom és a szabadság élményét, hiányát és vágyát megfogalmazó művek kerültek a tananyagba.

A hazai pedagógiai gyakorlatban Petőfi verseivel a gyermekek már óvodás korukban találkoznak, a közoktatási szintéren pedig az ő életműve az egyik legmeghatározóbb

tematika. Írásomban az irodalomtanítás mindennapi praxisának tapasztalatai alapján foglalkozom össze néhány szakmódszertani irányelvvel és aktuális problémafelvetéssel.

▲ Petőfi Sándor kokárdájának hiteles másolata (forrás: Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, Kiskőrös, fotó: Czimbal Gyula)

►▲ Petőfi Sándor kokárdája (forrás: Magyar Nemzeti Múzeum)

követő filmnézéssel. A verstani, stilisztika, poétikai közlések nélküli „örömolvasást” követheti a fejezetek szövegeinek olvasása, feldolgozása. A hasonlóságok, ismétlődések felismerése, a mesével kapcsolatos elemi tapasztalatok jó alapot jelentenek a *János vitéz* kicsit szakmaibb szempontú megközelítéséhez annak tanyai helyén. A már tanulási és olvasási tapasztalattal egyaránt bíró középiskolásoknak igazi revelációt jelenthet a mű: önként vállalkozókkal, ám esetenként egy egész osztállyal érdemes újraolvasatni. Ha az akceleráció és a romboló tartalmakhoz való korlátlan internetes hozzáférés, az eldurvult rétegnyelvek hagytak még

a visszatérő, többször újrafogalmazott tanári magyarázattal, hogy a korstílusok és irányzatok nem a kivétel nélkülség műveit teremtik meg, hanem tendenciákat jeleznek, amelyektől a műalkotások alkotói elmaradhatnak, de meg is előzhetik korukat.

A költészetnek nyilvánvalóan van társadalmi hatása, főképpen azokban a művelődéstörténeti korszakokban, amelyekben az embereknek az olvasás mindennapos és sokoldalúan differenciált tevékenységet jelent. A dalok, a versek, a szubkultúrákból származó rímes, ritmikus szövegek nagy mennyiségben állnak a mai közönség rendelkezésére, talán ezért is tapasztaljuk, hogy a vers fogalma, jelentése legáltalánosabban ma is a magyar népdal és Petőfi egyes verseinek mintájára formálódik. Minden amatőr és dilettáns először erre a sablonra ír verset, s csak később tér át – ha költői elkötelezettsége továbbra is jelentősebb a tehetségénél és tanulni akarásánál – az általa elképzelt szabadversre.

A Petőfi-életmű tematikus felosztása, illetve a társadalmi befogadási folyamat domináns elemeinek (mint hazaszeretet, magyarságtudat, nemzetköziség, forradalmiság) megkülönböztetése a negligálástól a lobogóra tűzésig az iskolákban és a tankönyvekben is nyomot hagyott. A társadalmi kérdésekben a megérkezetttség, a megvalósultság állapotát éppen úgy igazolhatóknak (és ezzel motiválónak is) tartotta egy-egy korszak hivatalos oktatáspolitikája, mint a szülőföldet, a táj szeretetét tematizáló művek hazaszeretetre inspiráló hatását. Ennek egyik következménye lett, hogy voltak évtizedek, amelyekben éppen a Petőfi-modell alapján kritikus kortársi irodalom közéleti hangját helytelenítette vagy büntette az aktuális hatalom kultúrpolitikája.

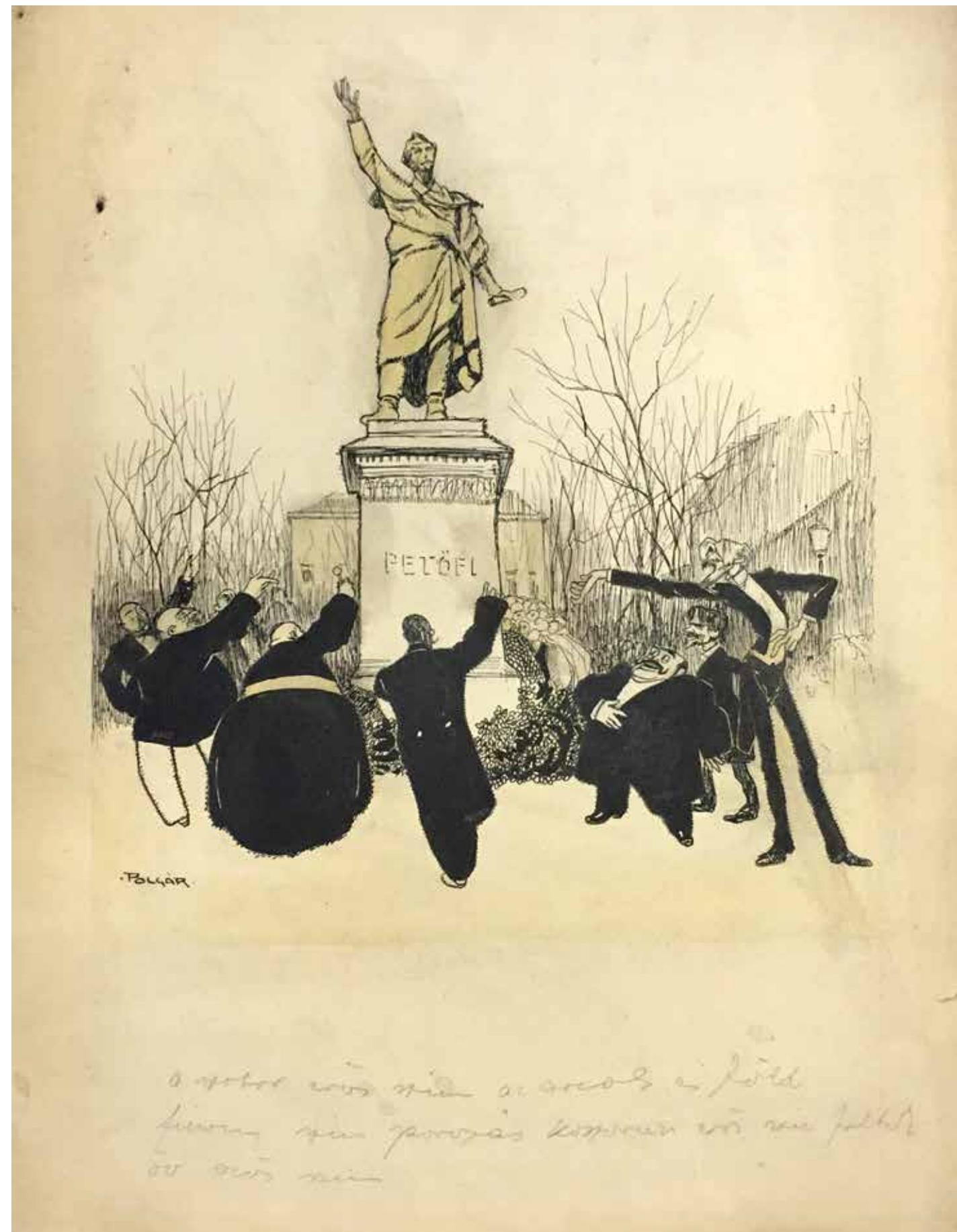
Minden tanár, minden felnőtt fel tudja sorolni azokat a kultikus Petőfi-verseket *Az alföldtől a Nemzeti*

A szakmai nyilvánosság szinte soha nem érinti azt a kérdést, hogy könnyű vagy nehéz-e Petőfi Sándor életművét tanítani. Nem könnyű. Közel kell menni a szövegekhez.

fogékonyságot a kamaszokban, akkor tizenhat-tizenhét évesen felismerhetik a *János vitéz* átható finom erotikát, az ebben a műben ábrázolt szerelem véglegességét, a mű mesés, ám a meséktől eltérő elemeit is.

A költői életrajzok a korábbi tankönyvekben éppen úgy megelőzik a mindenkori művelődési anyagot, miként az úgynevezett történelmi-társadalmi-művelődéstörténeti korszakbevezetők, és így a művek a feldolgozás, értelmezés során gyakran illusztrációvá, szemléltető anyaggá válnak. Pedagógiai szempontból feltétlenül hasznosabb a fordított sorrend, azzal

►► Polgár Márton: *Petőfi szobor előtt*, vegyes technika, papír, 40,5x28,5 cm (forrás: Kieselbach Galéria)

A Petőfi-életmű középiskolai megközelítésének során látszik a legélesebben, hogy mi mindent jelent a (tanári) tudást kifejező mondatok, fogalmak telítettsége, azok megkopottságának mértéke.

dalig vagy a gyakran próféciaként olvasott *Egy gondolat bánt engemet...*-től a *Szeptember végén* című versig, amelyek legalább töredékesen megmaradtak emlékezetében, és szinte biztosan valamilyen életrajzi vagy utóéleti tényhez kapcsolódnak. Azonban a szakmai nyilvánosság szinte soha nem érinti azt a kérdést, hogy könnyű vagy nehéz-e Petőfi Sándor életművét tanítani. Nem könnyű. Közel kell menni a szövegekhez. Először a tanárnak. Aztán, ahogyan a *János vitéz* esetében már utaltam rá, a megismerés, megértés vagy megértetés edukációs folyamatában az újraolvasások teremtik meg az ismerősként számon tartott mű pozícióját.

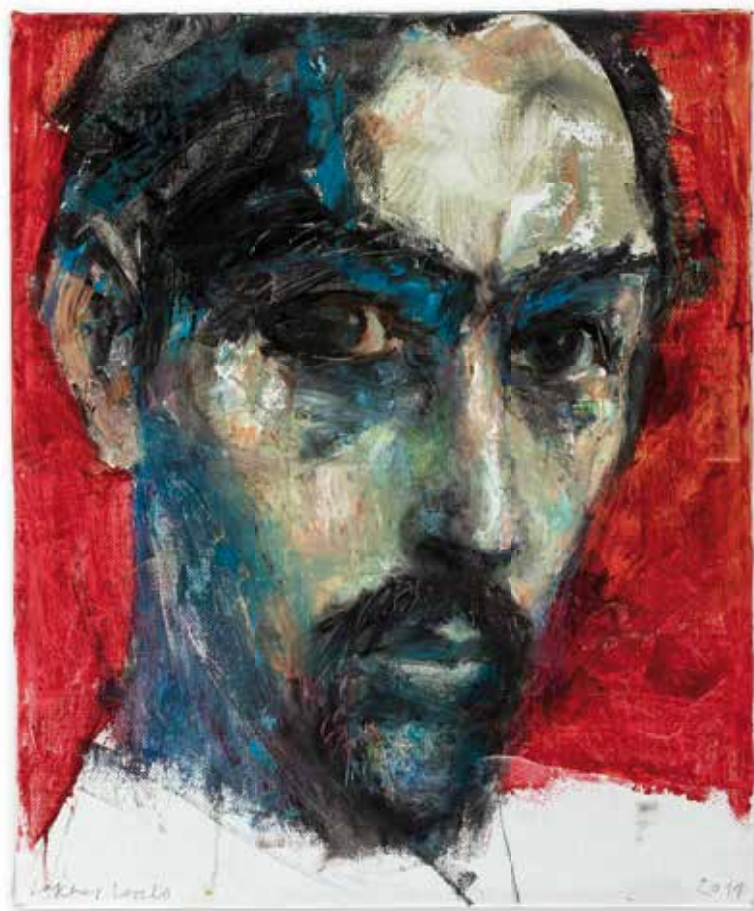
A költészetben is újító, a költőnek is forradalmár Petőfi hatása, utóélete az irodalomtanítás során rendszeresen szóba kerül. Közlebb viszi a tanárt az életműhöz, és hitelesebb, eredményesebb olvasási és értelmezési motivációt eredményez, ha a költőnek

a hagyományhoz való viszonyát nem egyszerűsítjük a népköltészethez való viszonyára.

Napjainkban tarthatunk attól, hogy a magyar lakosság nagy része pusztán a kötelezően olvastatott szöveget ismeri, hiszen a középiskolások néhány százaléka tizenhat éves korában abbahagyja a tanulást, Petőfi-vel pedig éppen ezt követően ismerkedhetne tovább. Érdekes, hogy azok a diákok, akik a középiskolában tanulnak újra Petőfiről, már mind tudják, hogy Petőfi a legnagyobb magyar költő. Mint ahogy azok is, akik tizenhat évesen abbahagyták a tanulást. És a szülei is, a nagyszülei is tudják: Petőfi a legnagyobb magyar költő. De lehet-e szeretni egy legnagyobb magyar költőt? Szeretni és olvasni... Ki olvas ma Petőfi-verseket?

A tanári, iskolai munka eredményeképpen ez a kulturális tér fokozatosan tágul (és az ismert paradoxon értelmében a horizont egyre több megismerni valót kínál), és mint a művészeti nevelés során máskor is, más művészeti ágak megismerése során is, tevékeny tanulói és tanári részvételt kíván. Egyfelől tehát még mindig irodalmat tanítunk a középiskolákban, másfelől az irodalom, az írás egyre inkább nem elsődleges művészet a közönség számára, hanem a filmek, sorozatok, televíziós és videójátékok, színházi előadások, internetes műfajok alapjául szolgáló mesterség. A Petőfi-életmű középiskolai megközelítésének során látszik a legélesebben, hogy mi mindent jelent a (tanári) tudást kifejező mondatok, fogalmak telítettsége, azok megkopottságának mértéke. Ha a manapság gyakran tapasztalt és közismert okokból – az iskolákban nem az olvasás, az olvastatás, az irodalomolvasás és az irodalomként való olvastatás a lehetséges irány, akkor a hangzó szövegnek kell vagy lehet vagy szokás teret adni. A megzenésített Petőfi-versek sokrétegű hatásai nem mindig az olvasást motiválják, hanem hangulatot, életérzést közvetítenek, és minél többen hallgatják egyszerre, annál hatásosabban. Ez nagy lehetősége és nagy veszélye a pedagógiának, akkor is, ha a tanár bír ezzel a hatásképeséggel, és akkor is, ha az általa alkalmazott médiumok hatnak. Ez a közoktatás felelősségének egyik legfontosabb mutatója napjainkban.

▼ Lakner László: *Petőfi: Kísérlet egy Petőfi-portréhoz*, 2014
(forrás: PIM, HUNGART © 2023)

KKJM

Kecskeméti
Katona József Múzeum

PETŐFI KÖLTÉSZE A KORTÁRS KÉPZŐ- ÉS IPARMŰVÉSZETBEN

2022. november 19. – 2023. június 11.

Az országos pályázati kiállításon 113 alkotó 123 műve, sorozata kerül bemutatásra. A tárlat – a kurátori szándék szerint – hangsúlyozottan tartalmi alapú, ugyanis a Petőfi arcképét megjelenítő művekkel szemben ma is aránytalanul kevés a művészetének tartalmi oldalával, gondolataival, költői képeivel

Albert Judit

Barabás Márton

foglalkozó alkotás. Éppen ezért nem a „nemzeti költő” sokadik portréját várták, hanem arra kívánták ösztönözni kortárs művészeti életünk legjobbjait, hogy Petőfi költészetének tartalmi elemeiben (szerelem, boldogság keresése, hősi halál, nemzet, személyes szabadság, a költő feladatai, a vátesz felelőssége, az emberiség gondjai stb.) mélyedjenek el, s annak hatása jelenjen meg az alkotásokban, teret adva a szubjektív értelmezéseknek, korunk vizuális nyelvezetének is.

Kecskeméti Katona József Múzeum – Cifrapalota

6000 Kecskemét, Rákóczi út 1.

Telefon: (+36 76) 480 776

Látogatható: keddtől vasárnapig 10–17 óra között.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

PETŐFI

KKJM
Kecskeméti
Katona József Múzeum

Lőrincz V. Gabi. *Mi a dicsőség... tündöklős szivárvány a napnak komolykben megtört sugára...*
pamut, len, fémcszalak, selyem, gyapjú. 100x65 cm. 2013
(forrás: *Hiteltonk: Petőfi: A Petőfi Szülőház és Eméltázeum képzőművészeti katalógusa*)

„Én magammal akarok békében élni, nem a világgal.”

Kulin Ferenc Széchenyi- és József Attila-díjas irodalomtörténésszel, a KRE BTK nyugalmazott habilitált docensével, a kar Klasszikus Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének korábbi vezetőjével beszélgettünk Petőfi Sándor politikusi és lírai alkatának feszültségeiről, valamint arról, mennyiben kapcsolható a romantika korszakához a teljes életmű.

Kondor
Péter János

A köztudat Petőfi-képének egyik meghatározó vonása a vátesz-szerep. Hogyan viszonyult a próféta szerephez maga a költő?

Petőfi zseni volt. Ez azt jelenti, hogy minden adottsága megvolt ahhoz, hogy alkalmanként váteszként, próféta-ként is megszólaljon, de versei hangszerelésének gyakori és gyors váltakozása arra figyelmeztet, hogy ennek a szerephagyománynak nincs kitüntetett helye költészetében. Arany László írta róla: „Szerencsésen egyesül benne a forradalmár mozgalmassága, erélye, békéltlensége a költői kedély merengő és önlelkébe mélyedő hajlamával. Egész élete és egész költészete e két ellentét közt hányódik. Nyugalansága mindig úzi egy helyről a másikra, de a hol pár órára megpihen, a természet szépsége, a méla csend, a tökéletes lelki nyugalom egész lelkét képes elfoglalni.” (ARANY László, *Válogatott művei*, szerk. BÓKA László – SZAUDER József – KIRÁLY István – TOLNAI Gábor – WALDAPFEL József, Szépirodalmi, Budapest, 1961, 248–289.)

Ehhez annyit tehetünk hozzá, hogy Petőfi személyiségalkata Arany László portrévázlatánál is bonyolultabb. Nemcsak a „forradalmár mozgalmassága, erélye, békéltlensége” állítható szembe „a költői kedélymerengés önlelkébe mélyedő hajlamával”, de a költő-politikus és a magánember énjében is egymásnak feszülő eszmények és magatartásminták lelhetők fel: amiként a politikai konfliktusok feloldásának lehetőségét, akként „önlelkének” békéjét is egymástól jól megkülönböztethető irányokban keresi.

Amiként a politikai konfliktusok feloldásának lehetőségét, akként „önlelkének” békéjét is egymástól jól megkülönböztethető irányokban keresi.

Fotó: Czímber Gyula

► Petrovics István,
Petőfi Sándor édesapja
(ismeretlen alkotó Ormai
Petrich Soma festménye
alapján, forrás: Petőfi
Szülőház és Emlékmú-
zeum, Kiskőrös, fotó:
Czimbal Gyula)

► Hruz Mária, Petőfi
Sándor édesanyja
(ismeretlen alkotó Ormai
Petrich Soma festménye
alapján, forrás: Petőfi
Szülőház és Emlékmú-
zeum, Kiskőrös, fotó:
Czimbal Gyula)

Volt Petőfinek érzéke a reálpolitikához, vagy inkább a pátosz határozta meg a társadalmi ügyekhez való hozzáállását?

Ez a két adottság az ő alkotásában nem volt ellentétben egymással. Petőfi egyensúlyt próbált teremteni lázadó, lázító forradalmár indulatai és a hatalmi erőviszonyokat mérlegelő politikusi felelősségtudata között. S ha a radikálisan forradalmi indulatok, etikai elvek és politikai filozófiák rokoníthatók is a – sok eszmetörténész és esztéta által – romantikusnak nevezett világgéppel és művészettörténeti

A lázadó hajlam, a forradalmi gondolat, a patetikus-retorikus önkifejezés éppúgy lehet romantikus karakterű, miként a magába zárkózó lélek, a restaurációs ideológia és a stiláris egyszerűség. Nem az a döntő, hogy milyen típusú attitűdről van szó, hanem hogy milyen az intenzitása, s hogy milyen intenció tapintható ki mögötte.

irányzattal, elmondhatjuk, hogy Petőfi – jöllehet nem vonhatta ki magát az azokra jellemző poétikai tradíciók hatása alól – érett költészete és politikusi alkata semmiképp nem nevezhető romantikusnak.

Tehát nem ragadható meg a romantika korszak-jellemzőivel az életmű egésze?

A romantika értelmezésének legtöbb problémája és kudarca éppen abból adódott, hogy az esztéták, a kritikusok és a különböző művészeti ágak történetének tudósai valamiféle esztétikai-poétikai sajátosságban keresték az irányzat lényegét. Nem fontolták meg, hogy az irodalmi, a zenei, a képzőművészeti romantika már csak specifikus kifejeződése egy radikálisan új létélménynek, amely a modernség első nagy, minden létszféra kiterjedő krízisével függ össze. Azzal a diszsonáns létélménnyel, amelyet az ember „társadalmi létezésének [...] mély és tartós megrendülése” okozott (PETHŐ Bertalan, *Az ontológiai idealizmus ismeretelméleti idealizmustól való különválásáról a „határ” és a „korlát” 1781–1807 közötti értelem- és funkcióváltozása kapcsán I.* = Uő., *Határjárás a Modern Végei felé. Útközben a peratológiai filozófia kidolgozása irányában. Összegyűjtött tanulmányok. I. kötet [1968–1986]. Platon, Budapest, 2002, 186*), s amelynek feloldására sem a politikai, sem a kulturális tradíció nem kínált követhető mintát. A romantika világnézeti, érzelmi és eszmei tartalmai nem a krízisből fakadó létélményeknek az ábrázolásaiban, hanem

Gergely Ágnes Petőfi

Tüнемény, aki a szaggató
idővel ereszkedsz
idegrendszerünkbe, mint a pók,
kötélhágcsó helyett bonyolult-
finom rétegekben, erősen,
szakadatlanul, ahogy a szálak
levezetnek az együttesből
a magányos mélytudatokig, mint
a magárautalt segélykiáltás
az időben, amely átrezeg a
finom szerkezeteken, ahogy a vízgyűrű,
körkörösén és mégis lefelé ható
húzóerővel, mozdításra váró
vizébe idegrendszerünknek, melyből
felpattogzik a visszakérdés, hogy ki vagy te,
tüнемény, nyelvünkkel örökölheto,
elévülhetetlen csoda, szabadság-tápsó,
vertikális járat, halálunkból visszajáró,
visszajátszó, galaxisok zuhanó ördög-huszárja,
Szabadszálláshoz kötött Coriolanus, kötőszavak
s balsejtelmek tudója, tüнемény, örökös
hadtáp, honnét ez a kifogyhatatlan
tisztesség, mítosz nélküli
folttalanság, áradásod szüntelen
férfiereje a vertikális évszakokban,

országhatárokon, fölényeken túl,
éjfélén túl és innen, tüнемény,
élők-holtak közlekedőedénye,
lélegzettől lélegzetig elvitathatatlan,
szüntelen kibomlás, szláv nevek,
piros menték, lengyel vezényszó,
sikoltó lovak, horizontális bajonett
fényszögeiből felsziromló versszak,
tavirózsa, feltámadások nyugvó
záloga, biztosíték, fix pont a
világegyetemben, lebegő azonosság,
tüнемény, léggöckerű, még
merre tartasz, merre tartunk
együtt a különféle sodratokban
a mi progresszív eszközeinkkel, szennyes
lélegzetünkkel olajfoltos vizek
változatai közt, kiáltozva a hírek
átlyuggatott rétegeiben, önmagunkban,
meghosszabbodott életünkben, tüнемény,
idegrendszerünk évszakaiba visszajáró,
visszajátszó, örök huszonhatéves,
meddig még? hány évszak a világ?!

1975

magában az élményben jelennek meg elsődlegesen. Az emberi tudat fókuszában ugyanis nemcsak a krízis miatti diszsonancia érzete jelenik meg, hanem a pszichikum és a morális én spontán reakciója is, s ezek a reakciók – magatartásformák, eszmék, esztétikai minőségek – rendkívül sokfélék lehetnek. Ebben a sokféleségben pedig végletesen ellentétesnek tűnő attitűdök is kifejezésre juthatnak. A lázadó hajlam, a forradalmi gondolat, a patetikus-retorikus önkifejezés éppúgy lehet romantikus karakterű, miként a magába zárkózó lélek, a restaurációs ideológia és a stiláris egyszerűség. Nem az a döntő, hogy milyen típusú attitűdről van szó, hanem hogy milyen az intenzitása, s hogy milyen intenció tapintható ki mögötte. Mert nincsenek kizárólagosan romantikus magatartástípusok, csupán az általános antropológiai jegyek,

pszichikai vagy morális indítékú affektusok romantikus minőségéről beszélhetünk. Ahol az adott attitűd az élmény szokatlanul magas hőfokára utal, s ahol az „Átéles-Alany” (Pethő Bertalan) önreflexiójában benne rejlik az „Egy”-ség teremtő dinamika: akár a világban való feloldódásnak, akár az ego határtalan kiterjesztésének, a világ szubjektum általi birtokbavételének a vágya, ott romantikus attitűdről van szó.

Petőfihez visszatérve: nem minősíthetők tehát romantikusnak a lelki béke igényének és megtalálásának lírai, illetőleg publicisztikai dokumentumai, mint például a Vörösmartyval kiéleződött konfliktusát „rendező” publicisztikai írása és *A hegyek közt* című verse. Jöllehet a Vörösmartyhoz címzett hírlapi levele záró mondatában megfogalmazott magatartáseszmeny – miszerint „Én magammal akarok békében élni, nem

Petőfi Sándor A hegyek közt

Ott alant, alant, a mélyben,
A kék messzeség ködében,
Ott a város... csak úgy rémlik,
Mint a múlt, amelyet félig
Átadott immár a lélek
A felejtés éjjelének.
Kinn vagyok a természetben,
Fönn magasra nőtt hegyekben;
Magas e hely, itt pihen meg
Koronként a vándor felleg,
S ha itt volnék éjjelenként,
Csillagokkal beszélgetnék.
Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
A kék messzeség ködében,
A város távol zajában
Hagytam gondod, hazám s házam!
Ott lenn hagytam minden gondot,
Mely szívem fölött borongott,
Melynek sötét árnyékában
Mint rideg kőszikla álltam.
Ne bántsatok, ne bántsatok,
Ha egy rövid napot lopok
A magam multságának,
Hisz eleget élek másnak!...
Minden lenn maradt, ami bánt,
Nem hoztam föl magammal mást,

Csak ami boldogságot ad,
Kedvesemet és lantomat.
Kedvesem, ki egy személyben
Asszony s gyermek, örömeben
Jön és megyen, pillangót úz,
Virágot szed, koszorút fűz,
Majd eltűnik, majd előjön;
Ugy lebeg a hegytetőkön,
Mint egy álom tüneménye,
Mint e rengeteg tündére.
Én merengve, oh természet,
Örök szépségedre nézek,
S szemeimnek bámultában
Néma, de szent imádság van.
Mint felém repeső szivek,
Rezgenek a falevelek,
S ábrándos suttogásukban
Mennyi kedves, szép titok van!
Fáktól vagyok körülveve,
S mint édes fia fejére
Áldó keze az atyának,
Ugy hajolnak rám az ágak.
Istenem, de boldog vagyok!
Majd, hogy sírva nem fakadok.

Zugliget, 1848. szeptember 8.

a világgal.” – önértéke éppoly vitathatatlan, miként *A hegyek közt* költői nyelvének esztétikai minősége, mind az egyik, mind a másik önreflexió mélyebb értelmet nyer, ha felidézzük életrajzi-történelmi háttérüket is.

Hogyan fonódik össze Petőfi irodalmi életműve politikai tevékenységével?

Petőfi politikai szerepkérésének jó példái a *Dicsőséges nagyurak...* és *A királyokhoz* című költeményei. Előbbi már csak azért is megkülönböztetett figyelmet érdemel, mert iskolapéldája annak, hogyan lehet egy mű részleteit politikai célokra felhasználni egészének ismerete nélkül. 1848 márciusában a versnek csak az első fele kerül a pozsonyi országgyűlés követéinek asztalára, s miután az urakat parasztlázadással

fenyegető strófiákkal egyidejűleg elterjed a „rémhír”, mely szerint Petőfi negyvenezer kaszás élére állt, kedvező fordulatot vesz a jobbágykérdés megoldását sürgető törvényjavaslat vitája. A kortársak csak a pozsonyi események után tudhatták meg, hogy a költőnek – aki az idézett versében ezeket a sorokat is leírta: „Nemes urak, ha akartok / Jőjtek, / Itt a kezünk, nyujtsátok ki / Kezetek.” – nem a lázítás, hanem a történelmi kompromisszum felajánlása volt a célja. Ez a céltudat vezette akkor is, amikor – 1848 márciusa végén – ezzel a refrénnel zárta *A királyokhoz* című költeményének szakaszait: „Nincsen többé szerezett király!”. Érdemes felidézni, miután e verse miatt a „békés forradalom” féltőinek ösztöze zúdult rá, a személye elleni sajtóhadjáratra miképpen reagált:

Petőfi egyensúlyt próbált teremteni lázadó, lázító forradalmár indulatai és a hatalmi erőviszonyokat mérlegelő politikusi felelősségtudata között.

Petőfinek a mesterével, a Szózat költőjével szemben felizzó indulata – ha nem is igazolható – mégis érthető és méltányolható. Politikai realitásérzékét bizonyítja, hogy nem vonja kétségbe az országgyűlési képviselők többsége által támogatott kompromisszum indokoltságát, de a költői hivatástudatával tökéletes szinkronban működő erkölcsi meggyőződését nem tudja és nem is kívánja a politikai racionalitás követelményeivel egyeztetni.

„[...] a monarchiának van még jövője nálunk, sőt mostanában elkerülhetetlen szükségünk van rá, ezért nem kiáltottam ki a respublikát, nem lázítottam (mint rám fogják), csak megpendítettem az eszmét, hogy szokjunk hozzá. Ennél többet tennem esztelenség lett volna, ennyit tennem a haza- és

emberszeretetet kényszerített a magam fölálkozásával is. Igen, a haza- és emberszeretet. Átalakulásunk mindenestre vérbe fog kerülni, arról szó sincs; azon kell hát lennünk, hogy minél kevesebb vérbe kerüljön, s erre a legcélszerűbb eszköz, az új eszmét lassanként, apródonként

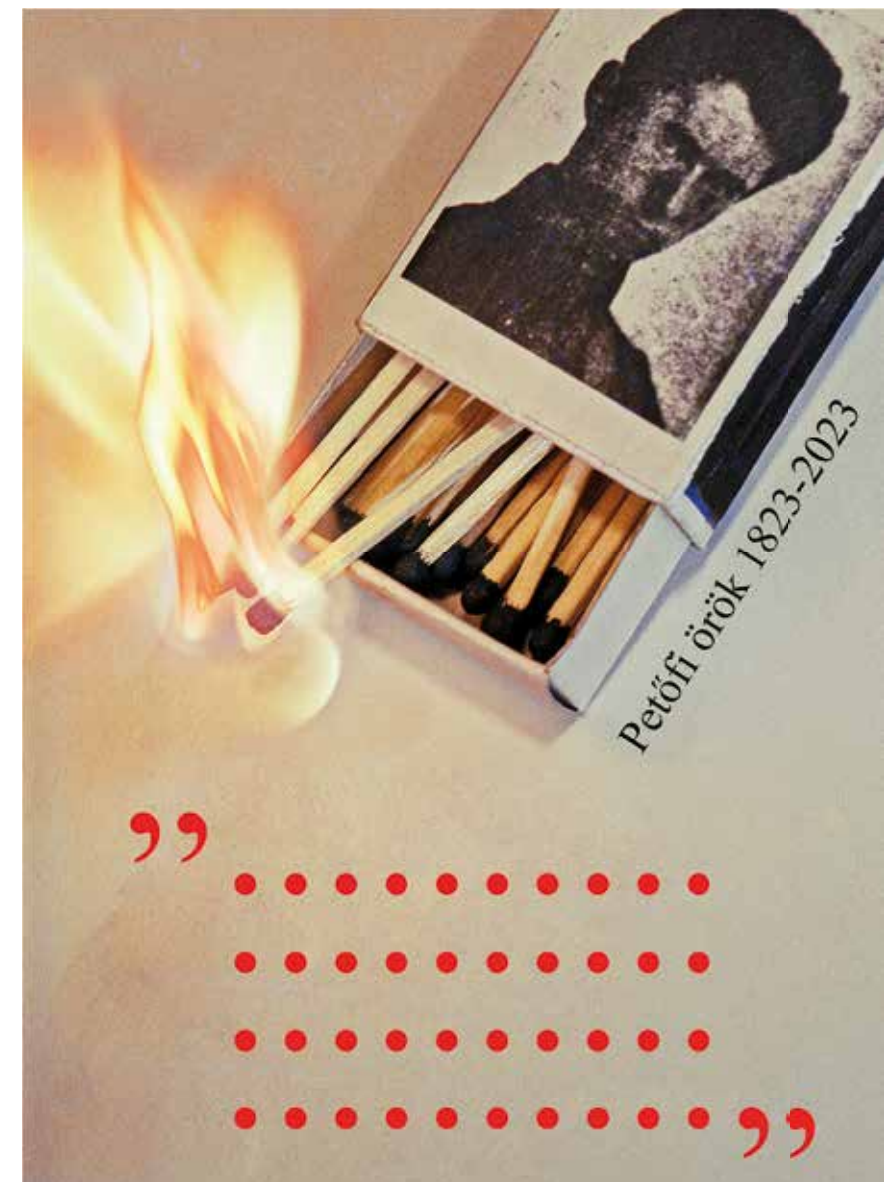

▲ Lonovics László: „Itt van az ősz, itt van újra...”, farostelemez, olaj, 100x70 cm, 2022 (forrás: Petőfi-költészet a kortárs képző- és iparművészetben, a Kecskeméti Katona József Múzeum kiállítása, az alkotó engedélyével)

terjeszteni, megkedveltetni. Jaj nekünk, ha egyszerre berohan ajtóstul! akkor nem lesz kenyérünk, mert a vérfolyamok elmosásuk vetéseinket!”
(PETŐFI Sándor, *PEST, MÁJUS 27. 1848.*, Életképek 1848. június 11. = *Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése*, sajtó alá rend., utószó és jegyz. MARTINKÓ András, Szépirodalmi, Budapest, 1974, 276.)

Petőfi Vörösmarty Mihállyal való politikai szembeállítását is versben fogalmazta meg. Mi indította arra, hogy a nyilvánosság előtt szembe forduljon mesterével, akinek döntő szerepe volt abban, hogy bekerülhetett a pesti irodalmi életbe, s akivel később is baráti kapcsolatot ápolhatott?

A *Vörösmartyhoz* című vers esetében a legrafináltabb elemző módszerrel sem lehetne elkülöníteni egymástól a poétikai és az életrajzi-történelmi szempontú értelmezés értékszempontjait. Nem csak azért, mert a hétszer ismétlődő refrén – „Nem én téptem le homlokodról, / Magad tépted le a babért” – a történeztől és a filológustól egyaránt magyarázatot igényel, hanem mert ez a magyarázat nem kerülheti meg sem a költemény mottóját, sem azt a – már idézett – kommentárt, amelyben maga Petőfi a saját lelki békéjének igényét („Én magammal akarok békében élni, nem a világgal.”) etikai axiómaként fogalmazta meg. Kezdjük a mottóval, amelyben a költő arra a konkrét történelmi eseményre utal, „Midőn a nemzetgyűlésben augusztus 21-én a hadügyben a többséggel szavazott”. A történeész nézőpontjából ezúttal elég csak arra utalnunk, hogy ezzel a kényszerűen defenzív határozattal kerültek vissza a hadügyek Bécs hatáskörébe, s teremtődtek meg a jogi feltételei annak, hogy a Habsburg császár majd törvényesnek tekintse a magyar szabadságharc vérbe fojtására szervezett akcióit. Vörösmartynak és a független népképviselői országgyűlés törvényjavaslatot megszavazó tagjainak politikai jóhiszeműségéhez ugyan nem férhet kétség, hiszen ők ezzel a döntésükkel csak időt akartak (és tudtak is!) nyerni a Béccsel szembeni katonai ellenállás megszervezéséhez, Petőfinek a mesterével, a *Szózat* költőjével szemben felizzó indulata – ha nem is igazolható – mégis érthető és méltányolható. Politikai realitásérzékét bizonyítja, hogy nem vonja kétségbe az országgyűlési képviselők többsége által támogatott kompromisszum indokoltságát, de a költői hivatás

tudatával tökéletes szinkronban működő erkölcsi meggyőződését nem tudja és nem is kívánja a politikai racionalitás követelményeivel egyeztetni.

Alig több, mint két hét telik el a *Vörösmartyhoz* címzett költői vádirat publikálását követően, amikor a sors újra felkínálja számára a lehetőséget, hogy válasszon a politikai (történelmi) szerepvállalás kockázata, illetőleg a magánélet és a természet összhangját kínáló létállapot között.

A tavasz óta minden szervezett politikai akciótól és minden politikai szervezettől távolmaradó költő most eljár az Egyenlőségi Társulat üléseire, és szeptember 8-án őt is felveszik a „honvédi sereg” fővezére mellé kinevezendő tisztek listájára. Éppen azon a napon – házasságkötésének első évfordulóján, amikor már tudja, hogy hitvese gyermeket vár –, amikor néhány napos pihenésből alighogy

▲ Káldor Katalin: *Az örök forradalmár – Petőfi*, egyedi technika, 70x100 cm, 2022 (forrás: *A velünk élő Petőfi*, a MANK Galéria kiállítása)

visszatérve *A hegyek közt* című versében vonja meg saját személyes és hazája politikai sorsának mérlegét. Egyszerre vonzza a közélet viharos erejű sodrása és a családi-magánemberi boldogság lehetősége, de lírikusként azt is tudja, hogy bármelyiknek a vonzereje bizonyulna is erősebbnek, a romantikus költő pózát kellene magára öltenie. Ahelyett azonban, hogy az egyik vagy a másik sorslehetőség mellett döntene, ezúttal is a kettő szintézisét teremti meg. Az utolsó sorok („S mint édes fia fejére / Áldó keze az atyának, / Ugy hajolnak rám az ágak. / Istenem, be boldog vagyok! / Majd, hogy sírva nem fakadok.”) romantikus hangszerelésűnek tűnnek, de a kompozíció közepén elhangzó mondat („Ne bántsatok, ne

bántsatok, / Ha egy rövid napot lopok / A magam multságának, / Hisz eleget élek másnak!...”) jelentéstartalma kisugárzik a verszárlatra is.

A felelősségérzettel és küldetésstudattal rendelkező ember számára az egyedül lehetséges, de mindenki által elérhető teljesség lírai megvalósítása ez.

***A hegyek közt* című versében vonja meg saját személyes és hazája politikai sorsának mérlegét.**

▼ Budaházi Tibor: *Petőfi emlékének*, akril, vászon, 40x40 cm, 2020 (forrás: *A velünk élő Petőfi*, a MANK Galéria kiállítása)

Néhány gondolat *Az apostol* olvasatairól

Az *apostol* keletkezéstörténete az utókor számára tele van feltáratlan, feltárhatalan mozzanatokkal. Kerényi Ferenc kritikai *Petőfi-életrajzában* (KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Osiris, Budapest, 2008, 393) úgy fogalmaz, hogy a költő 1848 nyarán, amikor „a verstérképen úr tátong”, és „Petőfi neve eltűnt a hírekből”, írja meg hosszú elbeszélő költeményét, melyet a korábbiakhoz képest szokatlan csend fogad. A keletkezés- és kiadástörténet szakaszaival azóta sem vetett számot a *Petőfi-filológia*. Az Arany Jánosnak címzett 1848. augusztus 16-i levelében, az egyetlen olyan szövegben, melyben a mű születéséről szólt, Petőfi például jóval hosszabb terjedelmet, mintegy háromezernégyszáz sort vetít előre, s ebből szeptemberre, a befejezés idejére csupán

kétezerkilencszázhuszonegy sor maradt. Mi történt a hiányzó, mintegy ötszáz sorral? Mit és miért törölt Petőfi a szövegből? Hogyan merete felvállalni Emich Gusztáv 1850-ben, hogy kiadja a Szendrey Júliától kapott kéziratos költeményeket, *Az apostollal* együtt, amikor nyilvánvaló volt Petőfi körözése, és sokkal kisebb vétségeikért is nyomtatványokat koboztak el? Igaz, hogy Emich erősen csonkított és módosított gyűjteményt készült sajtó alá adni, és a korrektor, Kecskeméthy Csapó Dániel ennek következtében számos politikai költeményt kihagyott, rövidített, átformált. Tervben volt ugyan egy külföldi, lipcsei, teljes szövegű változat is, ennek sorsáról azonban semmit sem tudni. Mindezt Lévy József írja Arany-nak 1851. augusztus 3-án. A megcsonkított kötetet, amely végül csak 1852-ben valósult meg, még így

Hász-Fehér Katalin

▲ Drozsnik István: *Mr. Chagall lehidalt, amikor Petőfit olvasott*, pasztell, papír, 70x100 cm, 2017 (forrás: *A velünk élő Petőfi*, a MANK Galéria kiállítása)

Arany valahogyan hozzájuthatott az eredeti Petőfi-féle kéziratához. [...] költőileg, esztétikailag rangos alkotásnak tartja, s arra is vannak nyomok, még ha bizonytalanok és filológiailag alátámaszthatatlanok is, hogy a költemény eszmeisége évekig foglalkoztathatta.

▼ Könyg Róbert: *Az apostol I.*, filctoll, papír, 30x25 cm, 2004 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

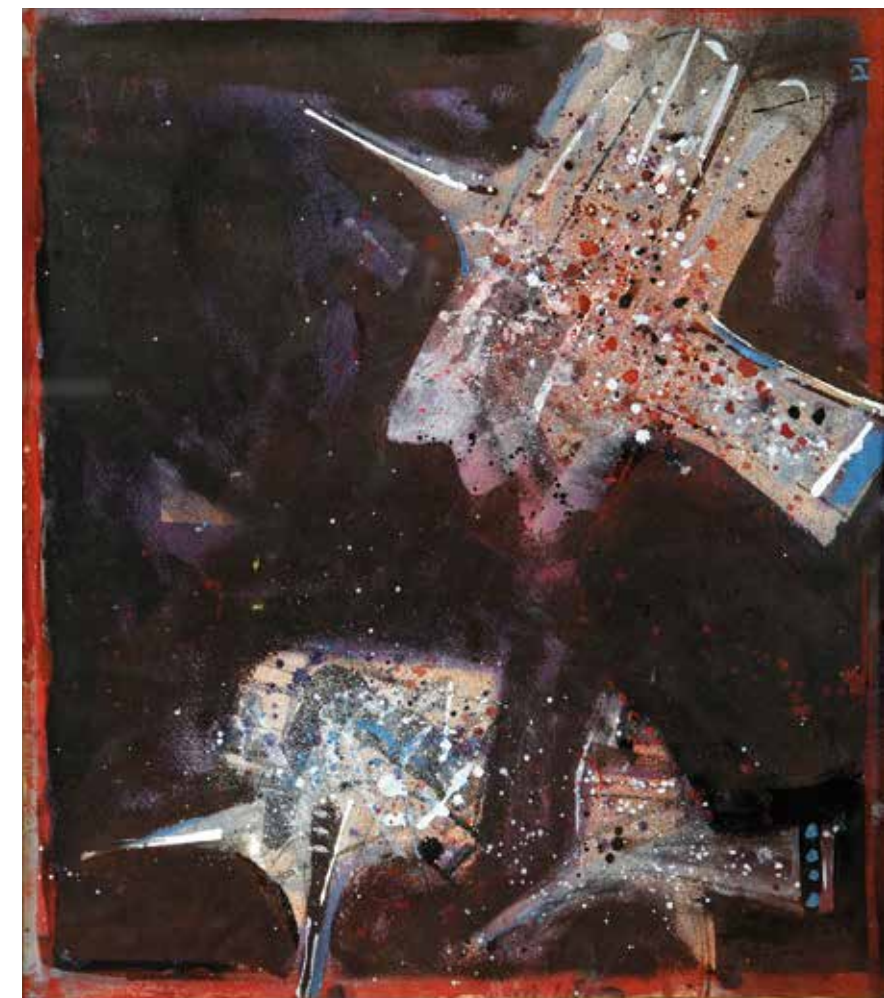
is bezúzták. Ez év júliusában Arany János, ismét Lévay Józseftől, a maga és Szász Károly számára „per sundám-bundám”, vagyis titokban szerzett egy-egy példányt mind a nyolcadrétű, egykötetes, mind a tizenhatodrétű, kisebb, kétkötetes zsebváltozatból. Szász Károly példányait ma az OSZK őrzi, és egy változatot mindkét formátumból a PIM mondhat magáénak, mindössze ennyi maradt meg az elkobozott

mennyiségből. Arany tulajdonának nyoma veszett, ám az 1850-es években két kézíratos másolat is készült róla. (lásd Kiss József, *A Petőfi-költemények kiadásának története 1850–1945*, Magyar Könyvszemle 1979/1., 43–61.) *Az apostol* tehát először hiányosan és módosítva jelent (volna) meg, olyan betoldásokkal, melyek Szilvesztert több helyütt örülként bélyegzik meg. Új Petőfi-kiadás 1858-ban látott napvilágot, de ez nem tartalmazta sem *Az apostolt*, sem a költő forradalmi verseit. Egy 1862-es – ismét csonkított és erősen deformált – kísérlet után, melyről az alábbiakban még szót ejtünk, az első olyan kiadás, amely a királygyilkosságra buzdító költeményeket még mindig nem merete felvállalni, de *Az apostol*nak már teljes és pontos szövegét hozta, 1874-ben, Greguss Ágost sajtó alá rendezésében került a közönség elé.

A mű befogadástörténetét feldolgozó szerzők (többek között Tamás Anna és Margócsy István) bő adatlással tárgyalják, hogy a költeménynek kezdetektől fogva milyen elutasításban volt része – furcsa módon nem is annyira a politikai rendőrség, mint a saját olvasói és kritikai kör részéről – mind ideológiai, mind esztétikai szempontból. Ennek egyik oka a 19. század közepén, s különösen a Bach-korszakban a morális, vallásos és esztétikai értelemben vett megbékélés követelménye, vagyis a pesszimizmusnak a „rút” esztétikai kategóriájába való besorolása volt, ami miatt többek között Arany János 1856-os verseskötetét (*Kisebb költemények*) és Madách Imrétől *Az ember tragédiáját* is túl sötét világnézettel vádolta a kritika; másik oka a politikai félelem volt, de a mű századfordulós és két világháború közötti értelmezéseit áttekintve további – narratológiai, műfaji, poétikai, szerkezeti, ideológiai – indokok is összegyűjthetők. Jókai 1892-ben úgy véli, hogy Petőfi meghasonlotan írta a költeményét, mely „nem a mi észjárásunk, nem a mi vérünk, idegen valami”; Gyulai Pál szerint az egész költemény zűrzavaros, „azt sem tudjuk, hogy tulajdonképpen mit akar”. Horváth János

a Petőfi-monográfiájában kettéválasztja a szöveget: a sanyarú gyermek- és ifjúkorról szóló részeket tartja sikerültebbeknek, míg a lázadó Szilveszter szerinte „erkölcsi bénaságban szenved”, és a politikai irányzatosság szócsöve lesz. (HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Pallas, Budapest, 1922, 479–484.) Bőven lehet sorolni még az elítélő kitételeket: például Ferenczi Zoltán Petőfi-monográfiáját (1896), melyben Szilvesztert élheterlen rajongónak mondja, vagy Császár Elemér egyetemi előadásait (1934–35), ahol a mű tragikumát a hős pipogvaságából eredezteti.

Az apostol esztétikai értékét mindössze két szerző nem vonja kétségbe a 19. és 20. század közepe közötti évtizedekben. Arany János szó szerint nem mondta ki, hogy a költeményt Petőfihez méltó műnek tekinti, de 1862-ben, amikor Müller Gyula *Nagy Naptár*ban (Beimel és Kozma, Pest) a munka soronként több hibával, gondatlansággal, kihagyással, hamisítással megjelent, indulatos bírálatot írt saját hetilapjában, a Szépirodalmi Figyelőben. A mű eszmeiségét és üzenetét szerinte már azért sem szabad átrajzolni, mert „egy oly író, mint Petőfi, megérdemli, hogy tiszteletben tartásuk meggyőződéseit, s ha ő feketét mond, ne igyekezzenek fehérre mázolni”. A kihagyásokat „parancsoló kényszerűség” igazolhatja, a változtatásokra azonban nincs mentség. „Nagy becsű művet – írja – alig lehetett volna tökéletlenebbül adni ki.” Sorról sorra mutatja ki az ortográfiai, prozódiai, tagolási, vers-tani, jelentéstani torzításokat, mindezt olyan forrás alapján, „melynél senki sem mutathat elő hitelesebbet”, ami azt jelenti, hogy Arany valahogyan hozzájuthatott az eredeti Petőfi-féle kéziratához. Mindebből kiviláglik, hogy költőileg, esztétikailag rangos alkotásnak tartja, s arra is vannak nyomok, még ha bizonytalanok és filológiailag alátámaszthatatlanok is, hogy a költemény eszmeisége évekig foglalkoztathatta. A Koszorú című hetilapjában – a szöveggörnyezettől idegen módon – két olyan egyén haláláról is hírt ad, akiket Petőfi Szilveszteréhez hasonló eszmék vezéreltek. Az egyik az olykor Père-nek, vagyis

Atyának nevezett Barthélemy Prosper Enfantin volt, aki saint-simonista eszmék alapján hozta létre a saját társadalmegváltó szektáját az 1820-as évek végén. Az Europa című lipcsei német hetilap, ahonnan Arany a hírt átvette, bővebben fogalmazott, Arany azonban egyetlen mondatra szűkítette, és éppen Petőfi címét építette be a tudósításba: „Enfantin atya, az egykori st. simonista apostol, meghalt” (Koszorú 1864/12., 287).

▲ Püspöky István: *Szabad madarak Petőfinek*, olaj, farost, 40x50 cm, 1988 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

Jókai volt a másik olyan 19. századi szerző, aki 1892-es, említett írásában úgy nyilatkozik, hogy „mint költemény, méltó a szerzőjéhez”.

A másik hasonló híradás (Koszorú 1865/7., 167) Proudhon haláláról szólt. Az ugyancsak az Europa című lapból átvett cikket Arany ismét rövidítve és módosítva hozta: Proudhont nem „anarchistának”

▲ Kiss Katalin: *Táj (csata után)*, gyapjú, szövött kárpit, francia gobelin technika, 4-es sűrűség, 100x100 cm, 1999 (forrás: *A velünk élő Petőfi*, a MANK Galéria kiállítása)

nevezi, mint a németek, hanem „publicistának”; megtartja a hír azon részét, miszerint a feleség és a két árva mindössze kilenc frankot örökölt atyjuk után, miközben az általa jegyzetelt Bibliát harmincezer frankért bocsátották árverésre. Arany tehát mintha kereste volna, és próbálkozott volna a karakter racionális, referenciális mintáinak felderítésével.

Jókai volt a másik olyan 19. századi szerző, aki 1892-es, említett írásában úgy nyilatkozik, hogy „mint költemény, méltó a szerzőjéhez”. További mondataiban azonban úgy véli, Petőfi elment a radikalizmus szélső határáig, ahonnan nem vezetnek további utak. Talán éppen *Az apostol* alapján rajzolta meg 1862–63-ban, a *Politikai divatok* című regényében

Petőfi egyik alteregóját, a szabadságharcot túlélő, de az új viszonyok között helyét nem lelő Pusztafi alakját.

A recepciótörténeti körkép további részletes elemzésére jelen esetben nincs módunk, ezért csupán arra szorítkozunk, hogy az értelmezési irányokat tekintsük át. Az életrajzi háttérű megközelítés – Petőfi szabadszállási követválasztási kudarca és házassága, illetve Petőfinek a Szilveszterrel való azonosítása – kezdetektől máig része az interpretációknak, olyannyira, hogy amikor Martyn Ferenc az 1960-as években illusztrációkat készített a műhöz, Szilveszter arcként Petőfit rajzolta meg. Az életmű kontextusában való elhelyezés – elutasító, elfogadó, vagy éppen kitüntető módon, ahogyan azt az utóélet adott

Talán éppen *Az apostol* alapján rajzolta meg [Jókai] 1862–63-ban, a *Politikai divatok* című regényében Petőfi egyik alteregóját, a szabadságharcot túlélő, de az új viszonyok között helyét nem lelő Pusztafi alakját.

korszaka éppen megkívánta – szintén szerepet játszik a mű jelentésrétegeinek feltárásában, de fordítva is igaz: *Az apostol* megítélése mindenkor hatással volt az egész költői opusz hangsúlyainak kijelölésére. A stílustörténeti és a világirodalmi környezet, a mű romantikus vonásai, illetve Dickens, Balzac, Eugène Sue vagy Victor Hugo munkáival való párhuzamai csak néhány tanulmányban, ott is mellékes szempontként kerülnek elő. Vannak, akik kifejezetten elutasítják e kapcsolatokat, mint például Pándi Pál, aki a realista tendenciákat sokkal erőteljesebbnek tekinti a műben, vagy Turóczi-Trostler József, aki úgy véli, hogy az angol és francia hatásokkal szemben *Az apostolban* is a „népies képzelet munkálása” az erőteljesebb. A motívumrendszerek, a narratológiai és a műfaji kérdések, vagyis a szigorúbb értelemben vett poétikai szempontok szintén csak néhány tanulmányíró foglalkoztattak (Zentai Máriát, Kássa Pétert, Szegedy-Maszák Mihályt, Margócsy Istvánt). Voltak, akik kulcsszöveggé olvasták, Tánicsics Mihály sorsa köré szöve a magyarázatokat, míg Forgács László 1960-ban az egész korabeli Magyarország helyzetét pillantja meg a műben.

A legerőteljesebb vonulatot az esztétörténeti megközelítések képezik – láttuk, hogy már Arany János is (talán) efelől gondolkodott a szövegen. Turóczi-Trostler József egyértelműen saint-simonista háttérrel von Szilveszter eszméi mögé, míg Pándi Pál tagadja, hogy Petőfinek köze lett volna az utópisták „fellegjáró” terveihez, és sokkal konkrétabb társadalmi programot feltételez a szöveg mélyrétegében. Ismeretes Lukácsy Sándor és Fekete Sándor 1970-es években kezdődő hosszú vitája is a kérdés körül. Fekete Sándor saint-simonizmusból kiinduló munkáival szemben Lukácsy több tanulmányában is a francia forradalmi elméletek, illetve Babeuf és Buonarroti nézeteit tekinti relevánsabbnak.

E kérdéshez, úgy vélem, érdemes a korabeli sajtó anyagát is áttekinteni, melyek Petőfi olvasmányai között vagy a közbeszédben ott szerepelhettek. Például a Pest-Budán Rosenthal Sámuel által kiadott

Der Spiegel című német divatlap, melynek melléklapja, a Der Schmetterling 1833-ban, a 14. számban arról értesít, hogy Genfben hogyan vonultak fel a saint-simonisták a jellegzetes apostoli öltözékben, hogyan kezdtek nyilvánosan republikánus eszméket prédikálni, míg a tömeg szét nem zavarta őket. Korábban, 1832-ben a Jelenkor egy németországi, mainzi hírt közölt, hogy hogyan jelent meg itt is e mozgalom „néhány apostola”. Ugyancsak a Jelenkor számol be arról, hogy Enfantin atyával az élen a szekta irányító testületét negyven apostol alkotja. Az 1840-es években a hazai lapok, köztük

▼ Mikosovits László: *Illusztráció Petőfi Sándor Az apostol című elbeszélő költeményéhez*, papír, szitanyomat, 36,5x28 cm, 1978 (forrás: *Petőfi költészete a kortárs képző- és iparművészetben*, a Kecskeméti Katona József Múzeum kiállítása, az alkotó engedélyével)

Petőfi alteregója

1832. május

Az „apostol” és a „mártír” nem egészen azonos minőség; az egyik a hitéért cselekvő, a másik a hitéért üldöztetést elszenvedő egyén. Szilveszternek a történet során – családja elvesztése, bebörtönzése és a nép megvetése révén – a mártírsors jut, miközben ő, szereptévesztő módon, továbbra is cselekvő egyénként, apostolként tekint önmagára, s az ebből fakadó disszonancia készíti őt végül az Úr megtagadására és elátkozására.

az Erdélyi Híradó Proudhonról hoznak tudósításokat, többek között arról, hogy hogyan nevezett a bírósági tárgyalásán minden magántulajdont rablásnak. 1848. június 18-án a Budapesti Híradó számol be a párizsi követválasztás eredményeiről, miközben Pierre Leroux-t „egy metaphisicus rajoskodó philosoph”-nak nevezi, „ki magát egyenesen Jézus utódjának tartja”.

Ratzky Rita joggal hivatkozik arra, hogy a népmegváltó eszmék hirdetői gyakran hitték magukat apostoloknak, sőt a kifejezést maga Petőfi szintén használta önmagára. Ratzky Szilveszter alakjában krisztusi vonásokat vél felfedezni, meghurcoltatását pedig „kálváriaként” értelmezi. (RATZKY Rita, *Az apostol = Nemzeti romantika és európai identitás. Tanulmányok a romantikáról*, szerk. CSÉVE Anna, PIM, Budapest, 1999, 89–96.) Ez az evangéliumi olvasat azonban néhány narratológiai és szerkezeti tényező folytán el is bizonytalanodik. A nagyon hangsúlyos elbeszélői közbevetések ugyanis, amelyek Szilveszter sorsát, helyzetét erős részvétellel kommentálják, éppúgy interpretálhatók a saját történetét harmadik személyben mondó Szilveszter (belső?) beszédeként, vagyis közvetett idézetként, melyek a művet részben Szilveszter önelbeszélésévé avatják. Más fényt vetnek a szenvedéstörténetre az Úrral való beszélgetés jelenetei is, melyek minden esetben egyoldalúak, egyirányúak. Az Úr soha semmilyen formában nem válaszol Szilveszternek, nem bízza meg őt semmiféle küldetéssel. Egyetlen jelenet van a XI. énekben, amikor az Úr – a narrátor szavai szerint – a mártírok könyvébe írja be Szilveszter nevét.

Az „apostol” és a „mártír” nem egészen azonos minőség; az egyik a hitéért cselekvő, a másik a hitéért üldöztetést elszenvedő egyén. Szilveszternek

a történet során – családja elvesztése, bebörtönzése és a nép megvetése révén – a mártírsors jut, miközben ő, szereptévesztő módon, továbbra is cselekvő egyénként, apostolként tekint önmagára, s az ebből fakadó disszonancia készíti őt végül az Úr megtagadására és elátkozására. Ratzky a *Jónás* könyvét említi a művel kapcsolatban, jómagam – éppen a transzcendens küldetés, a megbízatás elmaradása miatt, elfogadva Szegedy-Maszák Mihály meglátását is Szilveszter deformált Krisztusalakjáról (SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Világkép és stílus Petőfi költészetében*, Irodalomtörténeti Közlemények 1972/4., 441–456) – inkább egy ironikus befejezésű Jób-történetet látnék bele Szilveszter sorsába. A király elleni merénylet is a Teremtő elleni lázadásként olvasható, hiszen a mindenkori király az Úr felkentje, bizonyos esetekben az apostoli cím viselője.

A narratológiai, szerkezeti és poétikai sajátosságok afelé mutatnak, hogy Szegedy-Maszák Mihály, Z. Kovács Zoltán, de különösen Margócsy István javaslata alapján érdemes lehet *Az apostolt* az írónia működésének jegyében újraolvasni. Nemcsak a tartalmi és eszmei értelmezés lehetséges újdonságai miatt, hanem a Margócsy által radikálisnak nevezett poétika részletesebb felfedése céljából is, ami Petőfi utolsó időszakának költői, esztétikai, műfaji újításait, útkereséseit tárhatja fel. Ugyanilyen fontos lehet a régebbi tanulmányírókra figyelni, hiszen úgy tűnik, e sokféle olvasatot a szöveg azon „nem-konkretizáló”, vagyis helyszíneket, időpontokat be nem azonosító sajátossága képezi meg, amire Pándi Pál figyelt fel, és ami véleményem szerint *Az ember tragédiájára* emlékeztető módon teszi szimbolikus, nyitott, sokrétű és modern költeménnyé *Az apostolt*.

◀◀ Ferdinánd Judit: '48 emlékére, filctoll, papír, 70x50 cm, 1987 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

Petőfi– inspiráció

Lövétei
László László

Elfogultan szeretem Arany János *Arkádia-féle* című versét: „Én is Arkádiában... szét! / Magas hangból kezdetem – / Engem sem a gólya költött! / Nagy dolgokra születtem: / Jártam egykor, mint akárki, / Négykézláb, / S vagyok mostan, mint sokan nem, / Ép-kézláb” stb. Ékesen bizonyítja ez a vers is, hogy Arany nemcsak karót nyelt, szigorú, szoborszerű, a nemzet súlyos problémái fölött borongó „klasszikus”, hanem pompás humora is van, öniróniája pedig egyenesen irigylésre méltó. Örömben írtam tehát én is egy *Arkádia-féle*t, ellopva Aranytól a vers külső formáját. S mivel Berzsenyi *Életfilozófia* című verse szintén Arkádiával kezdődik („Én is örömmre születtem / Arcadia berkében, / Rózsapárnán szenderegtem / Cypris ambrás ölében. / Az arany század istene / Pásztorai közé kene”), egy darabig azt hittem, hogy Arany Berzsenyiből inspirálódott a maga Arkádiás versében, mindössze a vers külső formáján módosított egy keveset. Áldott szerencse, hogy nem galyodtam bele végérvényesen ebbe a témába (pedig

még Schillert is belekevertem a dologba, mint aki „Auch ich war in Arkadien geboren” kezdetű versével bizonyára kiindulóponként szolgálhatott Berzsenynek), hanem inkább elolvastam Petőfi összes versét. És íme, mit írt ez az alig huszonegy éves fiatalember 1844 elején *Egri hangok* című versében: „Földön hó, felhő az égen – / Hát hiszen csak hadd legyen! / Rajta nincsen mit csodálni, / Télen ez már így megyen. / Én ugyan nem is tudnám, hogy / Tél vagyon, / Ha ki nem pillantanék az / Ablakon”... De hiszen ez a versforma pontosan Arany János *Arkádia-féle* című versének a formája! Szinte látom is magam előtt Arany Jánost, ahogy az 1853-as év kezdetén, télen, Petőfit olvasgatja, aztán kölcsönvesz tőle formát is, hangot is! Bizony, így megy ez, kedves Olvasó: az ember nem is sejti, hogy egy Arany-verset utánozva tulajdonképpen Petőfiből inspirálódik!

Petőfi Sándor Egri hangok

Földön hó, felhő az égen –
Hát hiszen csak hadd legyen!
Rajta nincsen mit csodálni,
Télen ez már így megyen.
Én ugyan nem is tudnám, hogy
Tél vagyon,
Ha ki nem pillantanék az
Ablakon.

Itt benn ülök a melegben,
Környékez sok jó barát,
Töltögetve poharamba
Egri bércek jó borát.
Jó barátok, jó borocska
Kell-e más?
Kebleinkben a kedv egy-egy
Óriás.

Kedvemnek ha magja volna:
Elvetném a hó felett,
S ha kikelne: rózsaeerdő
Koszorúzná a telet.
S hogyha földobnám az égre
Szívemet,
Melegítné a világot
Nap helyett! –

Ide látszik a hegy is, hol
Dobó a hír könyvibe
Nagy neve örök betűit
Török vérrel írta be.
Hej, az volt ám még az ember,
Biz az ám!
Míg olyan lesz, sok víz elfoly
A Dunán.

Elvirült már a magyarnak
Tettvirágos tavasza!
Hosszu gyáva tespedésben
Pang, sínlődik e haza.
Megjövend-e még az elszállt
Kikelet?
Lesz virány e régtől puszta
Hon felett?

Eh de hagyjuk, hagyjuk ezt most!
Úgyis ritkán vígadok;
E napot ne háborítsák
Legalább a bánatok.
S a sopánkodásnak ugysincs
Sikere,
S mit tehet mást a lant gyöngye
Embere?

El tehát a hon bajával,
Most ez egyszer el velem!
A kitört bút minden ember
Új pohárral öntse le.
Új pohár bort hát, barátim,
Új pohárt!
S ismét újat, az előbbi
Ha lejárt.

Igy!... de ím, mit veszek észre?
Egy század minden pohár:
A jelen hátam mögött van,
Lelkem a jövőben jár.
A jövőben vígan élek,
Boldogon!
Mert nem árva már az egykor
Árva hon.

Eger, 1844. február második fele

Petőfi tárgyi hagyatéka

Kalla
Zsuzsa

A Petőfi Irodalmi Múzeum mint intézmény különleges abból a szempontból, hogy irodalmi hagyatékokat őrző, klasszikus, hagyományos archívumoktól eltérően nem csupán az írók, költők kéziratait, könyvtárát, fotóit és dokumentumait őrzi, hanem a hozzájuk kötődő képzőművészeti műtárgyakat, portrékat, illusztrációkat vagy az írók által készített műalkotásokat. Ebben a gyűjteményi egységben, a Művészeti, Fotó- és Relikviatárban találjuk a személyes tárgyakat is – itt egy végtelenül színes tárgyegyüttessel találkozunk, ahol a bútoroktól, berendezési tárgyaktól a ruházatiig, az úti emlékekig, hangszerekig vagy az írók övező kultusz rekvizitumaiig minden megtalálható.

▲ Arany Jánosék kávéscsészéi, Petőfi ajándéka
(forrás: PIM, fotó: Birtalan Zsolt)

A legtöbb hagyatékból származó tárgy az örökösöktől kerül be a múzeumba – a leszármazottak, családtagok és muzeológus közös döntése, válogatása eredményeként. Petőfinek nem

maradt fenn, nem maradt egyben a hagyatéka. Öccse, Petőfi István őrzött meg néhány személyes tárgyat, és a Szendrey Júlia birtokában maradt emlékek kerültek még közgyűjteménybe lánya, Horváth Ilona jóvoltából.

Az 1847-ben, házasságkötésekor gondosan berendezett Dohány utcai lakás, majd a további pesti albérletek tárgyainak sorsa tehát nem ismert. Fennmaradt ugyan egy 1849-es foglalási és egy 1850-es árverési jegyzőkönyv, amely részletes bepillantást enged a fiatal értelmiségi házaspár hétköznapi környezetébe.

Sajátos kísérlet a másodunokatestvér, a festő Orlai Petrics Soma képe, a *Petőfi Pesten 1848-ban*, amely azt a lakást, a dolgozósarkot ábrázolja. Orlai éppen akkor érkezik haza bécsi festészeti tanulmányaiból, amikor Petőfiék már elhagyták a Dohány utcai lakást. Orlai

Petőfi István őrzött meg néhány személyes tárgyat, és a Szendrey Júlia birtokában maradt emlékek kerültek még közgyűjteménybe.

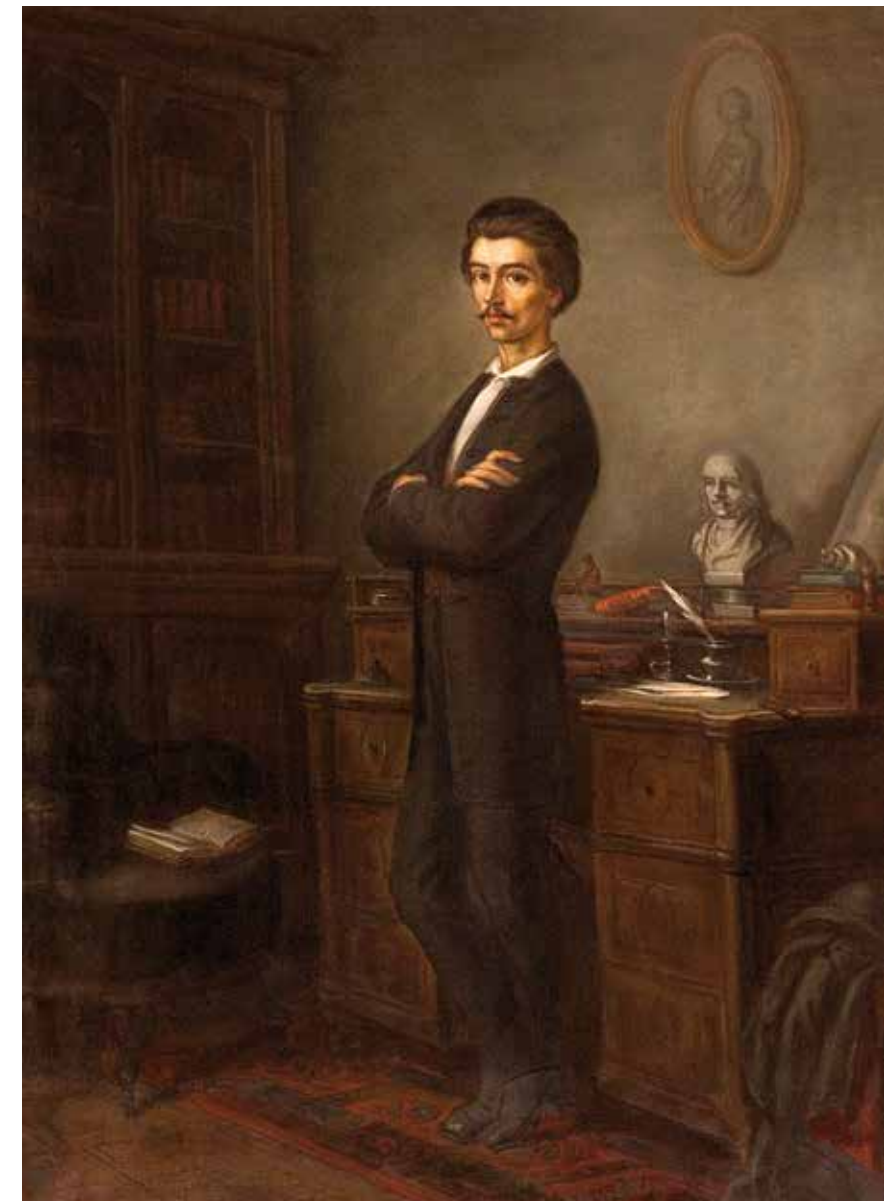
1848 októberében beköltözik a házaspár üresen álló szobájába, amely a szülei számára bérelt Zöldkert utcai lakás része volt. Itt alkalmá nyílhatott a költő tárgyainak, bútorainak megfigyelésére.

A hitelességnél – úgy vélem – fontosabb lehetett Orlai számára a kompozíció, az „írószentély” megörökítése. Az íróasztalon látható néhány fontos, jelentéssel teli tárgy: az asztal szélén égő szivar füstölög, míg Béranger büszkíti mellé egy apró méretű szobor kerül. Petőfiről köztudott volt, hogy előszeretettel hódolt a dohányzás szenvedélyének, az alkotás nélkülözhetetlen kellékei voltak számára jól kiszívott, értékes pipái. A pipa helyét elfoglaló szivar ezért valószínűleg fontos szimbólum: az archaikusabb, vidékesebb szokásrendbe illeszkedő tárgyat kiváló drágább, kifinomultabb dohánykellékekkel Orlai talán Petőfi szellemi világának franciásabb, európaibb elemeire utal.

A kép elkészültének időpontját valószínűsítheti az íróasztal kis pásztor-szobra, amely feltehetően Izsó Miklós 1861-es, *Furulyázó pásztor* című alkotásával azonosítható, s amelyet Orlai ugyanazon évben egy műegyleti sorsoláson nyert. A tárgy ekkor került a festő birtokába, majd a Petőfi pesti otthonát ábrázoló képre motívumként, vagyis a *Petőfi Pesten 1848-ban* című munka 1861-ben vagy azt követően keletkezhetett.

Maga a pásztorfigura tekinthető a népies Petőfire, vagyis a betyárvilág, a puszták, a falu, a népi életképek poétájára való utalásnak. A képen feltáruló szimbolikus utalások hálóját követi azokat a sztereotípiákat, amelyek a korai kultusz korszakától kezdődően szinte máig övezik a költő alakját, s melyek értelmében a szerelmi, a hazafias és a népies tematika hármassága meghatározó eleme költészetének. A bensőséges ábrázolás kettőjük szoros, Petőfi gyermekkorától haláláig tartó barátságának tükrözi. Ezekkel a búcsú-sorokkal köszön el a költő 1847-ben a Bécsbe induló Orlaitól: „Pingálj dühösen és szeresd veszettül téged szerető Petőfi Sándor bátyádat vagy öcsédet.” (*Arcpoetica. Petőfi Sándor életében készült képmásai*, összeáll., bev., ADROVITZ Anna – CSÉVE Anna – E. CSORBA Csilla – KALLA Zsuzsa, PIM, Budapest, 2012, 80.)

▼ Orlai Petrich Soma: *Petőfi Pesten 1848-ban* (forrás: PIM)

▲ Petőfi Sándor pipája
(forrás: PIM, fotó:
Birtalan Zsolt)

Petőfi váratlan, tragikus halála és az azt követő történelmi események következtében hagyatéka tehát elveszett. Mégis, amikor 1909-ben az emléket ápoló civil egyesület, a Petőfi Társaság megnyitja kiállítóhelyét, a Petőfi Házat a Bajza utcában, Jókai Mór egykori villájában, személyes tárgyak sokasága fogadja a látogatókat. Ez a tárgye gyűttes az 1860-as évektől induló közösségi gyűjtés eredményeként jön létre, az épülő kultusz mintegy közös műtárgyaként kerül a tárlatba. Barátok, ismerősök, szállásadók, múzsák sokasága ajánlja fel a költő ereklyeként őrzött tárgyait: amelyeket Petőfitől kapott, vagy amelyeket a költő nála használt. Jó példa erre az állítólagos „szülőágy”, ami ma kiskőrösi Petőfi Emlékmúzeum kiállításán látható. Az 1838-as árvíz után a tönkrement szülők Dömsödről Pestre költözve kénytelenek megválni ingóságaitól.

A hitelesítő nyilatkozat így szól:

„Azt a nyoszolyát, a melyben Petőfi Sándor és István születtek, Lukácsi István dömsödi lakos Petrovics István idevaló mészárszék-bérlőtől vette meg, midőn Petrovicsék, hogy Pestre költözhesse nek, összes bútorait szomszédjaiknak eladták. Nemcsak mi, hanem özvegy Laczi Istvánná született Gallai Erzsébet és más még most is élő dömsödi lakosok jelen voltunk a bútorok eladásánál, amikor Petrovics István a bútorokat

átadva a nyoszolyától és az almáriumtól vált meg a legnehezebben, mivelhogy – úgy mond – ez a kettő a legrégebbi bútora volt. Hej – mondta a nyoszolyát nézve – nem szívesen válók meg ettől. — Régi, jó nyoszolyánk volt. – Ebben született Sándor is, meg a Pista is. Lukácsi István a nyoszolyát Mészáros Károlyra hagyta, ez elárvereztette, s tőle vettem meg én alulirott D. Cser Gábor. Az almáriumot és mészárosbárdot Csilling András kapta több más bútorral együtt Petrovicséktól, amiért őket Dömsödről Pestre szállította. Kelt Dömsödről, 1901 évi július hó 28-án.”

(Beszélő tárgyak. A Petőfi család relikviái, összeáll., bev. tan. KALLA ZSUZSA – RATZKY RITA, PIM, Budapest, 1997, 2006, 86.)

Ez az ágy a másik „hitelesítő” Kurucz Zsuzsánna, Petőfi dajkája szerint arról volt nevezetes, hogy nem lehetett szétszedni, költözéskor egyben rakták a kocsira. A gyűjtő, a felkutató, a Petőfi élethelyszíneit, a szemtanúkat felkereső újságíró, Kéry Gyula így számol be az ágy Pestre szállításáról.

„Cser Gábornak, a dömsödi gazdának nem egyszer sok pénzt kínáltak azért az egyszerű, szüette, kopott nyoszolyáért,

Az 1860-as évektől [...] ismerősök, szállásadók, múzsák sokasága ajánlja fel a költő ereklyeként őrzött tárgyait: amelyeket Petőfitől kapott, vagy amelyeket a költő nála használt.

melyben a Petrovics mészáros fia a világra jött. De Cser Gábor nem adta oda senkinek, nekem is csak akkor engedte át, midőn megtudta, hogy a Petőfi-társaság ereklye-tárában fogják kegyelettel megőrizni.

Késő éjszaka adtam fel a dömsödi ereklyét a vasúti állomáson. Vasárnap nem szoktak teherárakat felvenni, de mikor a vasúti tiszt megtudta, hogy Petőfi ereklyéről van szó, szíves készséggel azonnal intézkedett, s az első vonattal útnak indította azokat.

Reggelre már Budapesten voltak.

A József-városi pályaudvaron elém sietett a szállító kocsis és kérdé, hogy én keresem-e a Petőfi ágyát és almáriumot? Meglepett a kocsis kérdése.

– Honnan tudja, hogy Petőfi ágya?

– Mert rajta van – válaszolta – a vasúti cédulán.

És csakugyan ott találtam az ágy oldal-fájához kötve egy kis papírtáblát a következő fölírással: Emberek! Vigyázat! Petőfi ágya!!! Vasúti tiszték és munkások kegyelettel állták körül az ereklyét.”

(KÉRY Gyula, *Friss nyomon*, Kunossy, Szilágyi és Társa Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1908, 61–62.)

S ez a kultikus, szinte már szentek ereklyéinek tiszteletét idéző aura a Petőfi Ház kiállítóterében is körbeveszi a tárgyat. Cholnoky Viktor írja a megnyitóról: „Nem mersz az ágyhoz érni, mert talán itt álmodta először azokat az álmokat, amelyek nem hazudnak...”. (Beszélő tárgyak. A Petőfi család relikviái, I. m., 10.)

A Petőfi Emlékében ezt az élményt és lehetőséget, a Petőfi személyes tárgyaival való találkozást szerettük volna kiterjeszteni egy szélesebb körre. Úgy gondoljuk, megkönnyíti a találkozást a költő alakjával és műveivel, ha a hiteles, jó minőségű, szabadon megtekinthető és letölthető képekkel és izgalmas szöveggel digitalizált

muzeális anyagot kínálunk az érdeklődőknek. A 200 Petőfi szabadon oldal egyfajta virtuális képeskönyv, amely jóval több egy adatbázisnál – a látványt közérthető, érdekes történetekbe ágyazott információk értelmezik, megismerkedhet a látogató a műtárgyak történetével, a hozzájuk kötődő érdekességekkel.

A fejlesztés az intézmény gyűjteményi muzeológusainak és múzeumpedagógusainak közös munkája. Tetszés szerint lehet barangolni műfajok szerint vagy szabadszavas keresővel, illetve egyszerűen a képekre kattintva.

A talán mindenkit legjobban izgató tárgye gyűttes a kéziratoké, hiszen szinte nincs magyarul beszélő, akinek ne lennének ismerősek a *Nemzeti dal* kifakult vagy a *Szabadság, szerelem!* emlékkönyvből írt sorai. Tanulmányozhatjuk belenagyítva a képbe Petőfi változó kézírását, bepillanthatunk levelezésébe menyasszonyával és barátaival, megnézhetjük iskolai bizonyítványát, szerződését az *Összes költeményekre* vagy éppen a halottá nyilvánítás jegyzőkönyvét. Sokakat érdekelhetnek felesége, Szendrey Júlia naplója vagy fia, Petőfi Zoltán versei.

▼ Petőfi Sándor mezőberényi széke, amelyben modelt ült (forrás: PIM, fotó: Birtalan Zsolt)

„ereszkedsz / idegrendszerünkbe, mint a pók” Petőfi Sándor 89

▲ Orlai Petrich Soma:
Petőfi Mezőberényben
(forrás: PIM, fotó:
Birtalan Zsolt)

► Orlai Petrich Soma:
Petőfi Debrecenben, váz-
lat (forrás: PIM, fotó:
Birtalan Zsolt)

A *Nemzeti dal* a PIM kézirattárában a gyűjtemény P. 1. jelzetű kézirata. Datálását maga Petőfi végzi el forradalmi naplójában: „A nemzeti dal két nappal előbb, március 13-kán írtam azon lakomára, melyet az ifjúság március 19-kén akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelenné válván, elmarad. Míg én az egyik asztalnál a nemzeti dal írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkendőt varrt magának.” (PETŐFI Sándor, *Pest március 17. 1848.* = szerk. SZÁSZ Imre, *Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése*, Szépirodalmi, Budapest, 1960, 406) – jegyezte fel naplójába Petőfi.

A költemény egy másik kézirata pedig a következőket írta: „E költemény buzdította március 15-én a pesti ifjúságot. Elszavaltam először az ifjak kávéházában [a Pilvax kávéházban], azután az orvosi egyetemen [tehát a Hatvani és Újvilág utca, ma Kossuth

Lajos és Semmelweis utca sarkán álló épületben], azután a szeminárium terén (most már 15-dik március tere) [a mai Egyetem téren], végre a nyomda előtt, melyet erőszakosan elfoglaltunk a Hatvani utcában (most szabad sajtó utca) [a Landerer és Heckenast nyomda a mai Kossuth Lajos utca és Szép utca sarkán állt]. A szabaddá lett sajtó alól ez a költemény került ki először.” Egressy Gábor, Petőfi színész barátja pedig így emlékezett erre:

„Ekkor Petőfi fölemelkedik, mint egy túlvilági alak, mint megtestesült népszenevedés, mint ezeréves tantalusi szomjuság, – mint végítélet halálangyala. Elüvölti nemzeti dalát. – E' hangok leírhatlanok. Most is hallom és látom azokat, és örökké fogom látni és hallani, mert e' kép és hang elválaszthatatlanok. Leírhatatlan e' dalnak hatása a' népre, melly nőttön nőtt: – 's megesküvék isten szabad ege alatt.”
(EGRESSY Gábor, *Képek a' Pesti forradalomból martius 15-én* = *Életképek* 1848. március 26., 405.)

Este a Nemzeti Színház félbeszakított *Bánk bán*-előadásán már Egressy szavalta el közkívánatra kétszer is a *Nemzeti dalt*, a színház férfikara pedig elénekelte a megzenésített költeményt. Több ezer röplap készült a versből, csaknem valamennyi újság leköszölte szövegét, pár napon belül németre és franciára is lefordították. A sokszorosan restaurált, rossz állapotú kéziratot Schnitzer Ignác ajándékozta a Petőfi Társaságnak 1900 körül.

A leglátványosabbak azonban a képzőművészeti és relikviagyűjtemény féltett darabjai. Petőfi csaknem teljes portrégalériája gyermek- és ifjúkorától kezdve az egyenruhát öltő költőig. Kiváló és jól ismert művek illusztrációi a *János vitéztől* az *Anyám tyúkjáig* olyan 19–20. századi mesterektől, mint Barabás Miklós vagy Zichy Mihály.

A személyes tárgyak sokasága egyaránt érzékelteti az életutat és a kedvteléseket is: látjuk a mézsáros édesapa mezővárosi világát, ahol Petőfi gyakran vendégeskedett, a reformkori pesti értelmiségi lakás biedermeier berendezését, igényes dísz tárgyait, a kávéházban sakktáblánál ülő, biliárdozó vagy otthon házisapkában pipázó, feleségével, barátaival vitázó költőt. Jókai így idézi fel ezt a közeget:

[...] látjuk [...] a reformkori pesti értelmiségi lakás biedermeier berendezését, igényes dísztárgyait, a kávéházban sakktáblánál ülő, biliárdozó vagy otthon házisapkában pipázó, feleségével, barátaival vitázó költőt.

▼ Lisányi Endre: *Egyperces performansz sorozat – Zarándoklat Kis-kőrösre*, performansz, fotódokumentáció, 91x61cm, 2022 (forrás: *Petőfi költészete a kortárs képző- és iparművészetben*: a Kecskeméti Katona József Múzeum kiállítása, az alkotó engedélyével)

„Egy este érzékeny jelenetünk volt Petőfivel. Az összezőrdülés okaira már nem emlékszem, csak a kibékülés jut eszembe. Valami apróság lehetett az egész, amin vitakoztunk; hanem a vita mindig érzékenyebbé kezdett válni. Ő heves volt, én keserű, közel voltunk hozzá, hogy egymást megrikassuk. E vita alatt Petőfi folyvást nyargalt alá s fel a szobában, s egy hosszú szárú pipából a legkegyetlenebb perzsa dohányt szívta, melynek kiégett hamuját koronként kiverte valami arra való edénybe, hogy a padlóba ne tapodja. Egyszerre a legingerültebb stádiumban a szóváltásnak kénytelen voltam felszólalni:
– Nem gondolnám, hogy a kalapomat rakod tele dohányhamuval?
Oda tekinték. Csakugyan a kalapomat rakta tele hamuval. A nagy dühhősködésben nem tudom minek nézhette?
Mind a ketten elkezdtünk visszatartóztathatatlanul kacagni, s mire magunkhoz tértünk a nevetésből, nem tudtuk, hogy hol hagytuk el a vitát?
Aztán nem is kezdtük újra.
Pedig egy pillanat előtt azon a ponton álltunk, hogy örökre elváljunk egymástól; ami csak évek múlva következett be aztán, és az is csak ügyetlenség volt.”
(JÓKAI MÓR, *Egy magyar költő életéből*, Révai, Budapest, 1913.)

A könnyen kezelhető, vonzó felület, a tárgyak sokasága, a válogatás lehetősége máris nagyon népszerűvé tette az oldalt. Bízunk benne, hogy minél ismerősebb, komfortosabb formában lehet ismerkedni „mindnyájunk Sándorával”, a költőóriással és az emberrel – az Emlékév hőisével, annál többen vesznek kézbe vagy olvassák újra műveit.

Petőfi– inspiráció

Mindenkinek van „kedvenc” Petőfi-verse. Sokunknak bizonyára több is. Én *Ki gondolná? Ki hallaná...* című költeményét olvasva mindig megrendülök.

A verset – keletkezési dátuma szerint 1849. április 3. és 12. között – a Bem főhadiszállásának berendezett Szászsebesen írta. Meggyőződésem, hogy ezek a napok jelentették Petőfi legboldogabb időszakát 1849-ben. Nemcsak azért, mert a jobbára sebesült lengyel tábornok „itt tűzte mellére” szíve felőli kezével a vitézségi érdemjelet, kinevezve őt egyúttal őrnagynak is, hanem mert úgy érezte, hogy a csaknem teljesen felszabadult Erdély bevezetője lehet Magyarország, vagyis a forradalom és szabadságharc győzelmének is. Így annak a drámának, amelynek Szászsebes – a Vizakna és Déva közötti visszavonulás során a bekerített honvédsereggel és a legyilkolt sebesültekkel – színhelye volt, az itt vívott véres csata értelmet ad. Ahogy a kegyetlen télnek értelmet ad a reményteli tavasz. És a tavasz – ahogy Petőfi a véres múltat és a kék és zöld színekkel uralt

tiszta jelent váltakozva pásztázza lelkével és tekintetével – a jövő záloga, jelképe is.

Az Erdélybe zúduló orosz hadsereg többszörös túlereje következtében Szászsebes és vidéke pontosan négy hónap múlva, augusztus 12-én ismét véres ütközet színtere lesz, amelyet ötszáz honvéd teteme borít majd. Petőfit ennek látványa már nem rendíthette meg: akkor már tizenkét napja halott volt.

Kovács
István

Petőfi verseinek zenei kapcsolatai

KAN DER DONAU LINOLENDRUCK 9/10 2014 /L

Tari Lujza

Egyetlen költő sincs a magyar irodalomban, akinek annyi versét megzenésítették, mint amennyit Petőfi versei közül. A magyar műzenébe, főleg a népies dalok és a mélyebb gyökerű népdalok közé az ő versei és annak részletei kerültek be a legnagyobb számban.

▲ Kiss Ilona: „A Dunán”, papír, linómetszet (n°: 9/10), 15x24 cm, 2014 (forrás: *Petőfi költészete a kortárs képző- és iparművészetben*, a Kecskeméti Katona József Múzeum kiállítása, az alkotó engedélyével)

Költemények megzenésítése és azok éneklése már a 18. század végétől divat volt.

A kortársak helyesen látták Petőfi költészetének jelentőségét, így Arany János is, aki Petőfi népiességének egyik lényeges vonását így jelölte meg: „Petőfi [...] szigorú mérték helyett magyar ritmust hozott költeményeibe, mely által azok alkalmasabbak lőnek magyar dallam szerint énekelni.” (ARANY János, *A magyar irodalom története rövid kivonatban = Arany János válogatott prózai munkái*, Magyar Helikon, Budapest, 1968, 921.) Arany egy Szász Károlynak 1847-ben írt levelében idézte Petőfinek a *Toldi* megjelenése után hozzá

írt sorainak sokak által idézett részletét, amelyben Petőfi a népköltészetet igazi költészetként nevezte meg. „Ezen óhajtsra én is áment mondtam, de mégsem úgy értettem azt, hogy minden költő tisztán népköltő legyen, mert ilyesmi teljesülni sohasem fogna: hanem úgy, hogy a költészet ne legyen olyan, milyenné az a legújabb időben nemesült (!) t. i. csak egynehány tudósnak, vagy ábrándozó holdvilág-egyniségnek nagy bajjal megérthető, a nagy többségnek pedig teljesen élvezhetetlen, hanem legyen egyszerűen nemes, erőteljes, a nép nyelvét megközelítő s ennek virágaival ékes, – szóval döntessék le a közfal a népi és ma úgynevezett *fennköltészet* közt, és legyen a költészet általános *nemzeti!*” – írta Arany. (Arany János *leveleskönyve*, szerk. SÁFRÁN Györgyi, Gondolat, Budapest, 1982, 76–77.)

Költemények megzenésítése és azok éneklése már a 18. század végétől divat volt, népies dalokra pedig a 19. században a népszínművek számára is megnőtt

az igény. Az 1840-es években Vörösmarty Mihály *Szózata és Főti dala* is gyorsan elterjedt dallammal együtt.

Az 1840-es évek pezsgő szellemi légkörű Magyarországon a magyar nyelv, zene, tánc és a magyar ruha a nemzeti haladást testesítette meg. A legnépszerűbb zenész ebben az időben Rózsavölgyi Márk, akinek lelkes hódolói között Petőfi Sándort is ott találjuk – 1848-ban verset is írt *Rózsavölgyi halálára* címmel. Az újságokban gyakran szó esik a nevesebb zenészek szerepléseiről, a bálokról. 1845-ben egy nagykörösi bál leírását így fejezi be a cikkíró: „Itt is, mint bár hol, van egynehány sörényes arslán, kik Petőfit, e lángeszű költőt, ocsmány rágalmakkal tönkre akarnák silányítani (...) Petőfi él és élni fog. Remek népdalai még a pór nép ajkáról is szivrehatón zengenek szét.” (CSERHÁTI Tóbiás [aláírással] Pesti Divatlap, 1845. 18. nyárhó 31., 575.)

S valóban: még ebben az évben írja Petőfi Vachot Imrének, hogy néprománcát a számról mindenféle éneklék. A vers az 1844-ben írt *Megy a juhász számaron*, amely csak 1846-ban jelent meg Szénfy Gusztáv *Parlagi rózsák* című kottakiadványában: ebben *A szerelem, a szerelem, Árvalányhaj a süvegem bokréjtája, Érik a gabona* és a *Temetésre szól az ének* is megtalálható. Petőfi első megzenésítője Egressy Benjamin, aki már 1844-ben feldolgozta az *Ereszkedik le a felhő* és az *Ez a világ a millyen nagy* című verseket. További megzenésítései: *Kis furulyám szomorúfűz ága*, *Kis lak áll a nagy Duna mentében*, *Alku*, *Részegség a hazáért* és *A virágnak megtiltani nem lehet*.

Hamar népdallá vált és széles területen elterjedt az *Alku* című költemény, amely főleg a Hont-, Gömör-, Nógrád-megyei pásztorok körében őrződött meg. Erdélyi János úgy írt róla, hogy a versre ő fogta rá a dallamot. Erdélyi egyértelműen fogalmaz, mégis többen úgy értelmezik, hogy ő a szerző. A dallam megvan már 18. századi sárospataki kéziratokban, s egy 1844-es dunántúli kottás kéziratban. Legelső népzenei változatát Bartók gyűjtötte 1906-ban.

Több költemény, például a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében* sok területen megtalálható a népzeneben, az adott táj zenei dialektusába simulva. A kuruc zene 19. századvégi utánérzéséből keletkezett magyarnóta stílusú dallammal a 20. század vége felé már csak a legidősebbek tudták ezt a stílust. A *Te vagy, te vagy barna kislányt* Simonffy Kálmán zenésítette meg, de más dallamokkal is elterjedt. Sokféle dallam kapcsolódik a *Hegyen ülök*, *Hortobágyi kocsmárosné*, *Ezrivel terem a fán a meggy*,

A szerelem, a szerelem című versekhez is, melynek *Elmegyek az ácshoz* kezdetű strófája külön is él.

Színi Károly 1865-ben kiadott egy kétszáz dalt tartalmazó kottás gyűjteményt, amelyből tizenkettő Petőfi-vers. Ott van köztük az 1844 elején írt *Nem ver meg engem az Isten* második, *Iskolába nem járattak*

Az 1840-es évek pezsgő szellemi légkörű Magyarországon a magyar nyelv, zene, tánc és a magyar ruha a nemzeti haladást testesítette meg.

kezdetű és *Mért búszulsz? tán megbántad már harmadik* versszak. Ezek különböző dallamokkal önállóan is elterjedtek, s megőrződtek több kiváló énektudású egyén előadásában.

▼ Scheiber Hugó: *Petőfi Sándor*, 1948 (forrás: PIM)

Kevésbé variálódtak a 19. században megzenésített következő versek: *Befordultam a kocsmába, Fa leszek, ha fának vagy virága, Hull a levél a virágról, Síkos a hó, szalad a szán, Kis lak áll a nagy Duna mentében, Régeveri már a magyart a teremtő, Rózsabokor a domboldalon, Temetésre szól az ének, Tíz pár csókot egy végből.*

1898-ban a szabadságharc ötvenedik évfordulójára jelent meg Langer Viktor 1848–1898 Petőfi Album 100 ének és dal című gyűjteménye.

A költő utóéletével kapcsolatban említendő még, hogy a Petőfi-szobor fölállítására Reményi Ede hegedűművész kezdeményezett közadakozást, aki több koncertje bevételét ajánlotta föl. Arany János rendszeresen tudósított a pénzösszeg gyarapodásáról.

▼ Petőfi az ivóban
(ismeretlen alkotó,
forrás: PIM)

1898-ban a szabadságharc ötvenedik évfordulójára jelent meg Langer Viktor 1848–1898 Petőfi

Album 100 ének és dal című gyűjteménye. Langer a bevezetőben negyvenkét szerzőt sorol föl, s megjegyzi, hogy „Petőfi egymaga egy egész zeneirodalom előidézője volt.” A kötet néhány szerzője: Ábrányi Kornél, Bartalus István, Doppler Károly, Egressy Béni, Erkel Ferenc, Erkel Sándor, gróf Festetich Leó, Füredi Mihály, Huber Károly, Hubay Jenő, Langer Viktor és apja János, Liszt Ferenc, Mihalovich Ödön, Mosonyi Mihály, Simonffy Kálmán, Thern Károly, Zimay László. A kötetben megvannak a legnépszerűbb Petőfi dalok: *A faluban utcahosszat muzsikáltatom magamat, Befordultam a kocsmába, Elvonnék én, csak adnának, Fa leszek, ha fának vagy virága, Fürdik a holdvilág, Hull a levél a virágról, Rózsabokor a domboldalon, Síkos a hó, szalad a szán, Tíz pár csókot egy végből.* Vannak eleve népdalként jelzett dalok is, mert már akkor sem tudták ki a szerzője. E dalok lényegében – Petőfi kultuszának hála – részben már a költő életében, főleg pedig halála után dallamokkal együtt is forogtak.

Liszt Ferenc a *Magyar történelmi arcképek* című művében Petőfiről is megemlékezett. A *magyarok Istene* verset 1881-ben zenésítette meg. Politikai

◀ Csók István: *Petőfi a Pilvax-kávéházban*, 1924 (forrás: PIM, HUNGART © 2023)

tartalmú verseket a következő zeneszerzők zenésítették meg: Doppler Károly a *Honfi dalt*, Langer Viktor a *Csatában* címűt, a *Székelyeket*, s többen pedig a *Nemzeti dalt*. Az első Egressy Benjaminé és Szerdahelyi Józsefé, melyet Erkel Ferenc hangszerelt meg, s még március 15-e este elhangzott a Nemzeti Színházban. További ismert feldolgozói: Bartay Ede, Kálóczy János, Thern Károly, Feldinger/Földényi Frigyes. A *Talpra magyar* kezdetű részletet Bartók Béla népdalként találta meg a Jászság két településén.

Petőfi születésének 100. évfordulójára zenetörténet-szek megkísérelték összeszámolni a megzenésítések

számát. Isoz Kálmán 1931-ig száznyolcvanhárom szerző ötszázkét zeneművét nevezte meg háromszáz-háromszázötven kottakiadvány átvizsgálása alapján. A további szerzők közt bizonyára ott volt Allaga Géza, Bognár Ignác, Böhm Gusztáv, Egressy

Liszt Ferenc a Magyar történelmi arcképek című művében Petőfiről is megemlékezett.

▲ Bellony László: „Talpra magyar!”, 1898
(forrás: PIM)

Soma, Ellenbogen Adolf, Kéler Béla, Mátray Gábor, Nagy Zoltán, Patikárus Ferenc és Székely Imre. Isoz nem számolta bele a színhagyományban élő dalok sokaságát, melyekből addigra már bőven voltak Vikár Béla, Kodály Zoltán, Bartók Béla gyűjtéseinek köszönhetően.

A 20. század elejéről említendő Kacsóh Pongrác János vitéz-dalműve, amely az eredeti szövegtől való eltérés ellenére ma is népszerű. A 19. századi szerzők közül feledésbe merült számos szerző neve, ahogy Doppler Ferenc, Erkel Ferenc, Mihalovics Ödön, Mosonyi Mihály és Bartalus István több

megzenésítése is. Sokan Petőfi hátán akartak belovagolni a halhatatlanság dicső pantheonjába. Jól bevált recept divatos dallamot tenni egy jó költő népszerű verséhez, ami által gyorsan elérhető a népszerűség. Ki emlékszik a 19. századból Piros Józsi *Népdalok Petőfi versekre* művére, vagy Gaal Ferenc Petőfi-kórusára, Fortuner Elek, Hoffer Károly, Sellei József, Szotyori Nagy József, Szögedi Endre vagy Volny Vilmos nevére? S vajon ki tartja komoly zeneműnek napjainkban a Youtube-on fellelhető számos önjelölt zeneszerző és előadó Petőfi-megzenésítéseit?

A 20. század elejéről említendő Kacsóh Pongrác János vitéz-dalműve, amely az eredeti szövegtől való eltérés ellenére ma is népszerű.

A felkészült zeneszerző tudja, hogy versekhez csak akkor nyúlhat, ha a zenével olyan többletet ad, amivel azok nem rendelkeznek.

A felkészült zeneszerző tudja, hogy versekhez csak akkor nyúlhat, ha a zenével olyan többletet ad, amivel azok nem rendelkeznek. Magas zenekultúra és magas költészet találkozására több példa kínálkozik a zeneirodalomból, de elég Franz Schubert Goethe-, Schiller-, Rückert-versekre írt dalaira, Bartók Ady-dalaira, Kodály Berzsenyi-, Kölcsey-megzenésítéseire utalni. Kodály mint népzene-tudós és mint zeneszerző különösen tudta, ki Petőfi. Ezért is gyűjtötte a költő verseit tartalmazó nép- és népies zenében fennmaradt zenei emlékeket, s fordult hozzá inspirációért zeneszerzőként. Kórusfeldolgozásai: *A székekelyekhez*, *Rab hazának fia*, *Csataadal*, *Élet vagy halál*, *Vadonerdő a világ*, *Szeretném itt hagyni a fényes világot*, *Isten csodája*, *Hej, Büngözdsi Bandi*.

1955-ben ő is megkomponálta a *Nemzeti dalt*, amelyet a Magyar Néphadsereg Énekkarának és vezetőjének, Vass Lajosnak ajánlott. A kórusművet az erősödő politikai feszültségek légkörében sok huzavona után 1956. szeptember 4-én mutatták be. Ez a *Nemzeti dal* két nappal a bemutató után valóban elhangzott a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, a három hónapos kínai turnéra induló együttes búcsúelőadásaként, melyet a Magyar Rádió is közvetített. 1944-ben keletkezett Farkas Ferenc *Alkony* című vegyeskari műve. Az 1950-es évek „Petőfi a forradalmár költő, a nép fia” politikai felfogás nyomán több kommunista elköteleződésű zeneszerző szükségét érezte, hogy Petőfi verseire komponáljon. Szabó Ferenc, aki már zeneakadémistaként illegális kommunista pártmunkát végzett, majd 1932-től Moszkvában a pártegyetemen tanult, a második világháború után pedig a Vörös Hadsereg katonájaként tért haza, 1931-ben a *Farkasok dalát* zenésítette meg. 1951-ben *Petőfi dalok* című művet komponált. 1953-ban a *Föltámadott a tenger* című filmhez írt kísérőzenét, amelyet később átdolgozott oratóriumra. Kantátát írt Petőfi-versekre Székely Endre, Mihály András. A 20. század második feléből említhetjük még Szervánszky Endre *Kicsapott a folyó*, Szabó Csaba *A tavaszhoz* és Hollós Máté *Tündérialom* című művét.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a képzett muzsikusok és a népszerűségre törekvő amatőr

– olykor dilettáns – lelkes hazafiak sok Petőfi verset megzenésítettek már a költő életében, majd halála után is. Versei így egyaránt részét képezik a műzenének és a szorosán vett népzeneének. Folklorizálódott versei és részletei beépültek a legrégebb és legújabb dallamstílusokba. Gyakran társultak egyéb népdalszövegekkel, belesimulva az egyes földrajzi területeken jellemző népi dallamvilágba és szöveggészletbe. A népzene nagy számban megőrzött 19. században keletkezett népies műdalokat is, más részük színhagyományban való meglétét pedig a 19–20. század fordulójáig népdalként kiadott kottás gyűjtemények tanúsítják. Petőfi költészete tehát a magyar mű- és népzene történetének is szerves része.

▼ Fejes Gyula: *Petőfi: Szeptembervégén*, 1922
(forrás: PIM, HUNGART © 2023)

Petőfi- inspiráció

Zsille
Gábor

Középső csoportos óvodásként találkoztam először Petőfivel, amikor anyám előolvasását ismételve be kellett bífláznom a *Megy a juhász számaron...* című tizenhat soros verset. Erre csakis azért emlékszem, mert szavaltomról hangfelvétel készült egy „Gáborka 1976” feliratú magnókazettára, és kamaszfejjel többször meghallgattam. (A kazetta sajnos ma már nincs meg.) Éppenséggel ez nem egy kisgyerek lelkének való vers: „Egyszercsak azt hallja, hogy / Haldoklik babája. // Fölpattan a számarra, / Hazafelé vágta: / De már későn érkezett, / Csak holttestet láthat.” És kíváncsi vagyok, négyévesen vajon mit értettem abból a sorból, hogy „Gyepes hanton furulyált”...

Az iskolában érettségig a szokványos, tehát idealizált és tankönyvízű Petőfi-élmények értek, megfejelve azzal, hogy negyedik általánosban egy szavalóversenyen a *Szeget szeggel* című versét adtam elő, kezdetleges színészi

játékkal görnyedve: „Jaj, a hátam, jaj, a hátam / Odavan! / Szomszéd bácsi kiporozta / Csúfosan.”

Hanem aztán huszonhat évesen, elsőkötetes költőként, már fülig szerelmesen Krakkóba és a lengyel kultúrába, felfedeztem a Petőfi-összesben *Az erdélyi hadsereg* című verset. A költő 1849. március 26–27-én írta Bánffyhunyadon. Hétszer négy sor, kötött szótagszám, félrímes (!) forma, keretes szerkezet: az első strófa a legvégén megismétlődik. Bem apó magasztalásával indít, majd jön a negyedik szakasz, amely a magyar–lengyel barátság himnusz: „Két nemzet van egyesülve bennünk, / S mily két nemzet! a lengyel s magyar! / Van-e sors, amely hatalmasabb, mint / E két nemzet, ha egy célt akar?” Itt most kisebb tanulmányt kellene írnom Petőfi és Bem emberi-lelki kapcsolatáról, Osztrolenka véres csillagáról, az 1831-es lengyel nemesi felkelésről, Dembinszky Henrikéről – de erre nincs hely. A lényeg: e vers, *Az erdélyi hadsereg* hatására elkezdtem Petőfi-ügyben módszeresen felfedezni mindazt, ami a tankönyvekből kimaradt.

Nem nagyképűségnek számom: már huszonnégy éve úgy vagyok, hogy nem Petőfivel találkozgatók, hanem Sándorral.

Nóvé Béla

Magyar emigrációtörténeti kézikönyv

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

ÉRTÉKET
ŐRZÜNK,
ÉRTÉKET
TEREMTÜNK.

NÓVÉ BÉLA: MAGYAR EMIGRÁCIÓTÖRTÉNETI KÉZIKÖNYV

A magyar emigrációtörténeti irodalomról – három évtizeddel a rendszerváltás után – még mindig nincs kritikai igényű, korszerű áttekintés, miként a nyugati magyar diaszpóra itthoni, külföldi forrásairól és kiadványairól sem készült átfogó adatbázis, alapos bibliográfia. Ez a műfajában kissé rendhagyó kézikönyv ezt a hármast próbálja, ha nem is pótolni, legalább enyhíteni azzal, hogy egy könyvbe foglalva kínál problémaérzékeny historiográfiai kalauzt és vele bő forrás- és irodalomjegyzéket kutatóknak és érdeklődőknek egyaránt.
376 oldal,
3800 Ft

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

Karkiss Tímea: *Segecsvár II.*,
modern mozaik, direkt technika, 52x69x2 cm
(forrás: *Ihletünk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és
Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*)

Petőfi is hús-vér ember volt

Ratzky Rita irodalomtörténész több mint négy évtizede foglalkozik Petőfi Sándor munkásságával, részt vett a költő műveinek kritikai kiadásában. 1996-ban jelent meg tanulmánykötete, „De méreg a dal édes méze.” Petőfi tanulmányok, 2015-ben pedig „Halhatlan a lélek.” Válogatott tanulmányok, cikkek, kritikák a XVIII–XIX. század magyar irodalmáról címmel. Számos Petőfi-tárlat rendezője, a Petőfi család tárgyi relikviáit, Kalla Zsuzsával közösen, katalógusban dolgozta fel. 2000 és 2005 között a PIM főigazgatója volt.

Mi vonzotta Petőfihez, fel tudná idézni első vele kapcsolatos élményét? Kik azok a Petőfi-kutatók, akik inspirálták munkáját?

Az ELTE Bölcsészkarára jártam, magyar–orosz, majd filozófia szakra. A magyar szak második évfolyamán Kulin Ferenc csoportjába tartoztam, aki akkor még tanársegéd volt Pándi Pál tanszékén. Pándi évfolyamelőadásai, továbbá terjedelmes monográfiái nagy hatást tettek rám, valójában ezek hívták fel a figyelmemet Petőfi életművére. A rendszerváltás után Pándi a politikai nézetei miatt szakmai berkekben érzékelhetően háttérbe szorult. Ez azonban nem tette semmissé azt a tudást, amelyet a magyar irodalomról és a világirodalomról átadott. A róla alkotott képet, mely szerint a szocialista rendszer elkötelezett híve volt, nagyban árnyalja a Magvetőnél tavaly megjelent *Teherpróba. Egy irodalompolitikus pályájának kritikus pontjai* címet viselő dokumentumkötet a *Tények és tanúk*-sorozat részeként, tartalmazva többek között Aczél Györggyel való levelezésének egy részét is. Sokkal nehezebb helyzetben volt Fekete Sándor, aki a Petőfi-kutatásnak szintén hatalmas felkészültséggel és érzékkel rendelkező alakja volt (Fekete 1950-ben jelentette meg *A márciusi fiatalok* című munkáját, amelyet Horváth János, Petőfi első monográfusa túlzott forradalmisága miatt bírált), mivel azonban részt

vett az 1956-os forradalomban, évtizedekig szakmai mellőzöttséget kellett elszenvednie.

Kulin Ferenc sok mindenről nem világosíthatta fel tanítványait, de rengeteg dolgot tanulhattunk tőle a költészet modernebb megközelítésével kapcsolatban. Később az MTA Irodalomtudományi Intézetében másfél évtizeden át a Petőfi kritikai kiadáson dolgoztam. Pályámnak egy későbbi szakaszában Petőfi mellett már más életművekkel is foglalkoztam, például Szendrey Júliáéval is. Így született meg

Aczél
Gábor

Fotó: Czímber Gyula

▲ Petőfi Sándor portréja
(ismeretlen alkotó,
forrás: PIM)

a *Sorsok és életek*-sorozatban 2018-ban megjelent *Családi levelek*. Ebből az időszakból Kiss József, Szabó G. Zoltán vagy Szörényi László irodalomtörténész kollégák nevét emelném ki, akikkel gyümölcsöző munkakapcsolatot sikerült kialakítani. 1989-től pedig a PIM Kézirattárának munkatársa voltam, onnan kezdve váltak fontossá a kiállítások is.

Petőfi munkáit már a 20. század elejére több mint harminc nyelven megjelentették, azóta ez a szám csak nőtt. Bulgáriában például máig példakép a forradalmár Petőfi, Kínában pedig a *Szabadság, szerelem!* című verse középiskolai tananyag. Mi Petőfi nemzetközi sikereinek kulcsa?

Petőfi nemzetközi sikereinek két oka van. Természetesen egyénisége az egyik: mindenről kritikusan, közérthetően, mégis magas szinten mondta el a véleményét költészetében. A másik – amire talán nem sokan gondolnak –, hogy ha egy országban akadt valaki, aki valami oknál fogva szenvedélyesen nekilátott

Petőfi válogatott verseit [...] százhuszezer példányban adták ki Kínában.

lefordítani Petőfi műveit, az az illető lehetővé tette az életmű, vagy annak egy része megismerését az adott nyelven. Erről bolgár tapasztalatom nincsen, de kínai igen. Egy alkalommal kiállítás csinálhattam Pekingben Petőfiről (nem sokkal az ottani diáklázadás sajnálatos leverése után), amelynek során kiderült, hogy nemcsak a verseiből, de még a levelezéséből is sok minden le van fordítva kínaira. Mindez egyetlen embernek, Hszing Van-sengnek köszönhetően alakult így, aki először *Az Apostolt* fordította le, 1963-ban, néhány évvel azután, hogy az ELTE-n diplomázott. Petőfi válogatott verseit ráadásul százhuszezer példányban adták ki Kínában, negyvenkét kiadásban, s még ezután az összes versei is megjelentek! Sőt arra is emlékeznünk kell, hogy a diáklázadás jelszava az említett vers mottóként elhíresült címe volt: *Szabadság, szerelem!* Hadd említsek még egy példát: Roberto Ruspanti olasz irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár az olaszok számára tette lehetővé, hogy a 19. század egyik legnagyobb magyar költőjét megismerjék.

Milyen irányba tart a Petőfi-kutatás, képes-e még új perspektívákat nyitni? Vannak-e még feldolgozásra váró részei az életműnek? Milyen hangsúlyeltolódások figyelhetők meg az 1945 utáni Petőfi-recepcióban?

A Petőfi-kutatás iránya leginkább a PETŐFI 200-as emlékévként lesz megválaszolható, mert ez az év biztosan sok újdonságot hoz majd az értelmezés tekintetében. Egy dolog biztosan mondható: nem az életrajz áll ma már a középpontban. Voltak már a 19. és a 20. században is olyan kutatók, akik az életrajz számos problémáját megoldották. Itt most csak

[...] a politikai ideológiák szólamaitól nehezen szabaduló irodalomtörténészek kevésbé foglalkoztak Petőfi esztétikájával, mint politikusi szerepével.

Arany János Válasz Petőfinek

Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Örül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.

Hiszen pályadíjul ez nem volt kitűzve...
Szerencse, isteni jó szerencse nékem!
Máskép szerény művem vetém vala tűzbe,
Mert hogyan lett volna nyerni reménységem?

És mily sokat nyerek! Pusztán a pályabér
Majd elhomályosít, midőn felém ragyog:
De hát a ráadás!... Lelkem lelkéig ér.
Hogy drága jobbkezed osztályosa vagyok.

S mi vagyok én, kérjed. Egy népi sarjadék,
Ki törzsömnek élek, érette, általa;
Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,
Otthon leli magát ajakimon dala.

Akartam köréből el-kivándorolni:
Jött a sors kereke és útféltre vágott,
S midőn visszafelé bujdokolnék, holmi
Tüske közöl szedtem egynehány virágot.

Jöttek a bűgöndök úti cimborának,
Összebarátkoztunk, összeszoktunk szépen;
Én koszorút fűztem, ők hamiskodának,
Eltépték fűzresem félelkészültében.

Végre kincset leltem: házi boldogságot,
Mely annál becsesb, mert nem szükség őrzeni,
És az Iza partján ama hű barátot...
Nem is mertem volna többet reményleni.

Most, mintha üstökös csapna szűk lakomba,
Éget és világít lelkemben leveled:
Oh mondd meg nevemmel, ha felkeres Tompa,
Mily igen szeretlek Téged s őt is veled.

1847. február 11.

két nevet említek: Ferenczi Zoltánét és Dienes Andrásét. Ámbár, hogy ellentmondjon e megállapításnak a jelen: 2022-ben megjelent az Osiris Kiadónál Osztoivits Szabolcs tanár úr „Sors, nyiss nekem tért”. *Petőfi Sándor életének krónikája* címen összeállított életrajza, amely megjeleníti Petőfi minden olyan napját, amelyikről tudni lehet valamit. Az életrajz és az életmű összekapcsolásának kiváló munkája, az eddigi legjobb monográfia Kerényi Ferenc nevéhez köthető: *Petőfi Sándor élete és költészete*, első kiadása 2008-ban jelent meg, tavaly újra kiadta az Osiris.

Az irodalomtörténészek kutatásaikban nyilván tekintetbe veszik az irodalomelmélet újabb eredményeit, és ma már ezek természetes módon leszűrődnek a kánon alakításának, értelmezésének alakulásában is. A Petőfi-versekben tetten érhető retorika mint téma is kibontható új irányokból: én arra vagyok most leginkább kíváncsi, miképpen kívánt hatni az olvasóközönségre, illetve hogyan építette fel szerkezetileg verseit, nagyon fontos megállapításokra juthatunk azt vizsgálva, ahogyan egy költő gondolkodik egy korábbi alkotótársáról. Ezért is tartom máig lényeges szakirodalomnak Illyés Gyula 1954-es *Petőfi Sándor* című munkáját.

Amikor feldolgoztam a korabeli cikkeket, meglepő tapasztalatot szereztem az 1950-es évek Petőfi-kutatásaival kapcsolatban. Mind a szocialista kormány támogatói (hogy csak egy példát említsek: Barabás Tibor, aki Petőfi *Forradalmi versek* című kötetéhez a mottót Rákosi Mátyástól választotta), mind az 1956-os forradalmárok idézték a költő műveit. Utóbbiak Nemzeti Parasztpártjukat Petőfi Pártnak nevezték át a forradalom után. E korszak legkiválóbb Petőfi-kutatója pedig a már említett Fekete Sándor volt, aki felkelőként '56 után a börtönben ismerte meg jobban Petőfi költészetét, és meglátta a forradalmár költő életművében található bizonytalanságokat, kétségeket is. Általánosságban is elmondható, hogy a politikai ideológiák szólamaítól nehezen szabaduló irodalomtörténészek kevésbé foglalkoztak Petőfi esztétikájával, mint politikusi szerepével.

[...] nagyon fontos megállapításokra juthatunk azt vizsgálva, ahogyan egy költő gondolkodik egy korábbi alkotótársáról. Ezért is tartom máig lényeges szakirodalomnak Illyés Gyula 1954-es *Petőfi Sándor* című munkáját.

A PIM főigazgatójaként a korábbinál nagyobb hangsúlyt fektetett a névadó életművének bemutatására. A múzeum milyen szempontok szerint tárta a látogatók elé a költő tárgyi örökségét? Fontos volt, hogy „beszélő tárgyak” által elmesélhető legyen egy izgalmas „Petőfi-sztori”?

Természetesen – főigazgatóként, de már jóval korábban, kurátorként is – a Petőfiről szóló kiállítások létrehozása és tanulmányok kiadása fontos volt számomra. Azonban főigazgatóként sem egyedül döntöttem arról, hogy a szakmai vezetői társulat kinek a forgatókönyvét fogadja el, közös döntés eredményeként fogtam fel minden ide kapcsolódó vállalkozásunkat. Eleve sokan dolgoztunk együtt egy-egy tárlaton. Főigazgatóként a „*Szívem mélyén oly egy vagyok veled*” – Illyés Gyula *Petőfi képe* (2002) címen rendeztem Petőfi-kiállítást, és a korszakhoz kötődött ugyanabban az évben a „*Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak*” – Arany János-kiállítás is, amelynek társrendezője Thuróczy Gergely volt. Számos kiállítást rendeztem az ezt megelőző évek során is, Petőfiről Koltón, Pekingben, Kiskőrösön és Sárszentlőrincen, Párizsban, Velencében, Bécsben és Rómában – ezeket, illetve ezt az időszakot foglalta össze a „*De méreg a dal édes méze*”. *Petőfi tanulmányok* (1996) című könyvem. A leköszönésem után – a PIM főtanácsosaként, kiállítási kurátoraként – is számos, Petőfihez kapcsolódó tárlatot rendeztem Mezőberénytől Keszthelyig.

Fontos szakmai állomás volt a múzeum és a Petőfi-életrajzkutatás történetében a *Beszélő tárgyak. A Petőfi család relikviái* című kötet, amelyet Kalla Zsuzsával együtt szerkesztettünk 1997-ben. A javított és jelentősen bővített második kiadás 2006-ban jelent meg. Ez a könyv több mint kétszáz tárgyat mutat be, általában színes fotókkal együtt – a tárgyak által igen sokat meg lehet tudni arról a fizikai és szellemi környezetről, amely körülvette Petőfit és Szendrey Júliát, s amely egyúttal alkotói pályájuk ihletője is volt. A kötet ma is hasznos mind a tanárok, mind a diákok, de akár a kutatók számára is. A hasonló katalógusok

szolgálnak a kiállítások alapjául, ha vannak. Az említett kötet bizonyára előkerült most is, a Petőfi Irodalmi Múzeum felújítása után, ami ez év elejére fejeződött be. Végre megnyílt az új állandó Petőfi-kiállítás, amelyet Kalla Zsuzsa gyűjteményi igazgató asszony és Vaderna Gábor, a BTK Irodalomtudományi Intézetének munkatársa rendezett.

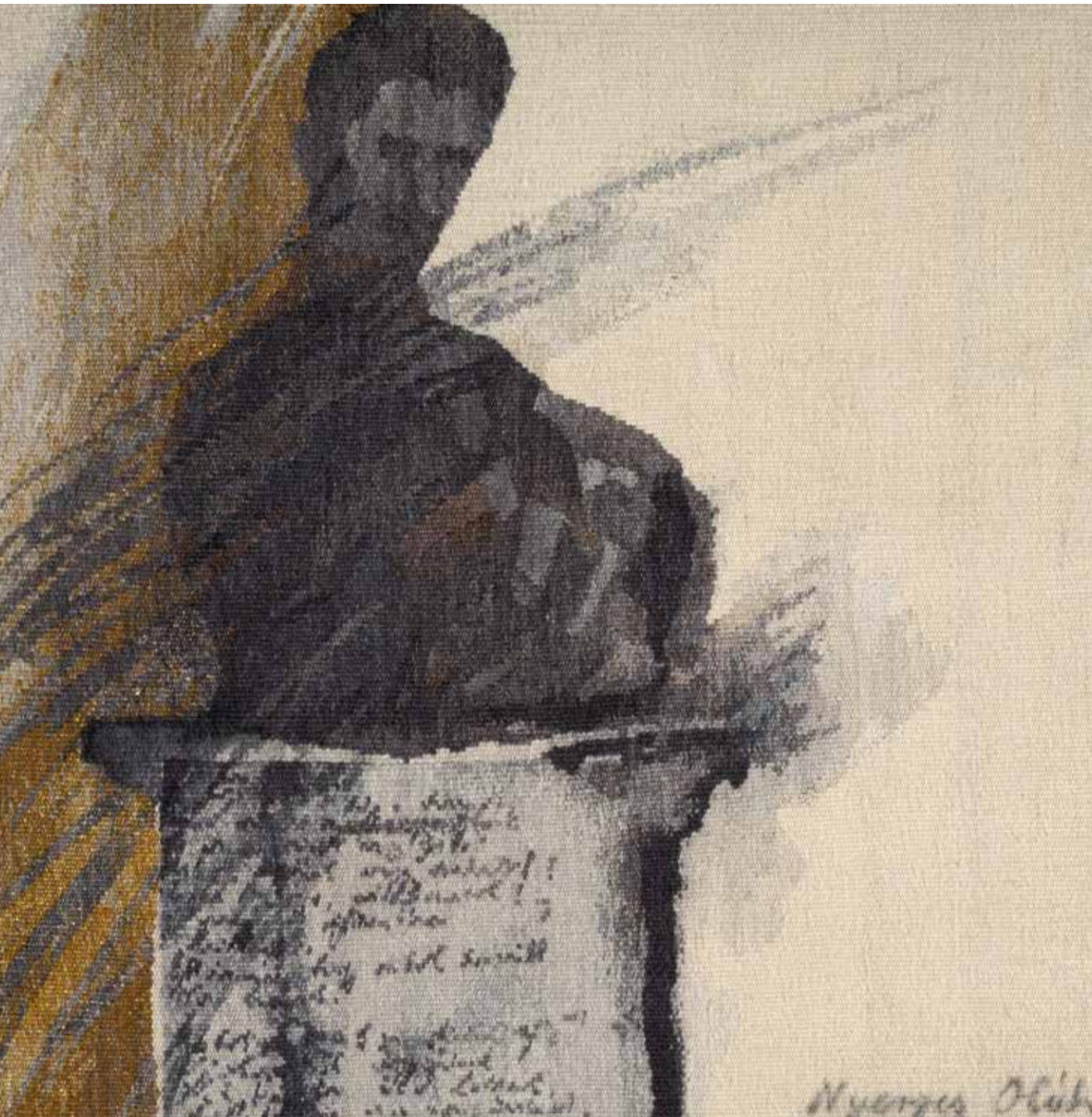
Az életrajz mellett a beszélő tárgyak is nagyon fontosak, ma is, az említett könyvbe például Petőfi öltözködéséről és ízléséről is írtam hosszasan, ne feledjük, hogy akkoriban és Petőfi számára kiemelten a ruházat – túl a vagyoni állapot tükrözésén – önkifejezési eszköz vagy valamilyen eszményt közvetítő jelzés is volt, még

▼ Barabás Miklós:

Petőfi arcképe (forrás: PIM)

Petőfi számára kiemelten a ruházat [...] önkifejezési eszköz vagy valamilyen eszményt közvetítő jelzés is volt [...]. A tárgyak és képek által sokkal jobban megmutatható egy korszak vagy egy személy a fiatalok számára, mintha csak szövegeket kínálnánk nekik. Nagyon megszerettem a múzeumi munkát az ismeretterjesztő aspektusa miatt is.

ha nem is mindig tudatosan. A tárgyak és képek által sokkal jobban megmutatható egy korszak vagy egy személy a fiatalok számára, mintha csak szövegeket kínálnánk nekik. Nagyon megszerettem a múzeumi munkát az ismeretterjesztő aspektusa miatt is. Tapasztalható volt a PIM-be betérő iskolásokon, hogy megragadta őket annak a varázsa, hogy Petőfi (és minden más híres költő) is hús-vér ember volt, milyen helyeken járt, milyen tárgyai voltak – a kiállítások hosszú éveikig megmaradó élményt adnak.

Petőfi mára popkulturális ikonná vált. Portréjával, szállóigévé váló soraival falfeliratokon, plakátokon, pólókon, használati tárgyakon lehet találkozni. Petőfi „trendi” lett. Mi lehet ennek az oka?

Már a saját korában is rendkívül népszerű volt, korai verseivel hamar kedveltté vált. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy őt kérték fel Aszódon a tanév lezárására 1838 júniusában: „Immár kész koszorúnk” – olvasható a *Búcsúzás* című, ifjúkori költeményében. Ugyanakkor az is közismert háttérinformáció, hogy nagyon sok helyen járt, tanult, ismerte az akkori Magyarország sok-sok városát és faluját, azok lakóit is, s ebből az következett, hogy tisztában volt a gondolkodásmódjukkal, a beszédmódjukkal, és könnyedén szót értett velük. Gyermekkorában ezt még édesapjának köszönhette, aki ide-oda helyezgette a különböző mézárszékeit és vendéglátóhelyeit, ezért többfelé éltek, később azonban a saját döntései következtében alakult így az élete. Nagyon sok ember volt, országszerte, akit barátjának érzett, akikhez verset is írt, a – főleg férfi – barátokhoz, többségükben költőkhöz szóló verseken túl számos – főleg nőnek szóló – emlékkönyvbe írt versét is ismerjük.

Ez ma is megkapó lehet, hogy Petőfinek nemcsak a főváros fontos, és nemcsak a magaskultúra hangját halljuk a verseiben. Olvasottsága, ami még a világirodalom egyes szövegeit is érintette (tájékozott volt a német, angol, francia irodalomban, mégakkor is, ha esetenként

csak fordítás révén), megragadhatja a mai embereket is. Hatalmas baráti körére, kapcsolatrendszerére kiterjedt levelezéséből következtethetünk, ez is magával hozta a magyar nyelv mélyebb ismeretét. Viszont nem feltétlenül vette mindenki jó néven, sokszor még a politikailag hasonló gondolkozásúak sem, hogy folyton politikai témákról akart eszmecserét folytatni. Nem mindenki akart versekben és levelekben vitatkozni, Petőfit viszont rendkívüli módon foglalkoztatták az ilyen jellegű kérdések, ez persze főleg az 1848–1849-ben írt költeményein és levelein látszik. Ehhez nagy bátorság is kellett. Lehet, hogy nem volt mindig igaza a polgári kormány tagjaival szemben, de merész volt, és talán gondolkodásra készítette őket. Lehetséges, hogy a mai népszerűségének az egyik oka is ebben keresendő.

▲ Marsai Ágnes: *Mózes*,
kollázs, 21x29,7 cm,
2022 (forrás: *A velünk
élő Petőfi*, a MANK
Galéria kiállítása)

◀ Nyerges Éva: *Petőfi*
'99, I., 1999 (forrás:
PIM, HUNGART
© 2023)

Petőfi- inspiráció

Tolvaj
Zoltán

Kedvenc Petőfi-inspirációm az egyik 1845-ös tömör rémálomleírása. Plasztikus látványelemei bármely Netflix-sorozattal vetekednek. A sötét horrorkarnevál mintha Arany Hídavatásának zanzásított előképe volna. A Vörösmartyra is hajazó „dans macabre” komor látélelet nyújt a sárkányfogveteményként vívódó emberi pszichéről, ami az individuális kiszolgáltatottság, a falusi önbíráskodás terrorja és a harctéri borzalmak rokokó jellegű mozaikjaitól szorongva szinte egy sajtófotókiállítás képeit villantja fel. Az „Ott essem el én / A harc mezején” pátosza helyett annyit sugall: *minden elbukik*. A karnális intarziák nem váltanak ki empátiát a ksatriják (harcosok) rendjéhez tartozó sakkfigurákból. A vezérek helyett a szabadgyalog az,

aki testközelben sebesül és gyilkol, miközben a trónoló gyíkemberek hullóarcokkal figyelik az öldöklést. Petőfi sorsában nem a rémálmai és nem a halálát övező homály rendíti meg – új kutatások szerint nem dzsidával, hanem kozákollóval végezték ki a sztyeppe rettegett lovasai a Küküllő-menti vérengzés során –, nem a fegyvertelen végzet, amibe saját Kasszandra-jóslata és a Zeitgeist kánonja sodorta, miközben Bem apó Don Giovanni-szerű apafigurájával viaskodott, csupán egy apró körülmény. Potomság. Minden belföldi kalandja, pikareszk nyughatatlan-sága, szangvinikus lobbanékony-sága és leplezett melankóliája dacára Petőfi Sándor – át sem lépve az országhatárokat – úgy volt szabad és felvilágosult, európeai világpolgár, hogy soha életében nem látta saját szemével a tengert.

Petőfi Sándor Álmos vagyok és mégsem alhatom...

Álmos vagyok és mégsem alhatom;
Ébren vagyok és mégis álmodom.
Gyertyám pislog komorhomályosan,
Mint a lidérc, mely temetőbe' van;
S ki nem merem kezemet nyujtani:
Elvenni hamvát vagy eloltani.
Ágyamban fekszem mozdulatlanul.
Elöttem el rém rém után vonul.
Hiába hűnyom be szemeimet,
Látom még akkor is e rémeket.
És milyen rémek, milyen alakok!
Arcomról hideg izzadás csorog.
Ott mély árokban egy koldús halott,
Fölkél és rágja a koldúsbotot.
Kemény. Beléje törnek fogai,
Látom szájából a vért omlani.
Itt egy öreg cigány, a derezsen,
Ütik, verik kinoskeservesen,
Vernek le róla húsdarabokat;
Fájdalmában, mint a kutya, ugat.
Hát az mi ott? torony vagy óriás?
S mit mível? kútat vagy sírgödröt ás?

Nem sír lesz az, nem. Kút; mert ott hever
Mellette a nagy százakós veder;
Most leereszti a roppant vedert...
Nem víz, de vér, mit e kútból kimert.
Itt egy ifjú, ki lenyakaztaték,
Viszi fejét, markolva üstökét,
S szólván: „nem én, de te vagy a zsvány!”
Bedobja azt a bíró ablakán.
Ott akasztófa, rajta csecsemő;
A csecsemőnek anyja odajő,
Mégfogja lábát, s húzza, húzza le,
S körülbánolja a bitót vele.
Itt egy leány, két béka ül szemén,
Nyúzott patkány van orrának helyén,
Hosszú férgékből vannak fürtei,
S öt félkigyó-félember öleli. --
Illy szörnyeket lát lázas képzetem.
Elkergetném s el nem kergethetem.
Mindenki alszik, csak magam vagyok
Nem alvó. Csend van, csak fogam vacog.

Pest, 1845. október 16. – december 31. között

Petőfi a moziban és a hiányérzet meséi

Hirsch Tibor

A magyar film százhusz éves történetének vannak életrajzi filmekben gazdagabb szakaszai, és vannak olyan évtizedek, amikor e műfaj szinte teljesen eltűnik. „Híresebb-történetekben” erős évtized például az ötvenes évek. A Rákosi-kor kosztümös mozidarabjai életrajzi filmek is: **Erkel** (Keleti, 1952), **Déryné** (Kalmár, 1951), **Semmelweis** (Bán, 1952), **Föltámadott a tenger** (Ranódy-Szemes-Nádasdy, 1953). „Írófilmből” különösen kevés van, ezek többsége – **Utazás a koponyám körül** (Révész, 1970), **Esti Kornél** (Pacskovszky, 1995), de akár a **Szindbád** (Huszárik, 1971) is – egyszerre adaptáció, és tágan vett, alteregó-áttételeken megvalósuló életrajzi mozgókép. Rajtuk kívül pedig – ugyan sajátos dramaturgiai mintázatokba rejtve – mégiscsak ott van Petőfi. Vagyis az ő esetében „kettős kivételről” van szó.

Kivétel először: mert Petőfi Sándor mégiscsak szereplője magyar játékfilmnek, ellentétben más költő-ikonjainkkal, például Adyval, József Attilával. Kivétel másodszor és másképpen: az ő megidézett alakja ugyan helyet kap a filmben, de ez egy-két esettől eltekintve, nem jelenti a színész alakította költőfigura hús-vér jelenlétét,

hanem szó szerint csak „megidézést”, hozzátartozóinak és túlélőinek szerepeltetésén keresztül.

A fentiek számszerűsítve: egy elveszett korai némafilmen kívül, már a hangosfilmkorszak kezdetétől számítva, van eddig két játékfilmünk, melyben Petőfit megformálják, egy, a zsdanovi esztétika vastörvényei szerint alakított történelmi tabló az ötvenes évekből

Nagyságrenddel több olyan film van, ahol a cselekmény dramaturgiai magja „Petőfi üres helye”. Ezeket a filmeket összeköti, hogy az említett „üres hely” az, ami fáj, vagy vádol. Tehát a megidézett költő hiánya volna a cselekményt működtető morális konfliktus okozója.

(*Föltámadott a tenger*), és egy, hatvannyolcas életérzésre, a kádári puhadiktatúra aktuális színváltozására vonatkoztatandó dokumentarista parabolafilmünk a hetvenes évekből (*Petőfi '73*, Kardos István, 1973). Akad még ezenkívül egy korrekt életrajzi televíziós rövidsorozat, amely címében viseli a költő nevét, 1977-ből.

Ehhez képest nagyságrenddel több olyan film van, ahol a cselekmény dramaturgiai magja „Petőfi üres helye”. Ezeket a filmeket összeköti, hogy az említett „üres hely” az, ami fáj, vagy vádol. Tehát a megidézett költő hiánya volna a cselekményt működtető morális konfliktus okozója. Ettől természetesen ezek a filmmesék még nem egyformák: a Petőfi hiányából következő

morális próbatételek különböző Petőfi-túlélőket sújtának. Ezek alapján, azaz a hiánymesék látható – és nem csupán megidézett – protagonistái szerint, születtek Szendrey Júlia-filmek, ál-Petőfi történetek, továbbá született Petőfi Zoltán köré fölépített narratíva is. Csupán egy-két, filmhősök szerint szétválogatható mozidarabot különböztethetünk meg, hogy érzékeltesük az „üreshely dramaturgia” lehetséges variációit.

Kezdjük az „ál-Petőfikkel”. Tágan vett „ál-Petőfi”-opuszról ez idő szerint kettő van. A két Lányi András rendezte mű, egy játékfilm (*Segesvár*, 1974), és tíz évvel később egy televíziós produkció (*Ál-Petőfi*, 1984) csak annyiban hasonlatosak, hogy alkotójukat

▼ A *Föltámadott a tenger* című film jelenete (rendező: Nádasdy Kálmán, Ranódy László, 1953). Görbe János mint Petőfi Sándor, Maklár Zoltán mint Bem tábornok (fotó: Kovács Gábor, forrás: OSZK Filmfotótár, HUNGART © 2023)

▲ Szabó Katalin: Ítélet, akril, vászon, 30×40 cm, 2020 (forrás: A velünk élő Petőfi, a MANK Galéria kiállítása)

◀ A *Petőfi '73* című film jelenete (rendező: Kardos Ferenc, 1973), előtérben Kovács Mihály mint Petőfi (fotó: Szóvári Gyula, forrás: OSZK Filmfotótár, HUNGART © 2023)

◀ A *Petőfi '73* című film jelenete (rendező: Kardos Ferenc, 1973), középen Kovács Mihály mint Petőfi (fotó: Szóvári Gyula, forrás: OSZK Filmfotótár, HUNGART © 2023)

az említett „üres hely” generálta illúzió érdeklő: annak születése, formálódása, fogadtatása, egyéni-erkölcsi és kollektív-történelmi következményei. Az első Lányi-filmben ugyan még nem ál-Petőfik, csupán nem valóságos Petőfi-sírhelyek sorsát, sőt, a velük kapcsolatos illúziók képletes csatáját követhetjük. A második darab, Krúdy azonos című regényének adaptációja, amelyben az illúziókkal – tehát az „üres helyel” – folyó játék nemzetkarakterológiai kliséket sejtet, továbbá felvillantja az önsorsrontás és az önbecsapó szélhámoság különféle változatait.

Az „üreshely-filmek” második csoportja valójában egy tételes: a szerencsétlen sorsú Petőfi Zoltán, csak egyetlen mozgóképes történetben főszereplő, az 1942-es Zsabka Kálmán rendezte, *Szeptember végén* című játékfilmben. A cselekmény szerint Zoltán édesanyja hiába próbálja fiát lebeszélni arról, hogy az apjáról szóló legendákat követve színésznek álljon. Túl későn is jön az ifjú életében a ráébredés: nem tehetségét, csupán örökölt nevét fizeti meg a színházi direktor, illetve fogadja be a társaság, züllésbe, adósságba hajszolva. Vagyis a Petőfihez köthető kosztümös „üreshely-filmek” egyik részének kulcsmotívuma az illúzió.

A harmadik, és egyben legszámosabb „üreshely-filmek” hősnője a boldogtalan özvegy. Az illúzió és illúzióvesztés csupán egy a Szendrey Júlia köré szőtt filmek konfliktuslehetőségeinek skáláján. Egyetlen késői televíziós darab van csupán, amelyben mégis ez a meghatározó: a Mészáros Péter rendezte *Stanbuch – Júlia asszony titkos éjszakai* (2005). A történetben itt két ponton is fölbukkan az illúzió kulcsmotívuma. A mese középpontjában Júlia asszony, ha valóságos remény nélkül is, de figyel a fegyverletét túlélő Petőfiről szóló mendemondákra – ez volna az illúzió-motívum. Szembenézve saját megcsalásával, talán kegyelettel elengedi a halott férje hűtlenségére

utaló bizonyítékokat – ez volna az illúzióvesztés sajátos diszkussziója. Ugyanakkor Szendrey Júlia komplexebb személyiség annál, hogy az ő története is csupán önbecsapásról, szertefoszló reményekről szóljanak. Nem véletlen, hogy első számú protagonistává csak a magyar szerzői mozgókép térnyerésével vált ezen filmes csoporton belül Szendrey Júlia. Gazdag személyisége kellően megfelel a modernizmus narratív igényeinek. Az 1942-es játékfilmmel azonos című, Mészáros Márta rendezte tévéjátékban (*Szeptember végén*, 1974), a nagybeteg, emlékeiből élő Júlia, Venczel Vera alakításában igazi önmarcangoló feministaként magát keresi saját legendává lett szerelmi ideálja árnyékában. Végző számvetésében a legfontosabb tétel éppen ez: élt-e valódi életet egyáltalán első férje halála után?

A hiányfuga-filmek közös jellemzője, hogy akár Júlia, akár Júlia fia, akár másokat vagy magát becsapó szélhámos a hőse – mindenképpen érvényesül bennük a sokszor emlegetett „üreshely-dramaturgia”: Petőfit nem látjuk, de alakja, míg a cselekmény zajlik, amolyan halovány vízjelként végig ott lebeg a háttérben. Már-már barokkos gazdagsággal, túldúsítva alkalmazza e koncepciót a filmcsoport reprezentáns darabja, Elek Judit filmje, a *Mária nap* (1984). Az üres helyek, szó szerint, több személyre vonatkoztatva, mintegy egymásra vetítve jelennek meg. A film családi viták laza sorozatát követi végig egy névnap vendégség foglatába ágyazva. A versben megénekelte fivér, Petrovics István, a rosszlelkű második férj, Horvát Árpád és a családi barát, az irodalmár-monográfus Gyulai Pál hármában vitatkoznak Szendrey Júlia sorsáról, aki nincs jelen. Azután ugyanez a társaság, most már Júliával kiegészülve, Petőfi Zoltán sorsáról vitatkoznak, aki ugyancsak nincs jelen. Ezenkívül különböző összeállításban, kerti séta közben, fehérasztal mellett, vagy szivarszobába visszavonulva, célzásokkal idézik Petőfi Sándor sorsát – aki természetesen ugyancsak nincs jelen, hiszen az ő hiánya volna a többszörszöven rétegezett „üreshely-dramaturgia” igazi alapja, amelyre azután újabb és újabb valóságos történelmi személyek tartós vagy ideiglenes hiánya épülhet.

Befejezésül térjünk vissza mégis a „kivételesen belüli kivételekre”, azaz a költőt színész által mégiscsak megismerő – eddigé összesen három – opuszra. Ez a három nagyon különböző darab nagyon eltérő sikerrel, nagyon eltérő megoldásokat alkalmaz – egy nagyjából azonos ábrázolási probléma megoldására. E probléma lényege, hogy amikor Petőfi életrajzát, vagy életének legfontosabb szakaszait óhajtaná bárki mozgóképre

álmodni, alkalmazkodva bármely filmes divathoz és politikai feltételrendszerhez, rá kell jönnie: a költőlegenda elsősorban epikus hős. Túlélői bezzeg, a költő hiányának következtében, saját döntéseikbe, bűneikbe, lelkipurdalásaikba bonyolódva, az „üreshely-dramaturgia” modernista szabályait követve, szinte automatikusan drámai hőssé válnak. Petőfi Sándor velük ellentétben, szinte ugyanilyen automatikusan „regényhősként”

▲ A *Föltámadott a tenger* című film jelenete (rendező: Nádasdy Kálmán, Ranódy László, 1953), Görbe János mint Petőfi Sándor (fotó: Kovács Gábor, forrás: OSZK Filmfotótár)

[...] amikor Petőfi életrajzát, [...] óhajtaná bárki mozgóképre álmodni, alkalmazkodva bármely filmes divathoz és politikai feltételrendszerhez, rá kell jönnie: a költőlegenda elsősorban epikus hős. Túlélői bezzeg, a költő hiányának következtében, saját döntéseikbe, bűneikbe, lelkipurdalásaikba bonyolódva, az „üreshely-dramaturgia” modernista szabályait követve, szinte automatikusan drámai hőssé válnak.

kínálja magát, ami nem – vagy nem minden műfajban – könnyíti meg a forgatókönyvíró dolgát.

A nézői köztudatba is így rögzült: Petőfi életének „állomásai” vannak. A fiatalkori vándorlásokat forgatókönyvi sorvezetőjeként használó darab, a 77-es

Hogy sikerül-e valaha Petőfi kiválasztott életpizódjáról – az agyonkoptatott „vándorlás-tabló” kínálta, pikareszk-epikus keret mellőzésével – igazi filmdrámát csinálni, amelyben a hőst saját nagyszerű erényei és bocsánatos bűnei együtt teszik drámaian komplex figurává, az egyelőre a jövő titka.

▼ Henn László András:
Szörnyű idő, egyedi
technika, falapra kasírozott vászon, 77x47 cm,
2021 (forrás: A velünk
élő Petőfi, a MANK
Galéria kiállítása)

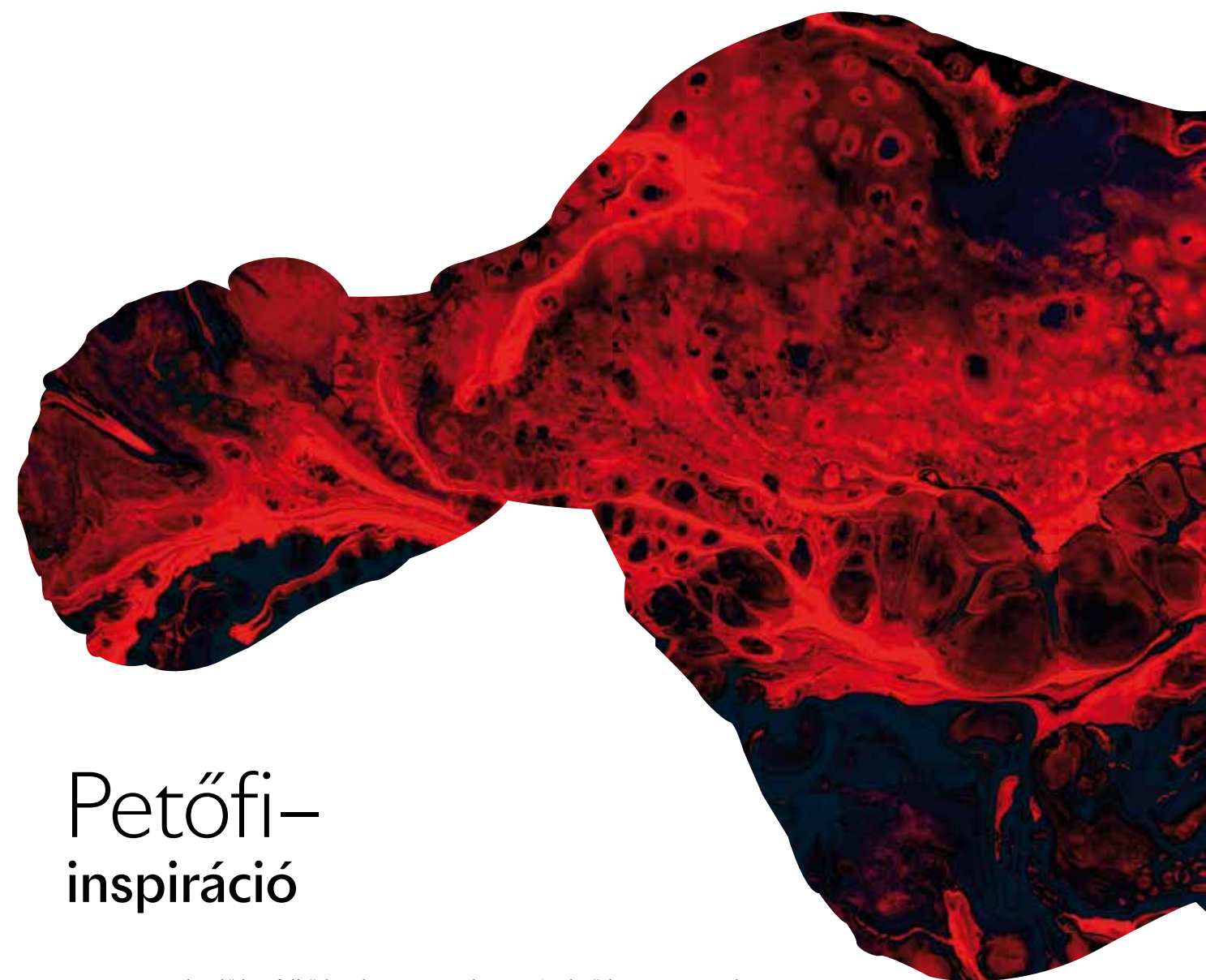
tévésorozat (Horváth Ádám, 1977) erre magától értődően épít: a sorozatot a legősibb epikus szerkezet, a pikareszkforma epizódokra szaggatott íve tartja össze, ahogy a diák-Petőfi, a katona-Petőfi, a színész-Petőfi, végül pedig a kezdő költő-Petőfi az országot járja.

De jóval korábban, az Illyés Gyula monográfiájából születő *Föltámadott a tenger* történetének formálói is mintha ráérzetek volna, hogy drámai alakra van

szükségük, akit hübrisz hajt, és ettől lehet személyisége izgalmas, netán ellentmondásos. Csakhogy ilyen figurát a sematizmus egyszerű példaképet követelő kultúrpolitikája nem engedélyezett volna, így a drámaiság csupán túljátszott szenvedélyességet kínál. A költő valamilyen reakciós hatalmaskodón – katonán, politikuson – kéri számon a világ, konkrétan a szabadságharc kedvezőtlen fordulatait. A figura ettől ugyan érdektelen, de a film – legalábbis más ekkor születő darabokhoz képest – mégis nézhető, hiszen az országos háború egy ide-oda vezényelt költő-katonát történetileg hitelesít. Így itt is megjelenik a pikareszk-szerkezet, ami egy reprezentatívnak szánt film-tabloid esetében elfogadható.

Húsz évvel később Kardos István dokumentarista művészfilmje már nincs ilyen „egyszerű” helyzetben. A *Petőfi '73* a hazai modernizmus idején készült, ugyanakkor, amikor a Petőfit megidéző-túlélő protagonisták köré épülő darabok is születtek, amelyek főszereplői – Júlia, Zoltán, de akár a Krúdytól adaptált ál-Petőfi – kivétel nélkül nagyon is drámai, sőt tragikus hősök, igazi önpusztító hübriszsel. Vagyis egy, a modernizmus idején születő Petőfi-figura komplexitásának más filmek Petőfi-túlélőinek komplexitásával kellene versenyeznie. Kardosék ötven esztendővel ezelőtt leginkább a figura megkettőzésével próbáltak a megidézőkéhez hasonló, önmagával küzdő alakot formálni a valóságos Petőfiből – mintha „világfordalmár énje” a „népi költő énjével” folytatna élethossziglan tartó belső háborúságot. Ez, az eredményt tekintve – akárcsak húsz évvel korábban a Rákosi-kor Petőfijének drámaiság nélküli, tárgyaltalan-hiteltelen szenvedélyessége – csak dramaturgiai pótmegoldás.

Hogy sikerül-e valaha Petőfi kiválasztott életpizódjáról – az agyonkoptatott „vándorlás-tabló” kínálta, pikareszk-epikus keret mellőzésével – igazi filmdrámát csinálni, amelyben a hőst saját nagyszerű erényei és bocsánatos bűnei együtt teszik drámaian komplex figurává, az egyelőre a jövő titka.

Petőfi- inspiráció

Nem kezdődött felhőtlenül a viszonyunk. Amikor a tanítónéni a dunántúli iskolánkhoz képest méltatlanul nagy beleéléssel felolvasta *Az alföldet*, fel voltam háborodva. Később sem értettem, honnan ez a rónákat beterítő magabiztosság, ez a Tátra csúcsait súroló pátosz. Tisztán irodalmi szempontból a mai napig Arany Jánost tartom a legnagyobb 19. századi magyar költőnek, csak hát tisztán irodalmi szempontja annak van, aki megengedheti magának ezt a luxust.

És bár ez elsöre furcsán hangozhat a leghíresebb magyar költővel kapcsolatban, de sokszor azt érzem, nehezen mérjük fel a mából Petőfi jelentőségét. Mert amikor például a *Nemzeti dal*ban nem a magyar nemességet érti a magyarok alatt, hanem éppen nem a nemességet, akkor a valóságnak pont ahhoz az újrendezéséhez járul hozzá, ami miatt ma már

egyértelmű, hogy a magyarok nem a magyar nemességet jelenti.

„Dicsőséges nagyurak, hát / Hogy vagytok? / Viszket-e ugye egy kicsit a / Nyakatok?” – bámulatos verskezdés, játékosan pimasz, vérezen komoly, és mégis archaikusnak hat, mint a legtöbb politikai vers tőle. Mert hát hol vannak már a henyélő nemesek és a felakasztandó királyok? Hol, ugye?

Amikor tavalyelőtt egy litván költő azt mondta nekem, hogy Petőfi Sándor és az 1848-as forradalom számára a bizonyíték arra, hogy a költészetnek van ereje és hatalma, nem tudtam vele egyet érteni a jelenidő használata miatt. Aztán rájöttem, hogy ha tényleg nem értenék egyet vele, valószínűleg nem írnék. Pedig szinte biztos vagyok benne, hogy Petőfi: illúzió.

Köszönöm ezt az illúziót.

Vajna
Ádám

Slágerlista: a tíz legjobb megzenésítés Petőfi verseiből

Lang Ádám

Tudományosan bizonyíthatatlan és egyben cáfolhatatlan tény, hogy ha Petőfi Sándor százötven évvel később születik, akkor biztosan popelőadó lett volna. Itthonról párhuzamot nehéz is hozni, inkább egy magyar John Lennonra kellene gondolni, aki újrendezi mindazt, amit a magyar könnyűzenéről addig gondoltunk. Aki az ezredforduló után nincs kiábrándulva a politikai tettekhez.

Korunk kamasz Nietzschejé pedig az ő dalai- ből ihletve készít feldolgozásokat a családjának karácsonyra. Persze az is jogos kérdés: a magyar nyelven vajon mi lenne ma, ha százötven évvel később hősünk? Annyi azonban biztos, hogy Petőfi dalszövegeivel a mai napig születnek popzenék. Lássuk hát a legjobb megzenésítéseket az elmúlt évtizedekből!

10. Tolcsvay & Trió: *Nemzeti dal* (1973)

Nehéz lenne mással kezdeni ezt a listát, mint Tolcsvay László *Nemzeti dal*-feldolgozásával, amelyet 1973-ban, Petőfi születésének a százötvenedik évfordulójára készítettek el a zenekarával.

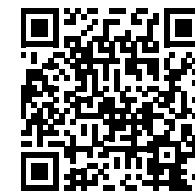
Hivatalos felkérésre készült az átdolgozás, elfogadta a Sanzonzottság is, a hanglemezzel és rádiós cenzorok azonban egy évtizeden át nem adták le. Koncer-

teken viszont játszhatták a rockoperás hatású, monumentális szerzeményt. A dal az ezen alkalmak során készült felvételeken keresztül terjedt el, és vált egy újabb generáció kvázi-himnuszává. A Tolcsvay-átírat egyúttal kiindulási pont és mérce lett a Petőfi-életmű későbbi újragondolásaihoz. Érdekesség, hogy legutóbb 2022. március 15-re készült egy úgynevezett all stars feldolgozás a dalból Nagy Feróval, Pataky Attilával és megannyi jól ismert előddal. Sajnos olyan szörnyen sikerült, hogy Tolcsvay Lászlónak két év után kellett belépnie a Facebook-oldalára, hogy kifejezze elhatárolódását a megkérdőjelezése nélkül végrehajtott „akciótól”.

**Punkzene és Petőfi?
Még szép, hogy találkoztak!**

Nem egy élő szellemi forrás az egykori lángoszlop, hanem néhány középiskolából megragadt vers vagy sor, olykor pedig már ennyi se, csak egy kiüresedett név, amelynek az emlegetésétől a költészet és a költőiség vibe-jának a felsejlését várják.

9. Bëlga: *Megy a juhász számaron* (2013)

A hip-hop elmúlt évekbeli térhódítása nyomán nem meglepő, hogy ebből a zenei körből kerül ki a legtöbb Petőfi-feldolgozás. Viszont a Copy Con-féle raggas Szeptember végéig kezdve a pil-

vakeres darabokon (*Anyám tyúkja, Egy gondolat bánt engemet... stb.*), valamint Lil G és Nemazalány-párosán (*Petőfi Sándor* című dal) át egészen Krúbiig (*Petőfi* című szám) egyre inkább egy kellemetlen érzés sejlik fel zenehallgatás közben. Úgy fest, mára Petőfi Sándor jobb esetben a költészet hashtagjévé vált, rosszabb esetben az irodalomórák egyik fárasztó emlékének szinonimájává. Nem egy élő szellemi forrás az egykori lángoszlop, hanem néhány középiskolából megragadt vers vagy sor, olykor pedig már ennyi se, csak egy kiüresedett név, amelynek az emlegetésétől a költészet és a költőiség vibe-jának a felsejlését várják. A „magyar nemzeti hip-hop”-ban amúgy is jártas Bëlga-zenekar legalább az irónián és egy jól ismert slágeren keresztül megtalálta a kapcsolatot a juhász-léttel. A *Megy a juhász számaron* című vers alá ugyanis sikerült betenni alapnak az Ini Kamoze-féle *Here Comes The Hotstepper*. Ez az átírat egyébként rendes sorlemezre nem is került fel, mindössze az MR2 Petőfi Rádió Dalra magyar című műsorában hangzott el – de a YouTube szerencsére nem felejt.

8. Counter Clockwise: *Akasszátok fel a királyokat!* (2017)

Punkzene és Petőfi? Még szép, hogy találkoztak! Egy budapesti hardcore-zenekar például néhány éve egyenesen azzal a névvel lépett porondra, és azóta is úgy hívják őket, hogy:

PETOFI. Ráadásul *Holttestemen át* címmel feldolgozták az *Egy gondolat* is. Aztán benne volt a pakliban, hogy a punkszcénát a Kozmosz képviselje

a *Világszakadtság* című mashup-parafrazisával, de akár úgy csavargatták és dobálták egymásra a különböző Petőfi-versek sorait, csak nem tudott olyan átütő lenni, mint bármelyik kerek egész Petőfi-eredeti. A budapesti Counter Clockwise deszkáspunkjai ezzel szemben egyből belerágták a tökéletes hatalomellenes punkdalt az *Akasszátok fel a királyokat!* című versbe, és fel is kiabálták annak rendje s módja szerint a *Látszatfoltok* című lemezükre. Ugyanúgy működik az akusztikus intróra

▼ Zilahi Nono: Én, Petőfi, papír, digitális nyomtat, 60x50 cm, 2022 (forrás: *Petőfi költészet a kortárs képző- és iparművészetben*, a Kecskeméti Katona József Múzeum kiállítása, az alkotó engedélyével)

Sok mindent elmond a magyar néplélekről, legalábbis a könnyűzenészeinkéről, hogy a Pató Pál úr a leggyakrabban feldolgozott Petőfi-vers.

▼ Éberling Anikó: *Petőfi, az ember* (Inspiráció: „Az ember”, 1847), fatábla, vegyes technika, 65x65 cm, 2022 (forrás: *Petőfi költészete a kortárs képző- és iparművészetben*, a Kecskeméti Katona József Múzeum kiállítása, az alkotó engedélyével)

hőbörgött első versszak, ahogy a későbbi, egyre fel erősödő tekerés. A címadó sor pedig kiválóan kánálható refrénnek bizonyul.

7. Ghymes: Álmodva (2007)

Szarka Gyula 2006-ban több Petőfi-költeményt is megzenésített a *Bor és a lányka* című lemezén, 2022-ben pedig egy teljes lemezt (*Petőfi dicsérete*) szentelt a költőnek. Ezeken több klassz átírat is

van, például a *Csokonai*; viszont egyik sem olyan megkapó, mint a zenekarával, a Ghymessel a *Félálomban* című versből 2007-ben elkészített andalító folkdal.

6. Kaláka: Pató Pál úr

Sok mindent elmond a magyar néplélekről, legalábbis a könnyűzenészeinkéről, hogy a *Pató Pál úr* a leggyakrabban feldolgozott Petőfi-vers. És hát valóban, kevés jobb refrén van annál, hogy

„ej, ráérünk arra még!” Az pedig csak természetes, hogy mindezt legjobban a játékos-népdalos feldolgozások királyai éneklék el: a Kaláka. Gryllus Dánielék feldolgozása arra is jó érzékkel rámutat, hogy a nemesekkel csipkelődő versben mennyire ott van a bármilyen csehóban elővehető, mulatozós bordal – ezáltal belehelyezve minket, hallgatókat Pató Pál úr pozíciójába.

5. Ferenczi György: A négyökrös szekér (2006)

„Egy magyar zenésznek normál esetben a népzene-től kellene bárhova eljutnia, de a Kodály-módszer hazájában ez rendszerint nem így van. Én Jimi Hendrix, az AC/DC és a Hobo Blues

Band zenéjén nőttem fel. Ma két dolog határozza meg a zenémet: a népzene és Hendrix. Kedvenc írom Jókai, kedvenc költőm Petőfi” – vezeti fel Ferenczi György a Petőfi-megzenésítések tartalmazó lemezét. Érdekes módon az amúgy klassz bluesos tételek közül a minimalizmusával némiképp kilógó *Négyökrös szekér* az album legjobb pontja. A benzinatoros zúgással induló, majd ipari zajos looppal kísért darab egyszerre játékos és apokaliptikus vízióval húz hidat Petőfi és korunk világa közé. Kicsit olyan Petőfi-lemezének ez a dala, amilyen a Hendrix-életműnek a Woodstockban zúgó-gerjedő gitárral előadott amerikai himnusz.

4. Koncz Zsuzsa: Nem ver meg engem az Isten (1973)

Koncz Zsuzsa és Bródy János remek beatdala mutatja meg, mennyivel érdekesebb így feltárni a Petőfi-életműben rejlő lehetőségeket, mint az iskolai szöveggyűjteményekből válogatni. A *Nem ver meg engem az Istenről* nem az az első gondolatunk, hogy: hopp, egy újabb Petőfi-vers

zenére!, hanem, hogy: ez valamikor egész biztosan óriási sláger volt, csak a mi figyelmünket kerülte el. A dal maga amúgy a megjelenése után nem sokkal betiltott *Jelbeszéd* című lemezen jelent meg. Már eladtak belőle ötezer példányt, amikor a további készletet politikai indokokra hivatkozva visszahívták és bezúzták. Feltehetően a *Ha én rózsza volnék, Egy fiatal költő emlékére* és *Ki mondta* című dalok szövegei voltak problémásak, a finoman a lemez második felén elhelyezett Petőfi-átírat már csak a felszín alatt, a sorok között lázadó nagyképet egészítette ki. A lemez 1983-ban jelenhetett meg újra és végleg.

3. Illés: Európa csendes (1973)

A Tolcsvay-féle *Nemzeti dal*-feldolgozás posztfordradalmi párja az Illés által felvett *Európa csendes*, újra csendes zenei változata, amelyet a Kardos Ferenc-féle *Petőfi '73* című filmhez készítettek kísérőzenének. Hiába a *Nemzeti dal* színvonalasága, ez a melankolikus monoton, depresszív hőmpölygő folkos merengés ma mégis katartikusabb hat. Azt pedig, hogy anno milyen ereje lehetett, kiválóan példázza, hogy egy évtizedet kellett várni arra, hogy hanghordozón elérhetővé válhasson a dal.

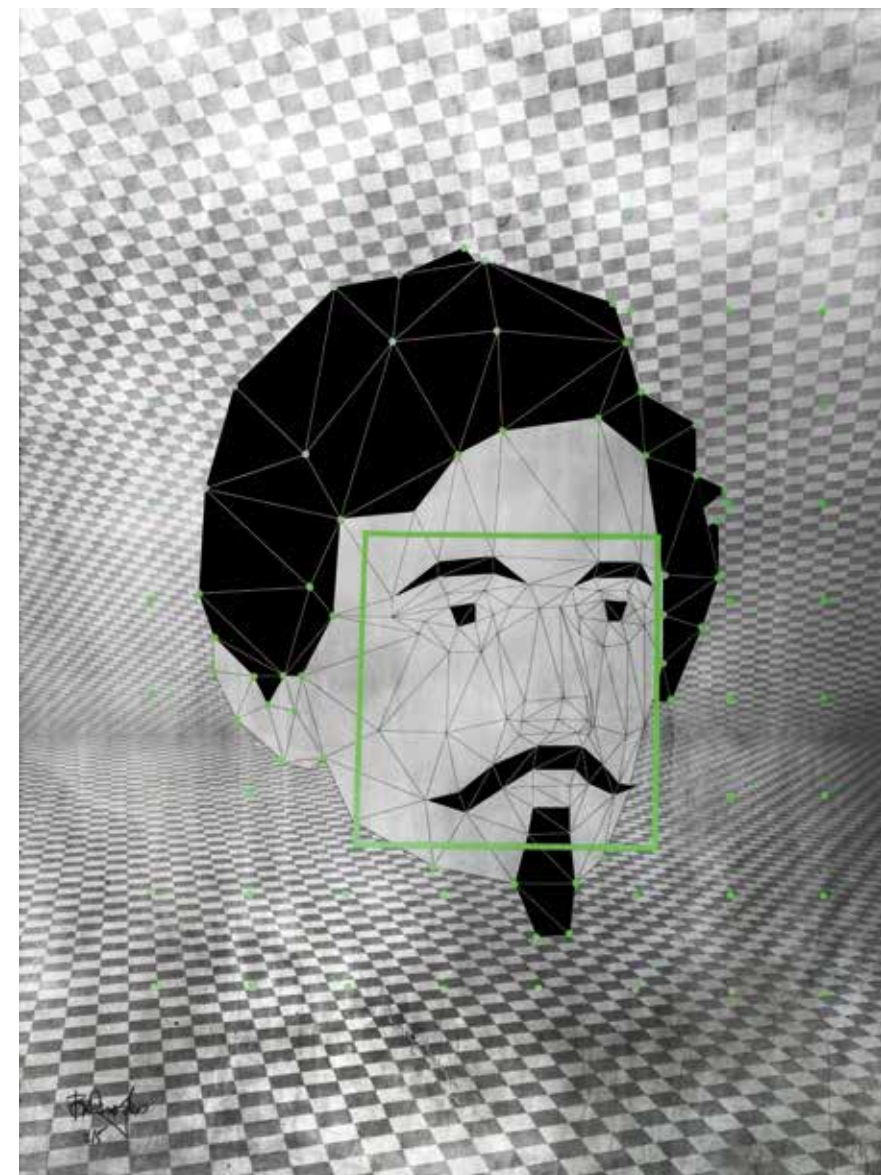
1980-ban még csak instrumentális változatban tűnt fel Szörényi Levente *Hazatérés* című lemezén. 1981-ben ugyan elhangzott a Nemzeti Sportcsarnokban élőben, de az eseményről készült, *A koncert* című albumra való felkerülését már megakadályozta a Magyar Hanglezgyártó Vállalat. Végül 1985-ben jelent meg először a Fonográf koncertlemezén (*A búcsú*), eredeti formájában pedig csak 1996-ban adták ki, amikor már nagyon más idők jártak.

2. Pokolgép: Farkasok dala (2004)

Ha Arany Örök zsidójára vagy Jókai *A jövő század regényének* aerodromonos leírásaira gondolunk, akkor akár szorosabb kapcsolat is lehetne a honi romantika és heavy metál között.

Petőfit azonban szerencsére már nehezebb volt megkerülni. Az Ossian második albumán ott volt a *Feltámadott a tenger*, majd először a farkastematikában amúgy is otthonosan mozgó Akela futott neki *A farkasok dalának*. Végül a Pokolgép Rudán Joe-val a mikrofonnál elcsaklizza a *Farkasok dala* feldolgozásának

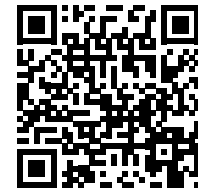

ötletét, és létrehozták a tökéletes fémpetőfit. Már az Akela lumpen feldolgozása is közel telitalálat volt, a vers úgy működött erre a zenére, mintha direkt egy szerelmeslevél lenne a heavy metál életérzéshez. A Pokolgép feszesebb, power metálba hajló verziója pedig csak tökéletesre munkálta a formulát.

▲ Brückner János:
Petőfi Sándor arcképe,
2015 (forrás: PIM,
HUNGART © 2023)

Koncz Zsuzsa és Bródy János remek beatdala mutatja meg, mennyivel érdekesebb így feltárni a Petőfi-életműben rejlő lehetőségeket, mint az iskolai szöveggyűjteményekből válogatni.

1. Pamut: *Képzeldel* (2010)

Ugyan Siklósi Őrs is megmutatta, hogy milyen jól működik az *Anyám tyúkja* Ellie Goulding Burnjének zenéjével, a tökéletes képletet mégis az *Egy gondolat bánt engemet...* és John

Lennon *Imagine*-jének keresztezése adja ki a hiperkarmás Bérczesi Robert előadásában, amelyhez valamiért a Pamut előadói nevet választotta. Ezen dalon tükröződik vissza legjobban az a nyelvi kellem és az a zavarba ejtő egyszerűség, ami bár van ott Petőfi verseiben – könnyűzenével visszaadni nehéznek bizonyul.

► Mátrai István:
Március 15-2018, saját
fotó, digitális montázs,
70x50 cm, 2018 (forrás:
*Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi
Szülőház és Emlékmú-
zeum képzőművészeti
katalógusa*, az alkotó
engedélyével)

MÁRCIUS 15.

MAGYAR
HUNGARIAN
EXPO
SIKEREK
SUCCESSES
1851-2021

MNM | MAGYAR
NEMZETI
MÚZEUM

2022.12.13-
2023.08.20.

Nagypál István

Petőfi– inspiráció

Örület! – mondtam, amikor Petőfi megbomlott verseit olvastam először. „Mit háborgotok?/ Takarodjatok innen!” – így kezdődik *Az örült* című költeménye. Az indulata, a hevesége, a szókimondása tetszett meg leginkább. Nem egy megszólt, kicentizett, rímekkel elkápráztató szöveg. Mégis elképesztően frissítőnek és terápiásnak tartottam.

Akkor éppen én is válságban voltam, depresszió kínozott, de ez a fiatal géniusz ezekkel a versekkel kilökött a gödörből. Miközben sosem szerettem azokat a költeményeit, amelyeket ránk sóztak az iskolában. Mert lehet, hogy Petőfivel az összes versformát meg lehet tanítani, de forradalmi indulókat, politikai szövegeket aligha lehet lenyomni egy tinédzser torkán.

Petőfi egyes, már-már Tourette-szindrómás szövegeit József Attila *Szabad-ötletek jegyzékéhez* tudnám hasonlítani. A nyitott elme. A meg nem szerkesztett gondolatfolyamok. A szókimondó beszéd. Ezek mind megmutatják Petőfi emberibb, kevésbé irodalmi oldalát is. Ha úgy tetszik, hétköznapi beszédét. Mindemellet rendkívül jól használhatóak önismereti tréningek során, bizonyos esetekben meg is lephetnek minket ezek a szövegek. Ha a szavalóversenyre *Az örült*-tel pályáztam volna annak idején, lehet, hogy elég gyorsan kiejtettek volna. Mit képzelek én? Mi ez a beszéd?

Nem tanítottak meg a szüleid a jó modorra? Kimosnám szappannal a szádat, fiú! Mondta volna a hallgatóság, és nem gondolták volna, hogy ez igenis Petőfi!

Miközben nagyon is sok mindent elárul ez a vers Petőfiről.

A kiüresedés időszakában az ember hajlamos patetikus lenni. Különleges, elfeledett versformák után kutatva találtam rá *Az örültre*. És ennek hatására született meg a *Rapszódia, két tételben* című költeményem. Nehezemre esett megírni, mert bár szabadverseket írok leginkább, mégis görcsösen figyelek minden szóra írás közben, és itt egyszerűen hagynom kellett, hogy sodorjon a gondolat, a düh, az elkeseredettség. A megbomlás. Mindezek ellenére kristálytisztán emlékszem a pillanatra, amint elkészültem vele. Hallottam Petőfi örült kacaját, versének utolsó szavát: „hahaha!”

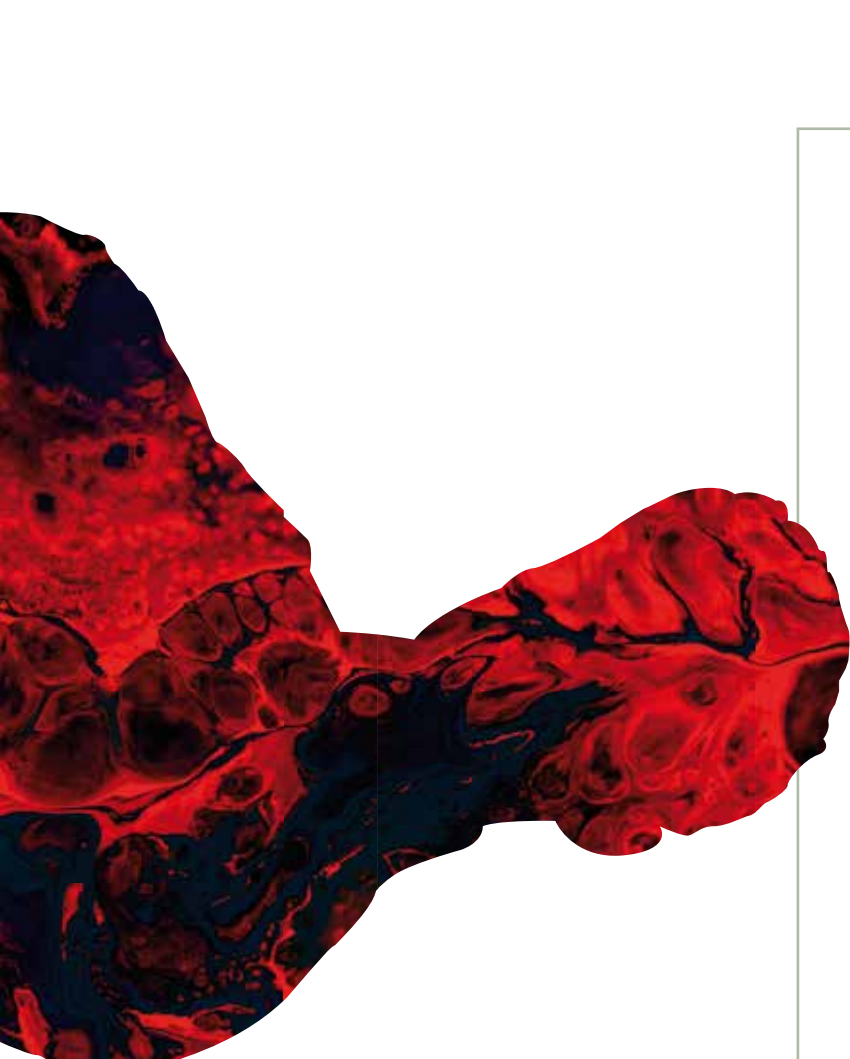

Petőfi Sándor Az örült

--- Mit háborgattok?
Takarodjatok innen!
Nagy munkába' vagyok. Sietek.
Ostort fonok, lángostort, napsugarakból;
Megkorbácsolom a világot!
Jajgatnak majd és én kacagok,
Mint ők kacagtak, amikor én jajgattam.
Hahaha!
Mert ilyen az élet. Jajgatunk s kacagunk.
De a halál azt mondja: csitt!
Egyszer már én is meghalék.
Mérget töltöttek azok vizembe,
A kik megitták boromat.
S mit tettek gyilkosaim,
Hogy gaztettöket elleplezzék?
Midőn kiterítve fektettem:
Reám borúltak s könnyezének.
Szerettem volna fölugrani,
Hogy orraikat leharapjam.
De nem harapom le! gondolám,
Legyen orrok és szagolják,
Ha rothadok, s füladjanak meg.
Hahaha!
És hol temettek el? Afrikában.
Az volt szerencsém,
Mert egy hiéna kiása siromból.
Ez az állat volt egyetlen jótevőm.
Ezt is megcsaltam.
Ő combom akarta megenni:
Én szívemet adtam oda,
S ez oly keserű volt, hogy megdőglött tőle.
Hahaha!
De hiába, csak így jár,
Ki emberrel tesz jót. Mi az ember?
Mondják: virágnak gyökere,
A melly fönn a mennyben virúl.
De ez nem igaz.
Virág az ember, mellynek gyökere
Ott lenn van a pokolban.
Egy bölcs tanított engemet erre,
Ki nagy bolond volt, mert éhen hala.
Mért nem lopott? mért nem rabolt?
Hahaha!
De mit kacagok, mint a bolond;
Hisz sírnom kellene.

Siratni, hogy olly gonosz a világ.
Az isten is felhő-szemével
Gyakran siratja, hogy megalkotá.
De mit használ az ég könyűje is?
A földre hull, a ronda földre,
Hol az emberek lábbal tiporják,
S mi lesz belőle,
Az ég könnyéből?... sár.
Hahaha!
Oh ég, oh ég, te vén kiszolgált katona,
Érdempénz melleden a nap,
S ruhád, rongyos ruhád a felhő.
Hm, így eresztik el a vén katonát,
A hosszú szolgálat jutalma
Egy érdempénz és rongyos öltözet.
Hahaha!
S tudjátok-e mit tesz az emberi nyelven,
Midőn a fúrj azt mondja: pitypalatty?
Az azt teszi, hogy kerüld az asszonyt!
Az asszony vonzza magához a férfiakat,
Mint a folyókat a tenger;
Miért? hogy elnyelhesse.
Szép állat az asszonyi állat,
Szép és veszedelmes;
Arany pohárban méregital.
Én ittalak, oh szerelem!
Egy harmatcseppnyi belőled édesebb,
Mint egy mézzé vált tenger;
De egy harmatcseppnyi belőled gyilkosabb,
Mint egy méreggő vált tenger.
Láttátok-e már a tengert,
Midőn a fergeteg szánt rajta
És vet beléje halálmagot?
Láttátok a fergeteget,
E barna parasztot,
Kezében villámösztrókéval?
Hahaha!
Ha megérik a gyümölcs: lehull fájáról.
Érett gyümölcs vagy, föld, lehullanod kell.
Még várok holnapig;
Ha holnap sem lesz a végétélet:
Beások a föld közepéig,
Lóport viszek le
És a világot a
Levegőbe röpítem... hahaha!

Szalkszentmárton,
1845. november 25. – december 31. között

Petőfi Sándor Az álom

Az álom
A természetnek legszebb adománya.
Megnyílik ekkor vágyink tartománya,
Mit nem lelünk meg ébren a világon.
Álmában a szegény
Nem fázik és nem éhezik,
Bibor ruhába öltözik,
S jár szép szobák lágy szőnyegén.
Álmában a király
Nem büntet, nem kegyelmez, nem bírál...
Nyugalmat élvez.
Álmában az ifju elmegy kedveséhez,
Kiért epezti tiltott szerelem,
S ott olvad égő kebelén. –
Álmamban én
Rabnemzetek bilincset tördelem!

Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt

Petőfi Sándor Vajon mi ér?

Vajon mi ér? vajon mi történik velem?
Sejtek, s e sejtelem, ez olyan rettentő!
Ugy rángatózik, úgy ugrándozik szívem,
Miként a porban a levágott emberfő.

Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt

Petőfi- inspiráció

V valami lehetett a vízben Szalkszentmártonban 1846 telén. Mint versében „az örült” a Földet, úgy robbantotta fel Petőfi szabatos formáit, s egy halom újféle verset rázott a világra a *Felhők*-ciklussal. E szövegek úgy rángatóznak és ugrándoznak, mint a szív és a levágott emberfő a *Vajon mi ér?* című darabban. A szerelem többé nem csupán la petite mort: gyors szerelembe esés, kacérság vagy csalódott panasz. Maga lesz az életben oldott halál, szemfödél-szerelem, udvarlás a párkáknak. Nem a síron túli szerelem ez, hanem a halál szelleme a szerelemben.

Ezeket a könyvíveket összerághatta kutyája, s így elkerülhették Babits figyelmét, amikor Petőfiről, mint „átlátszó üvegről”, „egészséges nyárspolgárról” ír *Petőfi és Arany* című esszéjében. A *Felhők*-ciklus üvege számomra inkább tűnik prizmának, amely egyedülálló módon töri meg az időben és térben távoli szövegek fényét. Ezek a töredékesnek álcázott, zaklatott ritmusú rom-versek egyszerre idézik a nagy elődök, de még inkább az elkövetkezendő időszak tematikáját és esztétikáját. Mintha Petőfi megelőlegezné a 20. század első felének „Minden Egész eltörött” élményéből táplálkozó, a szubjektum barlangmélyére

kucorodó rövidvers-trendjét. De tekinthetjük akár a szövegmorzsákká hullott, szorongásteli net-kor-szak apostolának is.

E versek különös fűszere, hogy bennük az ellentétes érzelmi tartalmak nem kapnak feloldást. A feszültség ott sistereg a ciklus szövegei között, legjobb darabjai esetén pedig magán a versen belül. Nincs megoldás, kijárat, üzenet. Nem az emberiségnek törvényt adó „hasznos” költőt látjuk, inkább egy szállás vonalakkal vázlatként megrajzolt figurát panyókára vetett témákkal, szeszélyesen ugráló érzelmekkel és sorokkal. Aki szívének sötét kútmélyét szörnyek lakhelyének látja, s az örömet törekenységében már-már valószerűtlenné.

Ha annak a szerelmi költészetnek a forrását próbálom megtalálni, ahol a versben beszélő egyszerre áldozata és foglya kavargó érzelmeinek és vágyott ideáljának, akkor Petri, József Attila, Ady szövegeinek morzsanyomán visszafelé haladva Petőfihez érkezek. A szekerező, derűs erzsikézés, a szemérmetlen erzsiközés és a polgári zászlóvarrogatás mellett a zaklatott szerelmi kétség nyelvét is ez az örült „nyárspolgár” kölyök tanította meg nekem magyarul.

Vaskó
Péter

Dear Reader,

We would like to form your idea and impressions on Sándor Petőfi with this issue. With interviews, essays, interpretations and confessions by contemporary writers we search for the reasons of the poet's outstanding attractiveness who was born two hundred years ago.

How can we understand and update Petőfi's iconic role in literary history and our national memory with professional aspects? Giving a responsible answer to this question is our aim during the anniversary.

Besides drawing an up-to-date and versatile portrait we would like to have a critical analysis of the Petőfi-cult. We aim to present the paradigm-changing research results from the experts of the period, and to focus on new aspects, for example presenting Júlia Szendrey's oeuvre, the relations with contemporaries, and the less known prose and drama texts.

This issue also presents the afterlife of the oeuvre, its pedagogical, musical, film, and pop cultural aspects, and the rethinking of the basic questions of 19th-century Hungarian literature: among others romanticism, politics, and folk traditions.

The illustrations are artworks inspired by Petőfi, portraits, his graphic works, and manuscripts, besides photos of his object legacy.

Krisztina Molnár

ABOUT THE LITERARY MAGAZINE

Published by | Written Word Foundation
1092 Budapest, Ferenc krt. 14.
Hungarian Diary Publisher Ltd.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
National Széchényi Library
1014 Budapest, Szent György tér 4-5-6.
Petőfi Literary Museum
1053 Budapest, Károlyi utca 16.

Responsible publisher | János Szentmártoni managing director

Distributor | Hungarian Press Distribution Private Limited Company By Shares (Zrt.)

Printed by | Séd Printing House Ltd.

Address | 7100 Szekszárd, Epreskert u. 10.

Editor in chief | Péter János Kondor

Contributing editor | Krisztina Molnár

Editor | Adrienn Pataky

Editor, Illustration editor | Laura László

Copy editor | Orsolya Győri

Proofreader | Mónika Mária Lipp

Founders | János Oláh editor in chief (1942–2016)
Ádám Réger editor

Design | Barnabás Szita

Layout designer | Zoltán Horváth

Cover | Gergő Zámbó

Photo | Gyula Czimbál

Intern | Gábor Aczél with editorial scholarship of János Oláh

Economic administrator | Anikó Szentmártoni
Matild Havasaljai

info@irodalmimagazin.hu

Hungarian Diary Publisher © / 2023 ISSN 2063-8019

The interns of Literary Magazine contributed to the editorial process: Gábor Aczél, Enikő Anna Ágoston, Lili Gombor, Máté Szabó. For illustration licensing, providing reproductions, and professional assistance we would like to thank the following contributors: András Bészabó, Gyula Czimbál, Anikó Éberling, Erika Filus, László Gyergyádesz Jr., Ilona Kiss, Endre Lisányi, László Lonovics, István Mátrai, László Miklosovits, Tünde Sipos, Nono Zilahi, all contributing visual artists and curators, and the directors and colleagues of the following institutions: Hungarian National Museum, Katona József Museum (Kecskemét), Kieselbach Gallery, MANK Gallery, Museum of Fine – Arts Hungarian National Gallery, Petőfi Birthplace and Memorial Museum (Kiskőrös), Petőfi Literary Museum, National Széchényi Library.

Photo on the top: István Jáger: *Lowland (Az Alföld)*, aqua ink, paper, 50x70 cm, 1998.

The cover, based on the daguerreotype of Petőfi, was created by Gergő Zámbó.

VASZARY

AZ ISMERETLEN ISMERŐS

Meghosszabbítva
április 2-ig

MAGYAR NEMZETI GALÉRIA

Médiatámogatók:

Vaszary János: *Verandán álló piros pizsamás nő (Verandán álló nő)*, 1930 körül
© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

irodalmi magazin

A weblapot az **Integral Vision** tervezte és fejlesztette.

A 2022-es év jelentős részét weblapunk készítésével töltöttük, hogy minden kutatóhoz és érdeklődőhöz eljussanak tudományos- ismeretterjesztő tartalmaink a magyar irodalom tárgyköréből.

Az Irodalmi Magazin összes régebbi lapszáma és konferenciája már ingyenesen elérhető weblapunkon.

irodalmimagazin.hu

O N L I N E